

MAELUMINISTEERIUM

Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus.....	4
1 Visioon, üldeesmärk, globaalne kontekst ja sekkumisloogikad	5
1.1 Visioon 2030: Eesti toit on hinnatud ja maal on hea elada!	5
1.2 Arengukava üldeesmärk ja ülesehitus.....	5
1.3 Kontekst: globaalsed makrotrendid ja Eesti positsioon	8
1.4 Üldise sekkumisloogika kirjeldus	10
2 Arengukava alaeesmärgid ja horisontaalsed peatükid.....	12
2.1 Alaeesmärgid	12
2.2 Horisontaalsed peatükid	12
2.2.1 Ootused biomajanduse vallas	12
2.2.2 Ootused ekspordile	13
2.2.3 Ootused põllu- ja kalamajandussektori keskkonnamõjule.....	14
2.2.4 Ootused maapiirkonna terviklikule arengule	15
3 Alaeesmärk 1. Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond.....	16
3.1 Tegevussuund 1: põllumajanduskeskkond	16
3.1.1 Lühikirjeldus	16
3.1.2 Eesmärgid ja mõõdikud	16
3.1.3 Hetkeolukord.....	18
3.1.4 Riigi sekkumine hetkel	20
3.1.5 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks.....	21
3.2 Tegevussuund 2: taimetervis, loomade tervis ja heaolu	23
3.2.1 Lühikirjeldus.....	23
3.2.2 Hetkeolukord.....	24
3.2.3 Riigi sekkumine hetkel	26
3.2.4 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks.....	27
3.3 Tegevussuund 3: toiduohutus	30
3.3.1 Lühikirjeldus	30
3.3.2 Eesmärgid ja mõõdikud	30
3.3.3 Hetkeolukord.....	30
3.3.4 Riigi sekkumine hetkel	32
3.3.5 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks.....	33
3.4 Tegevussuund 4: kvaliteetsed sisendid põllumajanduses	35
3.4.1 Lühikirjeldus	35
3.4.2 Eesmärgid ja mõõdikud	35
3.4.3 Hetkeolukord.....	36
3.4.4 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks.....	38
3.5 Tegevussuund 5: põllumajandussaaduste tootmine, väärimine, turustamine	41
3.5.1 Lühikirjeldus	41
3.5.2 Eesmärgid ja mõõdikud	41

3.5.3	Hetkeolukord.....	42
3.5.4	Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks.....	46
3.6	Tegevussuund 6: maa- ja rannapiirkonna areng.....	50
3.6.1	Lühikirjeldus.....	50
3.6.2	Eesmärgid ja mõõdikud.....	50
3.6.3	Hetkeolukord.....	50
3.6.4	Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks.....	52
3.7	Tegevussuund 7: teadus ja innovatsioon ning teadmussiire.....	55
3.7.1	Lühikirjeldus.....	55
3.7.2	Eesmärgid ja mõõdikud.....	55
3.7.3	Hetkeolukord.....	55
3.7.4	Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks.....	58
4	Alaesmärk 2. Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ning kalavarude jätkusuutliku majandamise.....	61
4.1	Tegevussuund 8: kestlik kalandus.....	61
4.1.1	Lühikirjeldus.....	61
4.1.2	Eesmärgid ja mõõdikud.....	61
4.1.3	Hetkeolukord.....	62
4.1.4	Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks.....	66
5	Seosed teiste arengukavade ning horisontaalsete teemadega.....	70
5.1	Valdkonna arengukavade lõimimine riigieelarvestrateegia raamistikus.....	70
5.2	PõKa 2030 seosed teiste Eesti Vabariigi ja rahvusvaheliste arengudokumentidega.....	72
5.2.1	Eesti sotsiaal-demograafilised väljakutsed ja mõjueesmärgid.....	73
5.2.2	Eesti majandusarengu ja ettevõtluse mõjueesmärgid.....	74
5.2.3	Loodus- ja elukeskkonnaalased mõjueesmärgid.....	76
5.2.4	Regionaalpoliitika mõjueesmärgid.....	77
5.2.5	Siseturvalisuse, julgeoleku ja rahvusvahelise koostöö mõjueesmärgid.....	78
5.2.6	Riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuste tegevuse mõjueesmärgid.....	79
5.2.7	ÜRO ja Eesti säästva arengu eesmärgid.....	79
6	Arengukava elluviimise juhtimine, seire ja mõjude järelhindamine.....	84
	Arengukava elluviimine.....	84
	Arengukava aruandlus.....	84
	Arengukava vahe- ja järelhindamine.....	84
	Arengukava elluviimisega seotud riskid.....	85
7	Arengukava maksumuse prognoos.....	86
8	PõKa 2030 olulisemad mõisted ja lühendid.....	87
	Üldmõisted.....	87
	Spetsiifilised mõisted.....	89
	Lühendid.....	90
	Lisad.....	91

Sissejuhatus

Arengukava eesmärk on kaasa aidata Eesti põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja toiduainetööstuse arengule ja konkurentsivõime kasvule, toidujulgeolekule, maa- ja rannapiirkondade tasakaalustatud arengule, samuti taimede ja loomade heale tervisele, muldade seisundi paranemisele, toiduohutusele ning puhta keskkonna ja liigilise mitmekesisuse säilimisele. Paralleelselt Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukavaga aastani 2030 (edaspidi *PõKa 2030*) panustavad üldiste eesmärkide täitmisesse erasektori koostatud arengukavade tegevused. Arengukava arenguprobleemide ja -võimaluste kaardistamise kaasati eelnimetatud teemadega tegelevad esindusorganisatsioonid. Poliitikavalikute teaduspõhiseks kaalumiseks tellisid Riigikantselei ja Maaeluministerium ka PõKa 2030 mõjude eelhindamise uuringu. Riigi tasandil lahendust vajavate strateegiliste arenguprobleemide ülevaated on esitatud arengukava tegevussuundade 1–8 hetkeolukorra analüüsi punktides, arengukava seletuskirjas ning lisandmaterjalides.

Riigi eelarvestrateegia (edaspidi *RES*) kohaselt kuuluvad Maaeluministeriumi valitsemisala tegevused peamiselt tulemusvaldkonda „Põllumajandus ja kalandus“, kuhu panustab ka Keskkonnaministerium, sest kalanduse valdkonna juhtimine on jaotatud kahe ministeriumi vahel. Maaeluministerium tegeleb kalanduse turukorraldussüsteemi arendamise, struktuuritoetuste ja riigiabi andmise, vesiviljelussektori ja kutselise kalapüügi korraldamisega ning Keskkonnaministeriumi pädevuses on kalavarude hea seisundi taastamine ja säilitamine, kalavaru säästva püügi tagamine ja harrastuskalastuse korraldamine. Seetõttu koostati arengukava kalandust puudutavad osad kahe ministeriumi tihedas koostöös. Maaeluministerium panustab ka teistesse *RES* tulemusvaldkondadesse, millest mahukamad on seotud rahvatervise, ettevõtluse ja innovatsiooni, keskkonna ja regionaalse arenguga.

Arengukava tegevussuunad võimaldavad põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja toidutööstuse valdkondades bioressurssi efektiivsemalt ning kestlikumalt kasutada ja väärindada. Arengukava annab võimaluse suurendada lisandväärtust arengukavaga kaetud valdkondades, võttes arvesse biomajanduse arengusuundi, säästva arengu ja keskkonnaalaseid eesmärke, leida kohti valdkondade vaheliseks koostööks. Biomajandus hõlmab siinjuures kõiki sektoreid ja süsteeme, mis põhinevad bioloogilistel ressurssidel (loomad, taimed, mikroorganismid ja neist saadav biomass, sealhulgas orgaanilised jäägid ja kaassaadused). Selle alla kuuluvad üksteisega seotuna maismaa- ja mereökosüsteemid ning nendega seotud teenused; kõik esmatootmissektorid, kus kasutatakse ja toodetakse bioloogilisi ressursse (põllumajandus, metsandus, kalandus ja vesiviljelus); kõik majandus- ja tööstussektorid, kus kasutatakse bioloogilisi ressursse ja protsesse toidu, sööda, biotoorainepõhiste toodete ja energia tootmiseks ning teenuste osutamiseks.¹ Arengukava käsitleb kõiki bioressursse, v.a puit, mida käsitletakse „Eesti metsanduse arengukavas aastani 2030“ (vt pkt 5.2.2).

PõKa 2030 on osa kogu riigi strateegilise juhtimise korrastamisest, mis on üks avaliku halduse süsteemse juhtimise eeldusi üleminekul tulemuspõhisele eelarvestamisele. Arengukava tegevussuunad on seni olnud mitmetes eri tasemega arengudokumentides, mille PõKa 2030 seob nüüd tervikuks (pt 5.1). Seoseid riigi teiste arengukavadega on kirjeldatud peatükis 5.2, sh PõKa 2030 panus ÜRO/Eesti säästva arengu eesmärkide saavutamisse (vt pt 5.2.7).

PõKa 2030 on ka oluline Euroopa Liidu (EL) ühise põllumajandus- ja kalanduspoliitika ning Euroopa merendus- ja kalandusfondi uue programmiperioodi (2021–2027) planeerimise alus. PõKa 2030 mõjueesmärgid on kooskõlas ELi strateegia „Talust taldrikule“ (2020) sihtidega.²

¹ Euroopa Komisjoni teatis „Kestlik biomajandus Euroopas: majanduse, ühiskonna ja keskkonna vaheliste sidemete tugevdamine“ 11.10.2018.

² Euroopa Komisjon „ELi eelarve: ühine põllumajanduspoliitika pärast 2020. aastat“ (2018); „Euroopa Komisjoni ettepanek Euroopa merendus, kalandus ja vesiviljeluse fondi (EMKVF) 2021–2027 määruse kohta“ (2018); Euroopa Komisjoni teatis Strateegia „Talust taldrikule“ õiglase, tervisliku ja keskkonnahoidliku toidusüsteemi edendamiseks COM/2020/381fin (2020)

1 Visioon, üldesmärk, globaalne kontekst ja sekkumisloogikad

1.1 Visioon 2030: Eesti toit on hinnatud ja maal on hea elada!

Põllumajandus, kalandus ja toidutootmine on valdkonnad, mis hõlmavad suure osa Eesti territooriumist ja kujundavad olulisel määral selle ilmet. Arengukava visioon aastaks 2030 sõnastab soovitud tulevikuolukorra, mis keskendub valdkondlikule tootmisele, toimivale maaelule ja nende omavahelistele seostele.³ Põllumajandus, kalandus, toidutootmine ja toidukultuur on olnud ja on oluline osa Eesti maa- ja rannarahva identiteedist.⁴

1.2 Arengukava üldesmärk ja ülesehitus

Visiooni elluviimiseks vajalike eelduste arutelu põhjal sõnastati arengukava üldesmärk:

Eesti toit on eelistatud, keskkond ja elurikkus on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukonnad on elujõulised.

Järgnev joonis kirjeldab arengukava struktuuri ja eesmärkide hierarhiat, kus kaheksa tegevussuuna mõjueesmärgid on seotud üldesmärgiga kahe programmilise alaeesmärgi kaudu.

Joonis 1. Arengukava struktuur

³ Visiooni aruteludes tõdesid arengukava osapooled, et visiooni ellu jõudmine sõltub paljude eelduste ja alaeesmärkide täitmisest, sh a) elu- ja ettevõtluskeskkond maal on atraktiivne; b) Eesti põllumajandus- ja kalandussektori ettevõtted on turul konkurentsivõimelised; c) Eesti maa- ja merekeskkond on hoitud; d) Eesti toit ja kohalik tooraine on ohutu, kvaliteetne ja kättesaadav ja e) Eesti elanikud teevad teadlikke ja kohalikke tootjaid toetavaid valikuid.

⁴ Vt 1936. a Põllutööstusministeeriumi poolt Vabariigi Valitsusele esitatud „Põllumajanduse ja kalanduse arendamise juhtimise põhimõtted“ ja O. Tiefi valitsuse põllutööstusministri K. Liidaku esse „Eesti rahvuslik ideoloogia ja maa selle alusena“ (1934).

Eesti toitu ja toidukultuuri iseloomustab Põhjamaadele omane värskus, looduslähedus, keskkonnasõbralikkus ja mitmekesisus, samuti toiduohutuse, loomatervise ja loomade heaolu tähtsustamine, kvaliteedi rõhutamine ning valdavalt kohaliku tooraine kasutamine. Oluline on tagada meie toidukuvand tõenduspõhiselt tõhusate keskkonnaprogrammide, taime- ja loomahaiguste seirete ning tervikliku toiduohutuse ja tarbijakaitse süsteemi kaudu.

Toiduohutuse eest vastutavad toidu tootjad ja töötajad. Koos tugeva järelevalvesüsteemiga tagatakse nii Eestis toodetava ja tarbitava kui ka sisse- ja väljaveetava toidu usaldusväärsus. Üks meie toitu iseloomustav märksõna on puhtus, mis tähistab nii puhast loodust, ringmajandust, taimekaitsevahendite jääkide vähesust, toiduohutust, sh kõrgeid hügieenistandardeid kui ka puhtaid ja selgeid maitseid. Toidukultuuri arendamisel tõuseb traditsiooniliste toitumisharjumuste kõrval tähtsaks kohale teadliku tarbija nõudlus kvaliteetse tasakaalustatud toitumist toetava täisväärtusliku toidu järele. Mitmekesine sortiment võimaldab rahuldada üha spetsiifilisemaid soovide. Osa meie toidulauast katab tarbijate valikul mahetoodang. Tähtis on harida tarbijaid, kuidas tasakaalustatult toituda ning teha keskkonnasõbralikke ja Eesti tootjaid toetavaid valikuid. Eestil on potentsiaali täna toorainena eksporditavat põllumajandustoodangut kohapeal enam väärindada. Selleks on oluline tagada Eestis kasvatatava toidu kõrge kvaliteet, tarnekindlus ning konkurentsivõime maailmaturu hinnataseme juures. Samal ajal on oluline kontrollida ka importtooraine nõuetekohasust ja ohutust, mh selleks, et kindlustada õiglasel konkurentsitingimused.

Meie toit on hinnatud, kui see on kodu- ja välisturgudel nõutud ja sel on hea maine ning kõik tarneahelas osalejad saavad toidu ja toodetud saaduste eest õiglast hinda, mis tagab neile piisava sissetuleku. Uuringute kohaselt soovib 3/4 eestlastest süüa kodumaist toitu, kuid ostuotsuseid mõjutab märkimisväärselt hind, seega on oluline ka Eesti toidu kättesaadavus ja taskukohasus.

Hea maaelu tähendab seda, et maal on võimalik teha hästi tasustatud ja mitmekesist tööd, seal on atraktiivne elu- ja ettevõtluskeskkond ning aktiivsed ja ühtehoidvad kohalikud kogukonnad. Maaelu puhul on vaja säilitada esivanemate pärandit ja traditsioone, kohanedes samas muutuvate oludega. Aastal 2030 on elu maal mitmekesine, tugevate ja sidusate kogukondadega, arenenud ja jõukas, kõrgelt väärtustatud ja hea mainega ning seal on ruumi nii suurtele kui ka väikestele ettevõtetele, kes panustavad maamajanduse arengusse. Omanikutunnet maal aitavad kasvatada toimivad pereettevõtted. Eesmärgiks on elukeskkond, kuhu soovitakse rajada nii oma kodu kui ka ettevõtte. Kõige selle saavutamiseks annab PõKa 2030 oma panuse, kuid oluline on luua seoseid riigi regionaal-, ettevõtlus-, haridus- ja sotsiaalpoliitikaga laiemalt. Head maaelu võimaldab hästi toimiv regionaalpoliitika, mida iseloomustab kõigi piirkondade potentsiaali maksimaalne rakendamine ja edendamine; lähimusprintsipiist lähtuv juhtimissüsteem, mis põhineb rollide ja vastutuse selgel jaotusel ning horisontaalsel koordineerimisel; linna- ja maapiirkonna vaheline toimiv suhe; võtmevaldkondade (nt transport, tervishoid, haridus, ettevõtlus, taristu) sidustatus maapiirkonna arenguga⁵. Sidustatud ja maaeluga arvestavad riigi arengukavad ja tegevused ning kohapõhine poliitika aitavad tagada igale piirkonnale sobivad transpordiühendused, toimiva tervishoiu- ja koolisüsteemi, vajadustele vastava elektri, kiire interneti ja head teolud, samuti paindlikud töösuhted ning arenenud teenuste võrgustikud.

Üks võtmetegur on toidu ja põllumajandussaaduste tootmiseks kasutatavate sisendite kvaliteet ja säästlik kasutamine, mis mõjutab nii tootmise efektiivsust kui ka lõpptoodangu ohutust, kvaliteeti ning ümbritsevat keskkonda. Siinjuures on oluline, et muld, seemned, paljundusmaterjal, taimetoitained, aretusmaterjal ning sööt oleksid kvaliteetsed ning neid kasutataks oskuslikult, samuti on tähtis majandada kalavarusid jätkusuutlikult.

Üldeesmärgi saavutamiseks peavad põllumajandus- ja kalandussektor muutuma. Need sektorid ei hõlma ainult toitu, vaid põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja biomajanduse sekundaarsektorite tooteid ja

⁵ OECD, Draft Principles on Rural Policy, 29.01.2019

teenuseid laiemalt. Globaalses konkurentsivõimsuse eeltingimus on toodangu kõrge kvaliteet, uuenduslikkus ning keskkonnasõbralikkus. Põllumajandustootjate ja toidutöötajate positsiooni parandamiseks toidutarneahelas tuleb leida võimalusi nende ühistulise tegevuse toetamiseks. Tarvis on teha rohkem koostööd ka erinevate sektorite vahel, kasutada uusimaid teadussaavutusi ja võtta kasutusse parimad tehnoloogiad. Eesti suudab mitmes sektoris (eriti piim, kala, teravili) end ise hästi varustada, mistõttu jagub kodumaist toitu meile endile ja seda on võimalik mitmes tootmisharus ka eksportida. See aitab kaasa konkurentsivõime kasvule. Põllu- ja metsamaa ning kalavarude aktiivne, kuid kestlik kasutamine toodab ühiskonnale väärtusi ja hüvesid. Eestile on oluline, et suudaksime end ise pidevalt ja võimalikult mitmekesiselt põhitoiduainetega varustada. See tagab inimestele toidu järjepideva ja kindla kättesaadavuse nii hädaolukorras, eriolukordades kui ka elutähtsate teenuste katkemise korral.

Lisaks siseturu nõudluse katmisele tuleb leida toodetele uusi turge ning maandada põhilisi riske, olgu need tingitud tootmisest või turgudest. Arvestades turgude volatiilsust, tuleb luua piisavalt võimalusi kriisidega toimetulekuks. Aktiivselt tuleb kasutada biomajanduse võimalusi ning vähendada jäätmeid. Peame olema veelgi paindlikumad ja nutikalt ettevõtlikud, loomaks lisandväärtust, mis viib suurema tulususeni, seda nii toiduainetööstustes kui ka põllumajandus- ja maapiirkonna ettevõtetes. Selle juures on väga oluline teadus- ja arendussüsteem, panustamine inimestesse ning innovatsiooni tuleviku vajadusi arvestaval moel.

Hea maaelu tagab eelkõige jätkusuutlik ja ökoloogiliselt toimiv Eesti keskkond. Tootmine ja keskkond toimivad üksteist vastastikku mõjutades, tootmine ei saa tulla keskkonna arvelt. Arengukavas võtame arvesse nii kestliku arengu kui ka kliimamuutuste leevendamise ja kliimamuutuste mõjuga kohanemise eesmärgi.⁶ Peame töötama selle nimel, et meie keskkond oleks hästi hoitud, liigirikas, et meie vesi, muld ja õhk oleksid vähemalt sama heas seisus kui teistes Põhjamaades ning kultuuripärand säiliks. Keskkonnahoid lähtub ühistest väärtustest ning selleni jõutakse koostöös. Väärtustame kõrgelt loomade heaolu ja tervist ning Eesti head taimetervislikku seisundit.

Kõige keskmesse paigutub maal elav inimene ja pere, kes on teadlik tootja ja tarbija, kes teeb nutikalt, hästi tasustatud ja motiveerivat tööd, hoiab elukeskkonda ning toimetab õnnelikult puhtas ja turvalises keskkonnas. Inimesi hoiavad maal kodu-, kogukonna- ja omanikutunne. Asustuse säilimine maapiirkondades aitab tagada riigi julgeolekut.

Arengukava üldeesmärgi panustavad kõik arengukava alaeesmärkidega seotud tegevussuunad. Üldeesmärgi saavutamist makrotasandil saab mõõta vastavate alaeesmärkide tegevussuundades seatud mõjueesmärkide saavutamise kaudu. **Arengukava üldeesmärgi saavutamise ulatust on kavas hinnata eelkõige järgmiste mõjumõõdikute abil:**

- ❖ Põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi ja toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud lisandväärtus hõivatu kohta kolme aasta liikuv keskmine, €. Algtase: 25 101 eurot (Statistikaamet 2016-2018 aasta keskmine). Sihttase: 29 100 eurot.
- ❖ Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi väärtuse suhe. Algtase: 0,74 (Statistikaamet 2018). Sihttase 0,82.
- ❖ Kodumaist toitu osta eelistavate Eesti tarbijate osakaal, %. Algtase 74 (EKI 2018). Sihttase: on vähemalt 75%.
- ❖ Toiduohutuse baromeeter.⁷ Algtase 99,28 (MeM/PTA, 2020). Sihttase: Ei lange alla 100.

⁶ Vt „Kliimapolitiika põhialused aastani 2050“ ning ptk-id 5.2.2, 5.2.3 ja 5.2.7.

⁷ Toiduohutuse alane mõjueesmärk ja -mõõdik on seotud sotsiaalsete (sh tervis), majanduslike (sh eksport), julgeolekualaste (sh oht inimeste elule ja tervisele) jm ühiskondlike mõjudega. Toiduohutuse baromeeter hõlmab 22 näitajat (vt ptk 3.3.2).

- ❖ Kasvuhoonegaaside (KHG) heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta, tonni tuhande euro kohta. Algtase: 2,68 (KeM / Statistikaamet 2018). Sihttase: madalam kui 2,5.⁸
- ❖ Maapiirkonna elanike, vanuses 20–64, tööhõive määr, %. Algtase: 76,9 (Statistikaamet 2018). Sihttase: 80,5.

1.3 Kontekst: globaalsed makrotrendid ja Eesti positsioon

Ülemaailmselt on põllumajanduse, kalanduse ja toidutööstusega seotud valdkondades toimunud viimastel kümnenditel märkimisväärsed muutused, mis on seotud peamiselt suurenenud sissetulekuga elaniku kohta, muutuva tehnoloogia, keskkonnaseisundi, tarbijate hoiakute ja eelistuste, kaubanduse liberaliseerimise, energeetika ja linnastumisega. Uued tehnoloogiad on mõjutanud ka biomajanduse jm ettevõtluse mitmekesistamise suundi maapiirkonnas. See on kaasa toonud eelkõige tarbimise suurenemise, tootmise kontsentreerumise ning globaalse kaubavahetuse osatähtsuse tõusu. Nõudlus toidu järele suureneb lähitulevikus jätkuvalt maailma rahvastiku kasvu tõttu, hinnanguliselt on see aastaks 2050 kasvanud 70%⁹, kuid osa sellest kaetakse toidukadude ning toidu raiskamise vähendamise abil. Põllumajandustoodang on viimase 50 aastaga kasvanud globaalselt ligi kolm korda, samas on kasutusse võetud vaid 12% uut, seni harimata maad¹⁰. Sama ajaga on maailmas kalatarbimine inimese kohta kahekordistunud, toodangu kasv on viimastel kümnenditel aga tulnud põhiliselt kalakasvatustest, kuna kalavarud on globaalselt vähenemas.¹¹ Intensiivne põllumajandus-tootmine on endaga kaasa toonud negatiivse keskkonnamõju, muldade degradeerumise ning elurikkuse vähenemise. Loodusressursside jätkusuutlikum kasutamine on tõusnud keskseks teemaks eriti kliimamuutuste tõttu, mille tagajärjel sagenevad äärmuslikud ilmastikutingimused, globaalne soojenemine viib suurte maa-alade täiendava kõrbestumiseni ning põhjustab piirkonniti ulatuslikku veepuudust. FAO andmetel kulutatakse u 70% inimkonna tarbitavast mageveest põllumajanduses¹². Need trendid võivad omakorda viia ressursikonfliktideni ning suurema väljarändeni mõjutatud piirkondadest.

Väga oluline keskkonnamõjur on ka maailmamajanduse energiavajadus, mis kaetakse suures osas fossiilsete kütuste arvelt. Üks lahendus on kasutada põllumajandusliku tootmise kõrvalsaaduseid paremini ära taastuvate energiakandjatena.

Põllumajandustoodete üleilmse kaubanduse väärtus on tõusnud võrreldes 2000. aastaga ligi kolm korda.¹³ Suurem inimeste ja kaupade liikumine maakera eri piirkondade vahel on toonud omakorda kaasa uusi probleeme, mis on seotud ohtlike taimekahjustajate, taime- ja loomahaiguste ning toiduohutusega.

Viimastel aastakümnetel on maailmas tervikuna paranenud nii toidu füüsiline kui ka majanduslik kättesaadavus, suurenenud on loomsete saaduste tarbimine. Toidust saadava energia kõrval on oluliseks muutunud ka toidu kvaliteet ning tasakaalustatud toitumine. Toidule kulutatakse globaalselt üha rohkem samas kui nende kulutuste osakaal sissetulekust pigem langeb, seda eriti keskmise sissetulekuga riikides, kus loomset päritolu toidu tarbimine on kasvutrendis vastavalt OECD-FAO 10 aasta prognoosile (2020–29).¹⁴ Raporti kohaselt kasvab nõudlus ka sööda järele kuna madala ja keskmise sissetulekuga riikides intensiivistatakse looma- ja kalakasvatust. Põllumajandustootmise arengut maailmas veavad taimekasvatuse saagikuse kasv ning liha- ja piimatootmise suurenemine. Põllumajanduskaubanduse kasv on võrreldes tootmisega marginaalne ning põllumajandussaaduste reaalhinnad langevad.

⁸ KHG heide ohjamise eesmärki, mõõtmismetoodikaid ja mõõdikut täpsustatakse kas 2022.a või PõKa 2030 vahehindamise (2023) järel, kui vastavad uuringud on läbi viidud ning uuringute tulemused seda võimaldavad.

⁹ http://www.fao.org/fileadmin/templates/wfs/docs/expert_paper/How_to_Feed_the_World_in_2050.pdf

¹⁰ <http://www.fao.org/docrep/017/i1688e/i1688e03.pdf>

¹¹ <http://www.fao.org/3/a-i3720e.pdf>

¹² http://www.fao.org/nr/water/aquastat/water_use/index.stm

¹³ <http://www.fao.org/publications/soco/en/>

¹⁴ <http://www.fao.org/documents/card/en/c/ca8861en>

Oluline tegur Eesti toimimiskeskonna kujundamisel on kuulumine Euroopa Liitu (EL), mis on maailma suurim põllumajandussaaduste eksportija ja importija. Põhiturgudena joonistuvad ELi ekspordis välja USA, Hiina, Šveits, lisaks Venemaa ning Jaapan.¹⁵ Toidutööstusettevõtete struktuuri poolest on EL võrreldes oma peamiste konkurentidega maailmaturul mõnevõrra erinevas olukorras, kuna tema ettevõtted on keskmisest märksa väiksemad. Ka põllumajandustootjate struktuur on killustunud ning suur katsumus on põlvkondade vahetus. ELi toidutööstuse toodang paistab aga eelkõige silma kõrge kvaliteedi ning mitmekülgse tooteportfelli poolest, mis maandab mõnevõrra hinnariske. Seda toetab omakorda ELi toidu- ja keskkonnavaldkonna seadusandlus, mis sätestab kõrged toiduohutus- ning keskkonnanõuded, aidates kaasa ELi toidu positiivsele kuvandile.¹⁶ Samuti on ELis tervikuna üha olulisem toormaterjali, kõrvalsaaduste ja jäätmete parem ärakasutamine, muuhulgas keemia-, ravimi- ning energiatööstuses. EL on juba 60 aastat ühtlustanud turureegleid läbi ühispoliitike, millel on oluline mõju võrdsete konkurentsitingimuste tagamisel ning liidusisese kaubavahetuse soodustamisel. Võrdseid konkurentsitingimusi mõjutavad endiselt olulisel määral liidusisese ebavõrdsed pindalatoetuste tasemed liikmesriikide vahel. ELi siseturureeglid tagavad kaupade (sh toidukaupade) vaba liikumise ELi 500 miljoni tarbijaga siseturul.

Vaadeldes eelneva valguses Eesti põllumajandust ja kalandust, ilmneb, et meil on tootmiseks küllaltki head eeldused. Kuulume maailma tippu põllumaa pindalalt inimese kohta¹⁷ ja meil on kasutada laialdased veeressursid – see annab meile globaalselt tugeva konkurentsieelise. Kliimaprognooside kohaselt võib meie piirkond olla üks vähestest, kus tootmistingimused ajas paranevad, ehkki ilmastik võib muutuda senisest ekstreemsemaks ja ettearvamatumaks.¹⁸ Muutuv kliima eeldab meilt tootmispraktikate ja tugisüsteemi ümberkujundamist.

Väikese, avatud ja ekspordile orienteeritud riigina peame panema suurt rõhku rahvusvahelisele koostööle, nii mitme- kui kahepoolsete kaubandus- ja koostöösuhete arendamisele kui ka koostööle rahvusvaheliste organisatsioonidega, et kasutada parimat rahvusvahelist teadmust globaalsete trendidega kohandumiseks. Peame muutlikus loodus- ja majanduskeskkonnas olema valmis juhtima strateegilisi riske (sh toidu varustuskindlust, finantsriske) ning oma kogemustele tuginedes olema suutlikumad ELi ühise põllumajanduspoliitika ja kalanduspoliitika kujundamisel Eesti huvidele vastavaks. Üldise positiivse kuvandi loomisele aitab kaasa ka arenguabisse panustamine. Selle kaudu arendatakse välissuhteid ja luuakse täiendavaid kontakte, mis on eelduseks toodete ning teenuste uutele turgudele ekspordimisele.

Valdav osa toidutoodangust läheb meie naaberriikidesse, kellega meid seovad pikaajalised kaubandussuhted. Poliitilise taustsüsteemi, maailmamajanduse ebastabiilsuse ning nõudlus-keskuste muutumise tõttu tuleb aga täiendavalt tegeleda turgude mitmekesistamisega. Samuti tuleb tulude maksimeerimiseks ekspordida võimalikult kõrge lisandväärtusega tooteid turgudele, kus need on nõutud. Peame arvestama, et ekspordis konkureerime oma naabritega, kelle tootmisprofiil meie lähiumbruses ei eristu meist märkimisväärselt. Seda arvestades on oluline eristuda konkurentidest oma toodangu eripära poolest, olgu selleks siis puhas ja värske toit, huvitavad maitseid või toodangu varasem tuntus ning kasutada paremini ära ELi positiivset kuvandit juhtiva toiduainete tootjana, kel on kõrged standardid. Oluline on otsuste tegemisel jälgida ka toidusektorit puudutavaid maksupoliitika otsuseid, et meie ettevõtted oleksid välisurgudel paremas konkurentsipositsioonis. Samuti tuleb tõhustada koostööd meile sarnaste lähinaabritega kaugematel turgudel, kus meid tuntakse pigem Euroopa ühe piirkonnana. Ka valdkonna teadusel ja loodataval uutel tehnoloogiatel on oluline roll oodatavas ekspordi kasvus.

¹⁵ https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/trade-analysis/map/2016-1_en.pdf

¹⁶ <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/15496/attachments/1/translations>

¹⁷ 0,51 ha/inimese kohta 2015. a, arable land (hectares per person), The World Bank, 23.10.2018

¹⁸ https://www.kik.ee/sites/default/files/uuringud/bioclim_a_lopparuanne_19.01.16.pdf

1.4 Üldise sekkumisloogika kirjeldus

Riigi sekkumisloogika üldiseks aluseks on era- ja avaliku hüve vahekord. Piiratud ressursside olukorras peab riik tagama toimiva majanduskeskkonna, mis PõKa 2030 valdkonnas tähendab eelkõige teaduspõhiseid ja eri sihtrühmadega läbiräägitud otsuseid, ühiskonna ootustele vastava õigusruumi ning kestlike toimumisnormide tagamist, strateegiliste riskide maandamisega seotud järelevalveteenuste pakkumist, samuti kaubandusvõimaluste avardamist. Poliitika kujundamiseks ning turusignaalidele reageerimiseks on oluline koguda piisavalt andmeid ja teha seiret ning nende alusel analüüsida, millised meetmed aitavad paremini põllumajandust, kalandust, toidutööstust jt biomajandusega seotud sektoreid suunata. Riigi sekkumine on tähtis ka turutõrgete korral, mis põllumajanduses ja kalanduses nii ilmastikust kui ka pidevatest hinnakõikumistest tulenevalt sageli esinevad. See eeldab riskijuhtimise tähtsustamist koos vastavate meetmete väljatöötamise ning rakendamisega nii riigi kui ka ettevõtete tasandil. Euroopa Liidus on väga oluline maksimaalselt ära kasutada ühise põllumajanduspoliitika pakutavaid võimalusi esmatootjate sissetulekute stabiliseerimisel, toiduarude kättesaadavuse tagamisel ning mõistlike tarbijahindade kujundamisel.

Tagastamatut abi tuleks kasutada ennekõike lähitulevikus majanduslikult vähetootlike investeeringute puhul, nagu näiteks kliima- ja keskkonnanõuete täitmine ning sotsiaalse ettevõtlusega seotud investeeringud, mille puhul nende tegemise motivatsioon võib olla madalam. Tagastamatut abi tuleb kasutada ka väiksemate põllumajanduse ja saaduste töötlemisega alustavate väikeettevõtete investeeringute toetamiseks ja oma põllumajandusliku ettevõtluse mitmekesistamiseks, samuti noorte põllumajandustootjate investeeringute soodustamiseks, et edendada põlvkondade vahetust. Lisaks peab riik soodustama ühistegevust ning erialateadmiste paremat levikut teadus- ja arendustegevuste ning elukestva õppe kaudu. Samuti tuleb vähemalt osaliselt pakkuda tagastamatut abi riigi jaoks strateegiliste, nt sektoriüleste ühistuliste investeeringute elluviimiseks.

Tootlike investeeringute rahastamisel tuleks eelistada finantsinstrumente, mis pakuvad jätkusuutlikku ja tõhusat võimalust investeerida majanduskasvu ning inimeste, ettevõtete ja ressursside arengusse põllumajandus-, toiduaine- ja metsamajandussektoris, maamajanduses ning kalandussektoris. Finantsinstrumendid võimaldavad saavutada arengueesmärke ja tagasi laekuvat raha on võimalik taaskasutada uute investeeringute tegemiseks. Finantsinstrumendid on tõhusad vahendid toetuspoliitika elluviimiseks ja turutõrke kõrvaldamiseks neis arengukava alavaldkondades, kus pangad ei taha laenu anda ning puuduvad muud investeerimise võimalused, näiteks väikeste põllumajandus- või maapiirkonnas tegutsevate või alustavate ettevõtete puhul, kellel puudub piisav krediidi ajalugu või tagatisvara. Investeeringute turutõrgete kõrvaldamiseks tuleb aina rohkem rakendada uuenduslikke, põllumajanduse, kalanduse ja maapiirkonna eripära arvestavaid rahastamisvahendeid. Erakapitali kaasamist soodustavad rahastamisvahendid aitavad korvata ajutist rahavoogude puudujääki ning parandada ettevõtjate likviidsust.

Riskijuhtimises kasvab ettevõtjate vastutus. Edukas riskijuhtimine tõstab ettevõtja teadlikkust tegutsemisriskidest ning tavapäraseid turu- ja tootmisriske maandab ettevõtja oma äriplaanis. Riigi roll on aidata kaasa sellise majanduskeskkonna kujundamisele, kus ühistegevus ja turg pakuks ettevõtjatele võimalusi riskide maandamiseks. Samuti saab riik kaasa aidata, pakkudes erinevaid instrumente, mis soodustavad turul olevate teenuste kasutamist. Otsene riigi sekkumine on põhjendatud mastaapsete strateegiliste riskide puhul, mis mõjutavad suurt osa elanikkonnast (nt toiduohutus, tööhõive), Eesti territooriumist või mõnest tootmissektorist.

Erahüve defineerivad turuotsused ja -vabadus, kus ettevõtjad saavad toimida rahvusvahelises majandusruumis oma äriplaani või sektorite arengukavades kokku lepitud arengusuundade kohaselt.¹⁹

Täpsemad sekkumised PõKa 2030 elluviimiseks ning ELi strateegia „Talust taldrikule“²⁰ eesmärkidega arvestamiseks lepivad kokku PõKa 2030 programmides ning ELi ühise põllumajanduspoliitika strateegiakavas ja EL merendus-, kalandus- ja vesiviljelusfondi rakenduskavas.

¹⁹ PõKa 2030 tegevussuundade 1–8 sekkumiste ja mõjude kaardistus on esitatud seletuskirjas (vt ptk VIII).

²⁰ Euroopa Komisjoni teatis „Strateegia „Talust taldrikule“ õiglase, tervisliku ja keskkonnahoidliku toidusüsteemi edendamiseks COM/2020/381 final“ (2020). PõKa 2030 ja ELi strateegia „Talust taldrikule“ seoste ülevaade on ptk-is 5.1.

2 Arengukava alaeesmärgid ja horisontaalsed peatükid.

2.1 Alaeesmärgid

Arengukava tegevussuunad keskenduvad kahe suure alaeesmärgi saavutamisele (vt joonis 1).

Alaeesmärk 1: Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond on seotud avalike hüvedega, mille kliendiks on kogu ühiskond. Samuti hõlmab see põllumajanduskeskkonna ja innovatsiooni ning laiemalt konkurentsivõime ja ekspordi edendamist, mis on kestliku toidutootmise ja maaelu kujundamise eeldus (ptk 3).

Alaeesmärgi 1 saavutamise määra hinnatakse eelkõige järgmiste mõjumõõdikute kaudu:

- Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala, ha. Algtase: 984 671 (ESA 2018); Sihttase: 1 005 000.
- Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses, %. Algtase 7,2% (ESA 2018), sihttase 7,2%.
- Tarbija kindlustunde indeks (toiduohutuse valdkond), %. Algtase on 67% (MeM 2020). Sihttase: 72%.
- Keskkonnasõbralikult majandatava maa osakaal, %. Algtase 88 (PRIA 2019). Sihttase: ei lange alla 80.
- Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, %. Algtase: 27,76 (ESA 2019); Sihttase: 27,76.

Alaeesmärk 2: Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ning kalavarude jätkusuutliku majandamise keskendub kalanduse ja vesiviljeluse konkurentsivõime ning kalavarude jätkusuutliku majandamisega seotud tulemus- ja mõjueesmärkide saavutamisele (ptk 4).

Alaeesmärgi 2 saavutamise määra hinnatakse eelkõige järgmiste mõjumõõdikute kaudu:

- Heas seisus varud, %. Algtase: 45% (KeM, 2019). Sihttase: 65%.
- Lisandväärtus töötaja kohta ettevõtetes, mis tegelevad kalandusega (kutseline kalapüük, vesiviljelus ja kala töötlemine), €. Algtase: 28 751 € (ESA, 2018). Sihttase: 33 700 €.
- Töökohtade arv kalandusettevõtetes. Algtase: 1991 (ESA, 2019). Sihttase: 2049.

PõKa 2030 üldeesmärgi, kahe alaeesmärgi ja kaheksa tegevussuuna spetsiifiliste eesmärkide saavutamist mõjutavate horisontaalsete arendusteemade ülevaade on esitatud alapeatükkides 2.2, 3.7 ja 5.2, sealhulgas arengukava koostamises osalenud partnerite arvates on neli kõige tähtsamat horisontaalset arendusteemat *biomajandus*, *eksport*, *elu- ning looduskeskkond* ja *maapiirkonna terviklik areng*. Piltlikult, PõKa 2030 'neli ratast', millele annavad hoogu teaduse ja innovatsiooni tegevussuund (ptk 3.7), kestlik riigivalitsemine (ptk 5.2) ja finantsvahendid.

2.2 Horisontaalsed peatükid

2.2.1 Ootused biomajanduse vallas

PõKa 2030 panustab biomajanduse arengusse eelkõige põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ning toidutööstusega seotud väärtusahelates. Seades eesmärgiks, et majanduslik jõukus ja keskkonna hea seisund tugevdaksid teineteist, on tähtis toidutootmis- ja põllumajandussüsteemide kestlikuks muutmine nii maismaa- kui ka veekeskkonnas. Biomajandus pakub lahendusi mitmele suurele väljakutsele:

- Keskkonna valdkonnas – fossiilsete ressursside ammendumine, nende kasutamisel tekkiv suur keskkonnamõju (eelkõige globaalsed kliimamuutused), elurikkuse vähenemine.
- Majanduse valdkonnas – sõltuvus (imporditavatest) fossiilsetest ressurssidest, loodusressursside raiskamine.
- Sotsiaalvaldkonnas – tööpuudus, eelkõige maapiirkondades, ja selle tulemusena jätkuv linnastumine või siirdumine töötähtsinguile väljapoole Eestit.

Biomajandus hõlmab uusi tootmis- ja tarbimisviise, milles võetakse arvesse looduse ökoloogilisi piire. Tööstuslike biotehnoloogia lahenduste loomine, nende kasutuselevõtt teadus- ja arendustöö ning teadmussiirde tulemusena, tagab keskkonnahoidlikuma ja kulutõhusama tööstusbaasi ning uued töökohad. Oluline on aidata kaasa selliste töökohtade loomisele, mis oleksid atraktiivsed noortele. Biomajanduse üks oluline suund on biojääkide ja kaassaaduste kasutuselevõtt väärtusliku ressursina. Lähtuvalt kestlikult hallatavate ressursside kättesaadavusest tuleks panustada ka esmatootjatele sobivate biorafineerimistehaste loomisesse, toetades vajalikku arendustegevust, sealhulgas piloot- ja näidisprojekte.

Tähtis on esmatootjate kaasamine biotoorainepõhiste lahenduste leidmisse põllumajanduses ja kalanduses ning kõrgema lisandväärtuse loomisse ranniku- ja maapiirkondades (sh uute biotehnoloogiliste protsesside ja toodete väljatöötamisse). Mereviljelusel koos meretööstuse biotoorainepõhiste sektorite ja turu laienemisega on Eestis samuti suur arengupotentsiaal.

Euroopa Liidu riikide võrdluses on Eesti suhteliselt hästi bioressurssidega varustatud, aga suurim kitsaskoht on madal lisandväärtus – endiselt on suur osatähtsus töötlemata või vähetöödeldud teravilja, toorpiima ja ka puidu ekspordil. Toorainete ekspordi asemel peaks neid senisest enam väärdama. Ringmajanduse põhimõtted pole biomajanduse primaarsektorites (sh põllumajanduses) seni laialt levinud ning pole ülevaadet biojääkide, kõrvalsaaduste ja toidukao kogustest, tekkest ning geograafilisest paiknemisest. See info võimaldaks tegevusi planeerida ja äratada investorite huvi bioressursse tõhusalt kasutada.

Eestil on võimalus vastata üha suurenevale globaalsele nõudlusele toidu, sööda, bioenergia, biomaterjalide ja muude bioressursil põhinevate toodete järele. Selle potsentsiaali rakendamiseks on tähtis sektorite tõhus koostöö ja strateegiliste arengusuundade kokkuleppimine riigi tasemel. Samas tuleks toetada konkreetsemate biomajanduse rakenduskavade koostamist regionaalsel tasemel lähtudes kohalikust omapärasest ja piirkonnale iseloomulikest ressurssidest ning nende paiknemisest. See eeldab, et biomajanduse valdkonnas toetataks kohalikke algatusi ja ühistegevust.

2.2.2 Ootused ekspordile

Eestil on head eeldused toidukaupu ekspordida. Meie toidusektorit iseloomustavad tootlikud põllumajandusettevõtted, kaasaegsed tootmisviisid, paindlikud ja pikkade traditsioonidega toidutöötledajad ning avatus innovatsioonile²¹. Toimiva järelevalvesüsteemi, hea taimetervise, loomade tervise ja heaolu, rohke metsamaa ning kõrge õhukvaliteedi kaudu on tagatud soodsad tootmistingimused ja ohutu toidutoodang. Mahepõllumajandusmaa osatähtsus Eestis on üks Euroopa kõrgemaid²², samas on tootlikkus selles sektoris tagasihoidlik. Arengukava meetmete kujundamisel on silmas peetud, et põllumajanduse ja kalanduse tänased tugevused peavad ekspordi toetama 2030. aastani.

Globaliseerumise mõjul üha tihenev konkurents ja ühiskonna uued ootused toidu kvaliteedile ja tootmisviisidele panevad ühtviisi nii sektori kui ka riigi proovile. Maailma rahvastik koos maksejõulise tarbijaskonnaga küll kasvab, ent välisturgudel konkurentsi pakkuvate toodete ja arvestatavate mahtude olemasoluks peab toimuma märgatav arenguhüpe kodumaise toodangu töötlemise võimekuses kasutades selleks ka ühistegevuse võimalusi. Uutele turgudele sisenemiseks vajalike investeeringute ja välisturgudel tehtava strateegilise koostöö kaudu on oluline maandada ärisiske ja optimeerida kulusid. Nõudluse järgimine eeldab turgude eripärade ja tarbijatrende tundmist, mis omakorda eeldab asjakohase info kättesaadavust. Nõudlusele kohandatav tootmine vajab seejuures tasemel tootearendusoskusi: loovuse rakendamist, uute tootmisprotsesside ja -tehnikate ning turu- ja tarbimistrendide tundmist. Surve suurendada tootmise efektiivsust ja keskkonnasäästlikkust nõuab, et samal ajal arendataks järjepidevalt tehnoloogiaid ning rakendataks praktikasse uusi digilahendusi ja -andmeid. Tarbijate kasvav tähelepanu

²¹ OECD raporti „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“ (2018)

²² Area under organic farming %, Eurostat, 26.10.2018

toidu ohutusele, loomade heaolule, tooraine kasvukeskkonna puhtusele ja tootmisega kaasnevatele keskkonnamõjudele muudab üha olulisemaks faktidele tugineva kuvandilooma. Targalt ja tõhusalt tuleks enam rakendada Eesti mahetootmise potentsiaali. Tarbijatele oluliste parameetrite nähtavaks muutmine annab nii ettevõtetele kui ka Eesti toidule laiemalt täiendava kvaliteedimärgi. Seda peab toetama tõhus ja ka kõige nõudlikumatel tarbijaturgudel usaldatav järelevalvesüsteem. Samuti ei saa eksport areneda globaalse liberaalse kauplemisskeskkonnata, mille kindlustamine nõuab Eestilt rahvusvahelist ja ELi tasemel tehtavat koostööd ja kohalolekut.

Oluline roll toidusektori ekspordi edendamisel on ettevõtete tugiorganisatsioonidel, kes suudavad koondada eksporditööre, et algatada koostööd ja pakkuda ettevõtete vajadustele vastavat ekspordialast nõu. Arengukava koostamisel on lähtunud paljudes riikides edu toonud arusaamast, et riigi ülesanne on ekspordivõimekusega ettevõtetele hoogu anda selliste ekspordi edendamise meetmetega, mille puhul ei piisa üksikute ettevõtete või nende tugi-organisatsioonide turundustegevustest. Riigil on oluline roll teadus- ja arendustegevuste tulemuste praktikasse rakendamise soodustamisel, hea looma- ja taimetervisliku olukorra, hästi toimiva ning rahvusvahelisel areenil usaldatava järelevalvesüsteemi tagamisel ja tõendamisel, turgude avamiseks vajaliku ametkondliku ja poliitilise suhtluse arendamisel, müüki toetava riigi ning toidusektori kuvandi loomisel ja tutvustamisel, samuti ühiskonna seisukohast lisandväärtust omavate investeeringute toetamisel ning Eesti väliskaubanduslike huvide kaitsmisel ja edendamisel.

2.2.3 Ootused põllu- ja kalamajandussektori keskkonnamõjule

Põllu- ja kalamajandussektor peab loodus- ja elukeskkonda hoides suurel määral panustama keskkonnanähtedesse. Põllu- ja kalamajandussektoris ei ole võimalik keskenduda üksnes klassikalises mõttes efektiivsele tootmisele. Toidu tootmisel tuleb arvestada keskkonnaga. Seejuures on vaja tagada, et põhja- ja pinnavesi oleks heas seisus; maa- ja mullakasutus tasakaalustatud ja jätkusuutlik; looduse elurikkus, liigid ja elupaigad säiliks; ohud inimeste ja loomade tervisele oleks ära hoitud; maastikud oleksid mosaiiksed ja kliimamuutuste mõjuga oleks arvestatud. Vajadus kirjeldatud teguritega arvestada tuleneb nii loodusressursside olukorrast, kliimamuutustest kui ka laiemast ühiskonna ootusest. Põllu- ja kalamajandussektor peab võimalikult ulatuslikult arvesse võtma ringmajanduse põhimõtteid nii mikro- kui ka makrotasandil ning püüdma vähendada toidukadusid kõigis väärtusahela etappides. Senisest enam pööratakse tähelepanu lahendustele, mis võimaldavad põllu- ja kalamajandussektoril kui biomassi tootjal panustada sellesse, et vähendada sõltuvust taastumatutest ressurssidest. Jätkusuutlike lahenduste pakkumiseks, keskkonnasurve vähendamiseks ja elurikkuse säilitamiseks on oluline paremini mõista ja mõõta põllu- ja kalamajanduse mõju keskkonnale.

Kirjeldatud ootusi on arvesse võetud kõigi arengukava eesmärkide ja meetmete sõnastamisel, seejuures säilitades tasakaalu ühiskondlike ootuste ja sektorite majanduslike huvide vahel. Arengukava koostamisel on silmas peetud, et keskkonna hävide säilimise tagamisel võivad kaasneda ettevõtetele teatud tootmiskitsendused ja lisakulud ning võib saamata jääda tulu, mis lühemas perspektiivis võib negatiivselt mõjutada Eesti tootmise rahvusvahelist konkurentsivõimet (võrreldes suurema negatiivse keskkonnamõjuga toodetud toodanguga), seda võrreldes riikidega, kus keskkonnanõuded on leebemad. Seetõttu peab põllu- ja kalamajandussektoris tagama, et täidetakse keskkonna-, maa heas seisundis hoidmise, inimeste ja loomade tervise jms nõudeid, kuid toimiks ka süsteem täiendavate vabatahtlike keskkonnategevustega kaasnevate kulude hüvitamiseks.

Arengukava eesmärgid lähtuvad tõsiasjast, et Eestis on head eeldused keskkonnasõbralikuks toidutootmiseks. Pikemas perspektiivis aitab ühiskonna ootustele vastavate keskkonnanähtede säilimine kaasa põllu- ja kalamajandussektori konkurentsivõimele kõigi meetmete üleselt, sh tänu positiivsele kuvandile, mis on oluline eeldus kõrge kvaliteediga ja lisandväärtusega toodete tootmisele, turundamisele ja ekspordile. Sealjuures on põllu- ja kalamajandussektoril endal suur vastutus sellise kuvandi loomisel.

2.2.4 Ootused maapiirkonna terviklikule arengule

Elujõulised maapiirkonnad on tasakaalustatud regionaalse arengu eelduseks, sest neil on oluline roll majanduse ja tööhõive edendamisel ning kvaliteetse elukeskkonna tagamisel. Maapiirkond on koduks kolmandikule Eesti inimestest ning maapiirkonnas tegutseb kolmandik Eesti ettevõtetest. Maapiirkonnas tegutsevad ettevõtted pakuvad tööd neljandikule hõives osalejatest.

Elujõulist maapiirkonda iseloomustab avatus ja kohanemisvõime. Selleks tuleb suuta kohaneda globaalsete trendidega ning kasutada ära muutustega kaasnevat võimalusi. OECD on peamiste maapiirkondi mõjutavate megatrendidena toonud välja rahvastiku vananemise, linnastumise, muutused tootmisstruktuurides, kasvavate majanduste tõusu, kliimamuutused ja keskkonnasurve ning tehnoloogilised läbimurded²³. Erinevate maa- ja rannapiirkondade suutlikkust nende muutustega toime tulla mõjutavad kaugus turgudest, konkurentsivõime ja spetsiifilised majanduslikud struktuurid (sh taristu, teenuste kvaliteet, ettevõtlike inimeste osakaal, ühistegevuse traditsioonid ja ligipääs finantsinstrumentidele).

Selleks, et maal oleks hea elada ja maapiirkonnad oleks elujõulised, tuleb maapiirkondade murede ning võimalustega tegeleda terviklikult. Ühelt poolt pakub iga maapiirkond oma erinevate ressurssidega võimalusi ettevõtluseks, uute ärimudelite arendamiseks ja seeläbi lisandväärtuse ning tööhõive loomiseks/kasvuks. Teiselt poolt kaasnevad maapiirkonnaga erinevad katsumused - teenuste osutamisel ja taristu tagamisel, samuti piirkonna inimestele sobivate töökohtade või ümberõppevõimaluste pakkumisel ning ettevõtetele vajaliku kvalifikatsiooniga töötajate leidmisel.

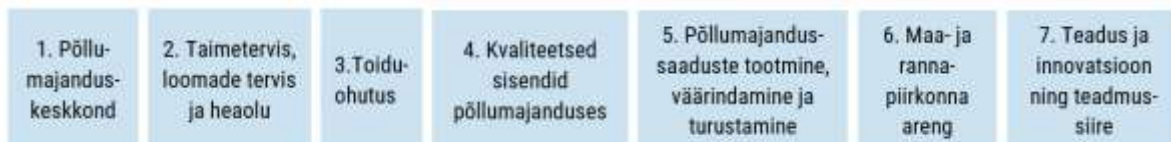
Terviklik lähenemine maapiirkondade seniste ja uute väljakutsetega tegelemisel seob endas tasakaalustatult inimese ja kogukonnad, ettevõtluse ja töökohad ning taristu ja elukvaliteedi kindlustamiseks vajalikud teenused. Maaelu terviklikule arengule on suunatud arengukava tegevussuund 6 (maa- ja rannapiirkonna areng), milles nähakse ette sekkumised elu- ja ettevõtluskeskkonna terviklikuks arenguks, maapiirkonda elama asumiseks ja noortele suunatud tegevuste edendamiseks, kohalike kogukondade rolli tugevdamiseks, maaelu kuvandi ja maaelu rolli teadvustamiseks ning maaettevõtluse edendamiseks.

Enamik Eesti ja Euroopa Liidu poliitikest mõjutab otseselt või kaudselt maapiirkonna inimeste heaolu. Selleks, et mõista erinevate poliitikate ja õigusaktide mõju Eesti külades, alevites ja väikelinnades elavatele inimestele ja seal tegutsevatele ettevõtetele, tuleb poliitikakujundamises osalevad poliitikud, ametnikud, samuti ettevõtjate ning vabaiühenduste esindajad varustada maapiirkonna mõjude hindamise tööriistadega (sh meetodikate, juhendite ja täiendkoolitustega). Maapiirkonna perspektiivist lähtuva poliitikate koondmõju süsteemse hindamise eeldus on, et mõistetakse maapiirkonna sotsiaalsete, majanduslike, keskkonnaalaste, kultuuriliste, julgeolekualaste ja halduslike mõjude eripärasid. Maaeluministerium tagab selleks omapoolse kompetentsi ning töötab koostöös teiste ministeeriumidega välja meetodika poliitikate (sh seaduste) maapiirkondadele avalduva mõju hindamiseks (vt ptk 3.6, p. 206).

²³ OECD, Rural Policy 3.0, 2018

3 Alaeesmärk 1. Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond

Arengukava 1. alaeesmärgi saavutamiseks on seotud seitse lõimuvat tegevussuunda.

3.1 Tegevussuund 1: põllumajanduskeskkond

3.1.1 Lühikirjeldus

Olulisel kohal põllumajanduskeskkonna jätkusuutlikkuse tagamisel on toimiv teaduspõhine regulatsioon, mis sätestab väetistele ja taimekaitsevahenditele esitatavad nõuded ning tagab nende ohutuse inimeste ja loomade tervisele ning keskkonnale. Seda toetab riiklik järelevalve, mida teostab Põllumajandus- ja Toiduamet (edaspidi PTA), tuginedes Põllumajandusuuringute Keskuse (edaspidi PMK) pakutavale laboritoele, mille tulemused on vajalikud poliitikate kujundamisel ja seaduste väljatöötamisel. Hoitud ja hooldatud põllumajandusmaastikud ning elurikkus on osa Eesti identiteedist. Põllumajanduskeskkonna hea seisundi säilitamisel ja parendamisel mängivad väga olulist rolli põllumeeste kasvanud keskkonnateadlikkus ja vabatahtlikud tegevused. Samuti on kasvanud ühiskonna üldine teadlikkus keskkonnaküsimustes. Riigi roll on siin elurikkuse ja elukeskkonna kaitsemeetmete rakendamine ning põllumajandustootjate innustamine veelgi keskkonnasõbralikumale tootmisele. Aitame kaasa põllumajandusest pärit kliimamuutuste mõju vähendamisele, õhukvaliteedi hea seisundi tagamisele ning mulla, vee, maastiku mitmekesisuse ja elurikkuse hea seisukorra säilimisele ja parandamisele.

Tegevussuuna rakendamisel on oluline meeles pidada tugevaid sidemeid arengukava keskkonna ja ekspordi ning tootlikkuse eesmärkide vahel. Hea keskkonnaseisund panustab Eesti kui atraktiivse elukeskkonna ja kvaliteetse toidu tootja kuvandisse, mis soodustab ekspordi ja tootlikkuse eesmärkide täitmist. Põllumajanduskeskkonna (sh agroökoloogia) eesmärgid toimivad sümbioosis põllumajanduse konkurentsivõimega.

3.1.2 Eesmärgid ja mõõdikud

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
Väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamise negatiivne mõju keskkonnale on vähene	Lämmastiku ja fosfori kasutamise tõhusus	N kasutamise tõhusus 57%, P kasutamise tõhusus 93% (PMK, 2015 – 2017 keskmine)	Eeldatakse tõhususe paranemist	N kasutamise tõhusus üle 70%, P kasutamise tõhusus 85-90% (2027–2029 keskmine).
	Piirnormi ületavate taimekaitsevahendite jääkidega proovide osakaal Eesti päritolu toidus	0,90% (PTA: 2015)	Eeldatakse olemasoleva olukorra säilimist või osakaalu langust	Osakaalu püsimine alla 1%.
	NTA-I põhjavee-seirepunktide osakaal, mille nitraadisaldus ületab 50 mg/l	8% seirepunktidest (MeM 2017)	Osakaal sama, mis 2017. aastal või langeb	Osakaal 8% või väiksem.

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
	Pestitsiidide kvaliteedi piirväärtust ületavate põhjavee seirejaamade osakaal NTA-I (%)	19,7% (KAUR: 2014–2018 aasta keskmine)	Eeldatakse osakaalu langust	Osakaalu püsimine alla 10%.
	Taimekaitsevahendite jääkide sisaldus mullas	4,7 erinevat toimeainet (PMK, 2014–2018 keskmine)	Eeldatakse olemasoleva olukorra säilimist või sisalduse langust	Jääkide arv ühes proovis 5 või alla selle
	Taimekaitsevahendite kasutamine põllumajanduslikes majapidamistes (kg haritava maa ha kohta)	1,11 kg (ESA, 2015)	Eeldatakse olemasoleva olukorra säilimist või kasutuse langust	Maksimaalselt 1,11 kg/ha
Põllumajandus- tootmise negatiivne mõju kliimamuutustele ja õhukvaliteedile on vähenenud ning positiivne mõju on suurenenud	KHG heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta ²⁴	2,68 t CO2 ekv /tuh EUR (2018)	Eeldatakse heite vähenemist	Madalam kui 2,5 t CO2 ekv/tuh EUR
	Põllumajandusmaa orgaanilise süsiniku varu	115,9 Mt (PMK, 2016-2018 keskmine)	Eeldatakse süsinikuvaru säilimist või kasvu	>= 115,9 Mt (2027-2029)
	Põllumajandus-sektori ammoniaagi heitkogus	9,136kt (KAUR, 2018)	Eeldatakse heitkoguse vähenemist	-1% võrreldes 2005. aasta tasemega (2030) ²⁵
Säilinud on põllumajandusmaa elurikkus ja maastiku mitmekesisus ning tagatud on ökosüsteemi teenuste toimimine	Kõrge loodusväärtusega põllumajandusmaa osakaal kasutatud põllumajandusmaast	13,8% (PMK/ESA, 2018) 26	Eeldatakse olukorra paranemist	Suurem kui 13,8%
	Põllulinnuindeks	Indeksi trend -3,1% aastas (usalduspiiridega -6,2 kuni + 0,1), 12-aastase perioodi kohta (KAUR 2007-2018)	Eeldatakse, et indeksi trend stabiliseerub	Indeksi trend > 1 %/aastas (alumine usalduspiir > -0,1) (2020-2029)
	Kimalaste Shannoni mitmekesisuse indeks	0,0153 (PMK, 2010–2018 trendi tõus)	Eeldatakse, et indeksi trend on stabiilne või positiivne	>=0,0019 (2010-2029 trendi-joone tõus)

* Maaeluministerium. Mõõdikute aegread 2020-2030 ning selgitused on PõKa 2030 lisandmaterjalis.

²⁴ Vt ka PõKa 2030 pkt 1.1 (üldeesmärgi mõõdikud) ja PõKa 2030 mõõdikute kommenteeritud lisandmaterjali (www.agri.ee)

²⁵ Vastavalt Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiivis (EL) 2016/2284 sätestatud kohustusele, mille kohaselt Eesti peab vähendama ammoniaagi heidet 1% 2005. aastaga võrreldes.

²⁶ Väljatöötamise etapis oleva maastikuindeksi asendusindeks 2020–2022.

3.1.3 Hetkeolukord

Põllumajanduse mõju kliimamuutustele, mullale, veele ja õhukvaliteedile

1. Põllumajanduse üleüldisele intensiivistumisele ja põllumajandusliku keskkonnasurve kasvule viitab mh taimekaitsevahendite ning lämmastikku ja fosforit sisaldavate mineraalväetiste kasutuse kasv²⁷, loomakasvatuse kontsentreerumine ning vedelsõnnikutehnoloogia osatähtsuse suurenemine.²⁸ Intensiivistumisega toimetulekut raskendavad viimaste aastate uuringute ja auditite hinnangul ebasobivad sõnnikuhoidlate tüübid, puudujäägid sõnniku hoiustamises, sõnnikukäitluse tehnoloogiates ning väetamises.²⁹
2. Kuigi Eesti põllumajandustootjatel on olemas hea ülevaade oma põllumuldade agrokeemilistest omadustest, ei ole selle alusel väetiste kasutamine ning taimetoitainete- ja huumusbilansi koostamine endiselt levinud praktika. Muuhulgas on vähe teadmisi põllumuldade bioloogilisest seisundist. Üks probleem on ka see, et seni pole Eestis mullatemaatikat teiste keskkonnavaldkondadega võrreldes tervikuna käsitletud.³⁰ Andmed väetiste kasutamise ja sõnnikuhoidlate kohta on puudulikud. Lisaks ei ole piisaval määral arenenud ka põlluraamatu pidamiseks, väetamis- ja taimekaitsealaste soovitude andmiseks ja bilansside koostamiseks vajalikud digiteenused.
3. Põllumajandusest pärit lämmastik ja fosfor moodustavad Eesti siseveekogudesse jõudvast lämmastikukoormusest ligikaudu poole ja fosforikoormusest umbes kolmandiku.³¹ Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala põhjavee nitraatiooni sisaldus on viimasel aastakümnel suurenenud.³² Nitraatide sisaldus Eesti jõgedes on valdavalt stabiilne. Järvede ja rannikumere nitraatide sisaldus püsib madal, kuid jätkuvalt on probleem osade järvede ja rannikumere eutrofeerumine.³³ Seire käigus on nii põhja- kui ka pinnaveest leitud taimekaitsevahendite jääke, sh jääkide piirväärtuste ületusi.³⁴ Probleem on, et puuduvad Eesti oludesse kohandatud uuringud, mille abil hinnata taimekaitsevahendite jääkide võimalikku akumulereerumist ja toimet muldades.
4. Põllumajandusliku päritoluga KHG heide oli 2018. aastal 1990. aastaga võrreldes ligikaudu 50% madalam, kuid 2005. aasta tasemest ligikaudu 20% suurem.³⁵ 2018. aastal on ammoniaagi heide jäänud võrdluses 2005. aastaga samale tasemele, kuigi loomakasvatustoodang on kasvanud. Seega on vähenenud ammoniaagi heitkogus toodangu ühiku kohta, mille põhjuseks on põllumajandussektoris rakendatud tehnoloogilised uuendused ja põllumajanduskeskkonna meetmed.³⁶ Põllumajandusest pärit KHG ja ammoniaagi heide moodustavad Eesti koguheitest vastavalt 7,7% (2018) ja 88,6% (2018).³⁷ Kasvuhoonegaaside heite suurenemine tuleneb eelkõige loomade arvu ja väetiste kasutamise kasvust ning põllumaa pindala suurenemisest.³⁸ Oluline

²⁷ Eesti Statistikaameti andmebaas, PM065: Mineraalväetiste kasutamine aruandeaasta saagile.

²⁸ Loomakasvatusest eralduvate saasteainete heitkoguste inventuurimetoodikate täiendamine ja heite vähendamistehnoloogiate kaardistamine", Allan Kaasik, Merilyn Möls, 2018, lk 10.

²⁹ „Loomakasvatusevahendite sõnnikukäitluse ja sõnnikuhoidlate inventuur“, Consultare OÜ, ELF, 2017

(https://www.envir.ee/sites/default/files/sonnikuhoidlate_lopparuanne_18_05_2017.pdf); „NTA üle 10 LÜ farmide sõnnikukäitluse ja sõnnikuhoidlate inventuur“, ELLE OÜ, 2010; „Riigi tegevus põhjavee kaitsmisel“, Riigikontroll, 2018; „Peipsi järve seisundi parandamise meetmete tulemuslikkus“, Riigikontroll, 2012; Statistikaameti andmebaas. PM065: Mineraalväetiste kasutamine aruandeaasta saagile.

³⁰ Riikliku keskkonnaseire programmi mullaseire allprogramm, Keskkonnaagentuur, 2018.

³¹ „Nõukogu direktiivi 91/676/EMÜ, veekogude kaitsmise kohta põllumajandusest lähtuva nitraadireostuse eest täitmine Eestis 2012–2015“ https://www.envir.ee/sites/default/files/nitrate_report_2016_estonia.pdf.

³² „Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala tegevuskava 2016–2020“, 2016.

(https://www.envir.ee/sites/default/files/nta_tegevuskava_2016_2020.pdf).

³³ „Nõukogu direktiivi 91/676/EMÜ, veekogude kaitsmise kohta põllumajandusest lähtuva nitraadireostuse eest täitmine Eestis 2012–2015“ https://www.envir.ee/sites/default/files/nitrate_report_2016_estonia.pdf.

³⁴ „Taimekaitsevahendite jääkide sisalduse ja dünaamika uuring põhja- ja pinnavees“, Eesti Keskkonnauuringute Keskus, 2018.

³⁵ Eesti riiklik kasvuhoonegaaside inventuuriaruanne 1990–2018.

³⁶ Eesti riiklik välisõhu saasteainete heitkoguste inventuur 1990–2018.

³⁷ Ibid

³⁸ Eesti Statistikaameti andmebaas, PM09, PM028, PM065.

süsihappegaasi heite allikas on veel turvas- ja turvastunud muldade harimine ja kasutamine rohumaade asemel põllukultuuride kasvatamiseks.³⁹

5. KHG ja ammoniaagi heite hetkeolukorra probleemid on seotud peamiselt sõnniku-käitlusega, mille puhul ei rakendata piisavalt heidet vähendavaid praktikaid, nagu näiteks sõnnikuhoidlate katmine, sõnniku sisestuslaotus, läga hapestamine ja anaeroobne käärimine, kusjuures mitme nimetatud praktika keskkonna- ja majandusmõju vajab täiendavat selgitamist. Samuti on mulla- ja maakasutusega seotud KHG heite hinnangutes palju määramatust, vaja on täpsustada alusandmeid. Oluline probleem on ka taastuvatest allikatest toodetud energia madal osakaal põllumajandussektoris, seda eriti põllumajandusmasinate kütuste osas.

Maastikuline mitmekesisus ja elurikkus

6. Eestile on iseloomulik mitmekülgne ja piirkonniti erinev põllumajandusmaastik ning heal tasemel elurikkus. Peamistes põllumajanduspiirkondades on elurikkust ja mitmekesisust suurendavate liigirikaste rohumaade, sopistunud servaalade ja maastikuelementide (nt, põllusaared, hekid, puude read, üksikud puud, pärandkultuuriobjektid, tiigid ja kiviaiad) hulk aga liialt väike ning suured üksteise kõrval asetsevad maastikuelementideta põllualad vähendavad oluliselt elurikkust ning ümbritsevate loodusalade sidusust.
7. Eeldusel, et tagatud on põllumajandusmaastiku mitmekesisuse, sh liigirikaste rohumaade säilimine, integreeritud taimekaitse rakendamine ning nõuetekohane taimekaitsevahendite kasutamine, on tolmeldajatel Eestis üldiselt soodsad tingimused. Põllumajandusmaastike kimalasenäitajad olid perioodil 2009–2017 stabiilsed ja mõnel juhul isegi nõrgalt kasvava trendiga. Keskkonnatoetusi mittesaanud aladega võrreldes olid keskkonnasõbraliku majandamise ja mahepõllumajandusliku tootmise aladel kimalasenäitajad kõrgemad, millele aitas ilmselt kaasa viljavahelduse rakendamine, liblikõieliste osakaalu suurendamine, koolitustel osalemisest tingitud teadlikkuse kasv, maastikuelementide soodustamine ja taimekaitsevahendite kasutamise piirangud.⁴⁰ Seevastu liigirikust iseloomustav põllulindude indeksi trend on langev, kuid silmas tuleb pidada, et põllulindude arvukust mõjutavad lisaks põllumajanduslikule tegevusele ka teised tegurid.⁴¹
8. Taimekaitsevahendite kasutamisega võib kaasneda loodusliku mitmekesisuse vähenemine ning pestitsiidide jäägid võivad kahjustada keskkonda. Seega pööratakse järjest enam tähelepanu integreeritud taimekaitse printsiipide ja täiendavate keskkonnameetmete mõjusale rakendamisele. Taimekaitsevahendite järelevalve tõhustamisel on hakatud keskenduma peamistele ohukohtadele, nagu näiteks taimekaitsetööd õitsvatel taimedel. Järelevalveasutuste klientide hulgas läbi viidud rahuloluküsitluste kohaselt on rahulolu asutuste tööga kõrge.⁴² Mesilaste hukkumiste juhtumid ja laialdast tähelepanu saanud taimekaitsetööd avalikes kohtades on toonud välja vajaduse veelgi tõhustada järelevalvet taimekaitsevahendite turustamise ja kasutamise üle, tegeleda avalikkuse teavitamisega, tugevdada koostööd sektori esindusorganisatsioonidega ja vajadusel kaaluda täiendavate piirangute kehtestamist.
9. Eestis oli 2018. aasta lõpu seisuga 1948 mahepõllumajandustootjat, kes majandavad pea 210 000 hektaril, mis moodustab ligikaudu 21% Eesti põllumajanduslikust maast.⁴³ Et mahepõllumajanduslik tootmine on range kontrolli all, siis on maheettevõtete arvu ja mahemaa kiire kasv esitanud täiendavaid ülesandeid järelevalvesüsteemile.

³⁹ Eesti riiklik kasvuhoonegaaside inventuuriaruanne 1990–2018, lk 314.

⁴⁰ „Eesti maaelu arengukava 2014–2020 4. ja 5. prioriteedi püsihindamiseks 2017. a läbiviidud uuringute aruanne“, PMK, 2018.

⁴¹ EUROSTAT, Common Farmland Bird index, 07.06.2018.

⁴² „Põllumajandusameti ning Veterinaar- ja Toiduameti tegevuse optimeerimisvõimaluste analüüs“, PWC, 2017.

⁴³ Mahepõllumajanduse register, 11.06.2018, <http://www.pma.agri.ee/index.php?id=104&sub=128&sub2=319>.

10. Põllumajandusmaastikus toetavad kõige enam elurikkuse ja kliimaeesmärke poollooduslikud kooslused. Poollooduslikud kooslused on tuumikalad tolmendajatele ja taimekahjustajate looduslikele vaenlastele, mis pakuvad vastava ökosüsteemiteenuse ka ülejäänud põllumajandusmaale. Poollooduslike koosluste pindala kaitstavatel aladel on 60 000 hektarit⁴⁴. Keskkonnaametmete abil hooldatakse sellest ligi poolt. Senisest enam tähelepanu vajavad ka muud rohumaad, mis on liigirikkad ja kus on säilinud looduslik taimestik.
11. Eestis geneetiliselt muundatud taimi hetkel ei kasvatata, seega on oht looduslikele kooslustele suhteliselt madal. Selle maandamiseks tuleb kontrollida GMO-toodete turustamist. Jätkuv surve tekitab elurikkusele ja maastikele on invasiivsed võõrliigid.

3.1.4 Riigi sekkumine hetkel

12. Eestis kuulub taimekaitsevahendite turustamine ja kasutamine ELi siseturu reeglite järgi korraldatud järelevalve alla. Lisaks toimub taimekaitsevahendite turule lubamine ja nende toimeainete heakskiitmine ELi liikmesriikide vahel kokku lepitud reeglite järgi. Taimekaitsevahendite kasutamisega seotud kitsaskohtade leevendamiseks on koostatud tegevuskava, milles kirjeldatakse abinõusid, mille rakendamisega soodustatakse taimekaitsevahendite säästvat kasutamist.
13. Eestis on korraldatud järelevalve väetiste käitlemise üle vastavalt ELi ühtlustatud normidele ja riigisisestele nõuetele. Väetiste ja sõnniku kasutamisele on seatud koguselised, ajalised ja ruumilised piirangud ning kehtestatud on nõuded ladustamisele ja vedamisele, samuti väetise koostisele. Eesti on kehtestanud ELi nitraadidirektiivi III lisa nõuded ja enamik II lisa nõuetest kogu territooriumil, mitte ainult nitraaditundlikul alal. Täiendavalt on nitraaditundlikul alal kehtestatud kitsendavad lisanõuded. Nitraaditundlikul alal rakendatakse alates 2018. aastast toitainete leostumise vähenemist soodustavat toetusmeetet. Eesti veeseadusesse on üle võetud enamik HELCOM-i⁴⁵ põllumajandusele antud soovitusi. Kehtestatud on põlluraamatu täitmiskohustus. Veepoliitika raamdirektiivi uus eesmärk on saavutada 2021. aastaks kõigi veekogumite vähemalt hea seisund.
14. KHG heite kontrollimiseks on ELis kokku lepitud, et LULUCF⁴⁶ sektorites ei tohi koguheide ületada süsiniku kogust, mis seotakse muldades ja biomassis. ELi jagatud kohustuse määrase sektorite⁴⁷ arvestuses on põllumajanduse osakaal Eestis 22% ning nende sektorite peale kokku peab Eesti aastaks 2030 vähendama KHG heidet 13% võrreldes 2005. aastaga. Eesti on vastavalt ELi õhusaasteainete heite vähendamise direktiivile kohustatud aastateks 2020 ja 2030 vähendama ammoniaagi heitkogust 1% võrra 2005. aasta tasemest.
15. Õhusaasteainete heitkoguste vähendamise võimaluste hindamiseks ning heitkoguste vähendamise meetmete kaardistamiseks kinnitas keskkonnaminister 2019. aastal „Teatavate õhusaasteainete heitkoguste vähendamise programmi aastateks 2020–2030“. Selle raames koostas Maaeluministeerium loomade arvu prognoosi aastaks 2030, mille kohaselt kasvab veiste arv praegusega võrreldes ligikaudu 10% ja lammaste arv ligikaudu 40%. Nimetatud programmi põhjal on ammoniaagi heitkoguste vähendamise eesmärgi täitmine võimalik vaid juhul, kui loomakasvatuses rakendatakse täiendavaid meetmeid, eelkõige sõnniku kiiremat mulda viimist ja sõnnikuhooldlate katmist.
16. ELi ühise põllumajanduspoliitika raames rakendab Eesti nõuetele vastavuse süsteemi ning kliimat ja keskkonda säästvate põllumajandustavade toetust ehk nn rohestamise toetust eesmärgiga tagada maa hea põllumajanduseseisund ning säilitada elurikkust. Sealhulgas on Eesti võtnud kohustuse

⁴⁴ Poollooduslike koosluste tegevuskava aastateks 2014–2020.

⁴⁵ HELCOM ehk Helsingi komisjon ehk Läänemere merekeskkonna kaitse komisjon. Koostöö toimub Taani, Rootsi, Soome, Saksamaa, Eesti, Läti, Leedu, Poola, Venemaa ja Euroopa Liidu vahel.

⁴⁶ Maakasutuse, maakasutuse muutuse ja metsanduse sektorid.

⁴⁷ Jagatud kohustuse määrase ((EL) nr 2018/842) alusel on KHG heite vähendamise kohustus liikmesriikidel, kes võivad oma kohustuste kulutõhusamaks täitmiseks ühikutega kaubelda. Määruse sektorid on transport, põllumajandus, jäätmemajandus jt.

tagada püsirohumaade ja Natura 2000 aladel asuvate 100% turvasmuldadega keskkonnatundlike püsirohumaade pindala säilimine. Kui püsirohumaade suhtarv kogu põllumajandusmaa suhtes väheneb üle 5%, siis tuleb neid tagasi rajada. Ühtse pindalatoetuse ja põllumajanduslike keskkonnatoetuste raamistikus on seatud kohustus tagada rohumaade hooldamine ja põllumaade jätkusuutlik kasutamine.

17. Eestis on keskkonnasõbraliku majandamise toetusega hõlmatud veidi alla poole kasutatavast põllumajandusmaast (45% 2017. aastal), seades mh nõuded viljavaheldusele, liblikõieliste kultuuride kasvatamisele, mullaproovide võtmisele, väetamisplaani koostamisele ja talvisele taimkattele. Eraldi toetusmeetmed on välja töötatud ka aianduskultuuride keskkonnasõbralikuks kasvatamiseks. Mahepõllumajandusliku tootmise toetust saav maa hõlmab 17% (2018) kasutatavast põllumajandusmaast. Mahepõllumajandusliku tootmise toetuse nõuded sisaldavad lisaks ELi tasandil kokku lepitud mahetootmise nõuetele ka täiendavaid nõudeid (nt viljavaheldusele/külvikorrale, liblikõieliste kasvatamisele, mullaproovide võtmisele). Eestis rakendatakse ka piirkondlikku mullakaitse toetust, kus toetatakse turvas- ja turvastunud muldadega maa rohumaana hoidmist. Täiendavalt on põllumajandusliku surve vähendamisele kaasa aidanud põllumajanduslike keskkonnatoetuste nõuded, nagu sertifitseeritud seemne kasutamine ja glüfosaadipiirang.
18. Selleks, et põllulindudel oleks võimalik pesitseda, on Eesti põllumajandustoetuste taotlejatele kehtestatud riigisisene ajaline piirang püsirohumaade hekseldamisel. Keskkonnasõbraliku majandamise ja piirkondliku mullakaitse toetuse toetuskeemiga liitunud on põllulindude pesitsemise soodustamiseks võimalus jätta oma püsirohumaade üle aasta niitmata või muul viisil hooldamata. Liikide ja elupaikade säilimise tagamiseks ning ekstensiivse põllumajanduse soodustamiseks rakendatakse Eestis alates 2001. aastast poolloodusliku koosluse hooldamise toetust. 2018. aastaks oli hooldatud poollooduslike koosluste pindala kasvanud ~30 000 ha-ni ja kasvupotentsiaal on endiselt suur. Toetuste rakendamise on kaasatud Keskkonnaamet, kuna hooldamise tingimused on seatud kaitse-eesmärkidega. Elurikkuse ja maastikulise mitmekesisuse suurendamiseks toetatakse kiviaedade taastamist. Eestis on määratletud Natura 2000 alad, mis on osa üleeuroopalisest kaitstavate alade võrgustikust (Eestis on võrgustikku kaasatud umbes 55 000 ha kasutuses olevat põllumajandusmaad).
19. Rõhku on pandud laborite analüüsivõimekuse tagamisele, järelevalveasutuste IT-lahendustele ja rahvusvahelises koostöös osalemisele.

3.1.5 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

20. Põllumajanduskeskkonna meetme eesmärkide saavutamisel mängib olulist rolli riigi võimekus koguda ja analüüsida andmeid põllumajanduse keskkonnasurve kohta ning valvata nõuete järgimise üle. Kvaliteetne informatsioon peab võimaldama tuvastada probleemkohti ning hinnata senise tegevuse tulemuslikkust. Seetõttu peab taimekaitsevahendite jääkide, põllumajandusest pärinevate toitainete ja elurikkuse seire muutuma senisest tihedamaks ja järjepidevamaks. Seejuures peab seire olema piisavalt kvaliteetne, et saaks võimalikult täpselt hinnata, milline on põllumajanduse avaldatav surve keskkonnale ja seda tingivad koormusallikad. Tuleb hakata koguma andmeid selle kohta, kuidas põllumajandustootjad rakendavad oma ettevõttes toitainete bilansi arvutusi, teha mulla bioloogilise seisundi seiret ja tõhustada järelevalvet väetiste kasutamise üle.
21. Oluline on parandada järelevalvet taimekaitsevahendite kasutamise ja turustamise üle, taimekaitsevahendite ja nende toimeainete hindamist, määratud ulatuses kasutuspiirangute seadmist ning uute ja ohutumate taimekaitsevahendite turule toomist. Laiendama peab taimekaitsevahendite jääkide seiret taimses materjalis ning julgustama ümbertöödeldud või orgaaniliste materjalide kasutamist väetisetoodes, seejuures tagades väetisetoote ohutuse inimeste ja loomade tervisele ja keskkonnale. Keskkonnasäästliku põllumajanduse huvides tuleb põllumajandustootjatele senisest tõhusamalt tutvustada taimekaitsevahendite ja väetiste turustamist ja kasutamist reguleerivaid

õigusakte ning nõudeid. Oluline on rakendada erinevaid digilahendusi (nt ditaalne põllumajandus, mis võimaldab rakendada ka taimetoitainete ja huumusbilansi arvutamist).

22. Riigi roll on tagada avalikkusele piisav ja usaldusväärne info põllumajanduse mõju kohta keskkonnale. Usalduslikku suhet sihtgrupi ja ühiskonnaga aitab tagada pikaajaliste kommunikatsiooniplaanide loomine ja rakendamine, kirjeldamaks näiteks taimekaitsevahendite kasutusotstarvet põllumajanduses, kasutamiseiga kaasnevate riskide ulatust ja nõudeid, mis riske maandavad.
23. Arengukava keskkonnaeesmärkide täitmiseks ja keskkonnaaspektide terviklikuks käsitlemiseks on senisest enam vaja teha koostööd nii Maaeluministeeriumi ja Keskkonnaministeeriumi kui ka nende haldusalade asutuste ning erinevate keskkonnavaldkondade vahel. Näiteks koostöö elurikkuse, kliima, välisõhu, mulla ja veemajanduse valdkondades.
24. Keskkonnaalaste vabatahtlike sekkumisviiside kujundamisel on oluline, et sekkumiste kombinatsioon võimaldaks laialdast rakendamist, hõlmates endas võimalikult suurt osa põllumajandusmaast riigi või regiooni tasandil ning teisalt võimalikult suurt osa potentsiaalsetest saasteallikatest või kasutatavatest tehnoloogiatest.
25. Tegevussuunas 3.1 seatud eesmärkide täitmisele aitab kaasa mahepõllumajanduse edendamine, mille elujõulisuse peab tagama ühelt poolt usaldusväärne järelevalve ja teiselt poolt mahepraktikate keskkonnamõju analüüs, mille põhjal on võimalik vajadusel mahepõllumajanduse väiksema keskkonnamõju kuvandit tagavate meetmete rakendamine.
26. Riik peab soodustama ökoloogilise tõhustamise põhimõtete järgimist, ringmajanduspõhimõtetele tuginevaid lahendusi põllumajanduses ja mineraalväetiste asendamist kohalike või piirkondlike orgaaniliste väetistega.
27. Väetiste ja taimekaitsevahendite negatiivse mõju madalana hoidmiseks peab riik soodustama keskkonnasäästlikku tootmist. Soodustada tuleb pinna- ja põhjavett säästvate põllumajanduspraktikate kasutamist (talvine taimkate, püüdekultuurid, puhvervööndid, maaparanduslikud keskkonnakaitserajatised, püsirohuma osakaalu suurendamine tundlikel aladel, täppisviljelus, keskkonnasäästlik sõnnikuhoidustamine ja laotamine, toitainebilanss, integreeritud taimekaitse jmt). Nõuete ja järelevalveprotseduuride kehtestamisel tuleb arvesse võtta kaasaegseid tehnoloogiasid. Riik peab sõltumatute väetamis- ja taimekaitsealaseid soovitusi andvate digiteenuste arenguks ja laialdasemaks kasutuselevõtuks tegema kättesaadavamaks põllumajandusandmed, sh tagades, et tundlike andmete käitlemisel on järgitud andmekaitse reegleid. Mullatemaatikast tuleb edaspidi tähtsustada enam strateegiliste ja juriidiliste dokumentide kaudu, jõudes ühtsete kokkulepeteni, mida seada Eesti mullakaitse prioriteetideks ning milliseid seiretegevusi või uuringuid on vaja selle jaoks tervikuna.
28. Kliima- ja õhukvaliteedi eesmärkide saavutamiseks ja valdkondlike rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks põllumajandussektori konkurentsivõimega kooskõlas peab eelistama investeringuid, sealhulgas mittetootlikesse, kliimasäästlikesse ja õhusaastet vähendavatesse tehnoloogiatesse. Üldise eesmärgina peaksid investeringud soodustama ressursitõhusust ja ringmajanduse arengut. Kitsamalt tuleks positiivse keskkonnamõju tõendatuse korral soodustada näiteks täppisviljeluse tehnoloogiate levikut, sõnnikuhoidlate katmist, bioenergia tootmist ja kasutamist põllumajanduses ning sõnniku sisestuslaotust ja läga hapestamist.
29. Kliimaeesmärkide täitmiseks tuleb toetada säästlikku maakasutust, turvasmuldadega põllumajandusmaade jätkuvat viimist püsirohuma alla ning seal asjakohastel juhtudel veerežiimi looduslikkuse taastamist või veetaseme kontrollitud tõstmist. Regulaarselt peab täiendama parima võimaliku tehnika juhendeid, sest tehnoloogia areneb ning teadusuuringutega saame pidevalt uut informatsiooni põllumajanduse keskkonnamõju kohta. Samuti tuleb parima võimaliku tehnika juhendeid ettevõtjatele senisest enam tutvustada. Lisaks peab Eesti nii riigi siseselt kui ka

rahvusvahelisel tasandil aktiivselt tegelema KHG ja õhusaasteainete hindamise meetodika ja andmete täpsustamisega. Selleks tuleb kas riiklikult või koostöös teiste riikidega viia läbi rakendus- ja alusuuringuid ning esindada aktiivselt Eesti positsioone ÜROs ja ELis. Vastavalt „Teatavate õhusaasteainete heitkoguste vähendamise riiklikule programmile aastateks 2020–2030“ peab riik tegelema programmist tulenevate nõuete ja meetmete rakendamisega, mis muuhulgas hõlmab aktiivset suhtlust ja koostööd põllumajandustootjatega.

30. Riigi põllumajanduspoliitika meetmed ei tohi vähendada põllumajandusmaastike mitmekesisust ja elurikkust. Muldade hea tervise säilitamiseks peab soodustama muldade elurikkust soosivate ning erosiooni ja toitainete kadu vältivate maaviljeluspraktikate kasutamist. Maastike elurikkuse ja mosaiiksuse tagamiseks tuleb soodustada mitmekesisest maakasutust, väiksemate põldude rajamist ning vältida suuri maastikuelementideta alasid. Mosaiiksuse heal tasemel hoidmisele suunatud tegevuste juures peab edaspidi enam tähelepanu pöörama piirkondade erisustele. Liikide ja elupaikade säilimiseks ning põllumajanduse jätkusuutlikkuse tagamiseks tuleb soodustada poollooduslike koosluste kasutamist ja põllumajanduslikke tegevusi (karjatamine ja sööda varumine) nendel aladel. Samuti tuleb tähelepanu pöörata teistele liigirikastele rohumaadele sh poollooduslikele kooslustele väljaspool kaitstavaid alasid. Edaspidi tuleb selleks tagada laiapõhjalisem teave ja tugi. Töötatakse välja meetmed liigirikaste rohumaade säilitamiseks ning maastikuelementide ja teiste põllumajanduslikku elurikkust toetavate alade lõimimiseks põllumajandusmaastikesse.
31. Edaspidi tuleb enam silmas pidada, et põllumajanduslik tegevus ei põhjustaks invasiivsete võõrliikide levikut. Riigipoolse sekkumise kujundamisel peab arvesse võtma elurikkuse säilitamisele kaasa aitavaid asjaolusid, nagu püsirohumaade säilitamine, säästlikud majandamispraktikad ning madala riskiga taimekaitsevahendite ja biopreparaatide kasutamine. Välja tuleb töötada spetsiifilised liigi-, tootmistüübi- või piirkonnapõhised toetusmeetmed.

3.2 Tegevussuund 2: taimetervis, loomadeervis ja heaolu

3.2.1 Lühikirjeldus

Koos positiivse mõjuga rahvatervisele, keskkonnale ja toidusektori konkurentsivõimele kujundavad kõrged taimetervise, loomatervise ning heaolu standardid meie elukeskkonda ning on aluseks eetilisele ja jätkusuutlikule toidutootmisele. Taimede ja loomade heaervis ning loomade heaolu toetavad jätkusuutlikku ja kasumlikku tootmist, võimaldavad põllumajandus- ning kalandustoodete vaba liikumist ELi siseturul ja ligipääsu välisturgudele. Riigi ja sektori olulisim ülesanne on tagada usaldusväärsus, rakendades taimekahjustajate ja loomataudide levikut tõkestavaid ennetus-, avastamis- ja kontrollimeetmeid ning läbipaistvaid loomaheaolu-nõudeid. Eesti lähenemine taimetervise, loomade tervise ja heaolu kaitsele on riskipõhine ja tugineb kõikide osapoolte jõupingutustel. Tulenevalt kliimamuutustest, tehnoloogiate arengust ning majanduse globaliseerumisest tuleb kohaneda uute ja üha keerukamate olukordadega. Nii näiteks on ülemaailmseks terviseriskiks kujunenud vajadus tõkestada mikroobide resistentsuse (AMR) edasist levikut, mis on tihedalt seotud antibiootikumide ja teiste antimikroobsete ravimite kasutamisega põllumajanduses ja lemmikloomadel.

3.2.2. Eesmärgid ja mõõdikud

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest	Ohtlike taimekahjustajate puhangute arv	4 (PTA, 2018)	Arv sama kui 2018 aastal või väiksem	4 või väiksem
	Taimetervise nõuetele mittevastavusest tingitud rahvusvaheliste teatiste arv	40 tk (PTA, 2018)	Eeldatakse olukorra säilimist	5

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
Loomade tervise ja heaolu tase riigis on kõrge:	Eriti ohtliku loomataudi esinemine, arv	2 SAK, lindude gripp (PTA 2020)	Eeldatakse taudist vabanemist (SAK)	0
Eesti on vaba eriti ohtlikest loomataudidest	Kohustuslikult (EL) teavitamisele kuuluvate taudijuhtumite arv	262 (PTA 2018)	Eeldatakse langemist	10
Üldine karjatervise tase ja loomade heaolu paraneb.	Antibiootikumide kasutamise tase (mg/PCU)	64,0 (PTA 2016)	Eeldatakse kasutamise langemist	37,0

* Maaeluministeerium.

3.2.2 Hetkeolukord

Taimetervise, loomade tervise ja heaolu eesmärgid toetavad strateegia tootmise, ekspordi ja keskkonna eesmärgid ning rahvatervise arengukava eesmärgid.

Taimetervis

32. Eesti ja ELi hea taimetervisliku olukorra tagamiseks aidatakse kaasa põllumajandustootmise ja metsamajanduse tasuvusele, säilitatakse looduskeskkonda ning hoitakse ära taimekahjustajate levikust tingitud piiranguid kaubandusele. Selleks kaitseme põllumajandust ja metsandust ohtlike olulist kahju põhjustavate taimekahjustajate leviku eest.
33. Eesti lähenemine taimetervise kaitsele põhineb mitme osapoole jõupingutustel, nii individuaalselt kui ka koos. Järelevalvet taimekaitseasutusega kehtestatud nõuete täitmise üle teeb Põllumajandus- ja Toiduamet (PTA). Taimetervise kaitse hõlmab mitmesuguseid tegevusi, nagu taimede tervisega seotud riskide hindamine ja haldamine; standardite ja eeskirjade kehtestamine, jõustamine ja rakendamine; impordi kontroll; ohtlike taimekahjustajate tuvastamine ja seire; hädaolukordadeks valmistumine; meetmete rakendamine soovimatu mõju minimeerimiseks ja vastupanuvõime suurendamiseks hädaolukordade tekkimisel. Samas on tootjate ja kauplejate teadmised majanduslikku kahju põhjustavate taimekahjustajate kohta ja oskused tõhusa enesekontrollisüsteemi rakendamiseks kasinad. Olemasolev nõuandesüsteem taimetervise valdkonda ei kata. Tootjate koolitamisega ja kauplejate teavitusega motiveeritakse osapooli tegema otsuseid, mis panustaks taimetervise heasse seisundisse ning parandaks tootjate konkurentsivõimet.
34. ELis kehtivate õigusnormide hindamine on näidanud, et kaubanduse globaliseerumise ja kliimamuutuste tagajärjel ei suuda kehtiv õigusraamistik peatada uute taimekahjustajate ja -haiguste suurenevat levikut. Kuigi Eesti taimetervis on hetkel heal tasemel, peame ka meie lahendama järjest uusi probleeme. Seda illustreerib viimase viie aasta jooksul järjepidevalt Eestis suurenenud ELi välistest riikidest sisseveetud ja piiripunktides taimetervise kontrolli läbinud partiide arv ning kontrollide käigus tuvastatud taimekahjustajate hulga kasv.
35. Uue ELi taimeterviserežiimi olulised elemendid on ELi liikmesriikide tugev liiduülene ohtlike taimekahjustajate seire süsteem ja kriisivalmidus, mis on äärmiselt olulised tegurid kahjustajate varajaseks avastamiseks ja kiireks kontrollimeetmete kohaldamiseks. Oluline muudatus seondub ka ettevõtjate suurema vastutuse võtmise kohustusega.
36. Ohtlike taimekahjustajatega võitlemisel on oluline nende korrektne määramine. Eestis pakub ohtlike taimekahjustajate ametliku diagnoosimise laboriteenust (määratud PTA) PMK. Ohutu kaubanduse võimaldamiseks tuleb kahjustajad diagnoosida kiiresti ja usaldusväärselt, et toetada ekspordi ja impordi kontrolli ning tõrjemeetmete rakendamist.

Loomade tervis ja heaolu

37. Kõrged loomade tervise ja heaolu standardid toetavad kasumlikku põllumajandustootmist ning kaitsevad inimest ja ühiskonda läbi rahvatervise ning keskkonna riskide vähendamise. Loomade tervise ja heaolu tasemest sõltuvad loomade ja loomsete saadustega kauplemise võimalused ELis ning eksport kolmandatesse riikidesse. Eetiline, loomaheaolu standardeid järgiv toidutootmine on järjest rohkem seotud põllumajanduse üldise mainega. Samuti edendatakse loomade tervise poliitikaga häid põllumajandustavasid, mis ennetavad loomahaiguste levikut ning on vastavuses loomakaitse ja säästva arengu põhimõtetega. Loomade tervise ja heaoluga on lahutamatu seotud sööda ohutus ja kvaliteet ning loomsete kõrvalsaaduste nõuetekohane käitlemine.
38. Eeltoodud eesmärkide saavutamine kattub ELi loomatervishoiustrateegia „Haiguste ennetamine on parem kui ravi“⁴⁸ eesmärkidega. Põhivastutus peetavate loomade tervise ja heaolu tagamises on loomapidajal, kelle peamine partner on veterinaararst.
39. Eesti loomakasvatust toetab hea kohalik söödabaas, kasutusele on võetud tänapäevased farmitehnoloogiad. Samas kõigub söötade kvaliteet eelkõige keeruliste ilmastikutingimuste tõttu ning tehnoloogilisi võimalusi rakendatakse ebaühtlaselt. Loomapidajate teadmised karjatervisest ja oskused rakendada tõhusat enesekontrollisüsteemi vajavad tõstmist. Olemasolev nõuandesüsteem loomakasvatuse kõiki aspekte ei kata. Teadlikuks ja vastutustundlikuks loomapidamiseks vajalike teadmiste omandamist toetab riik pikaajaliste teadmussiirde programmide kaudu. Loomapidajate koolitamise ja tarbijate teavitusega motiveeritakse osapooli tegema otsuseid, mis panustaks nii loomade tervise kui ka heaolu tõusu, parandaks tootja konkurentsivõimet ning suunaks tarbijate ostuotsuseid.
40. Eestis on ajalooliselt tänu soodsale geograafilisele asendile ja tõhusale veterinaarteenusele (nii riiklik veterinaarjärelevalve kui ka veterinaarpraksis) suudetud säilitada hea loomade tervise staatus rahvusvahelist kaubandust mõjutavate eriti ohtlike loomataudide osas⁴⁹. 2014. aastal diagnoositi Eestis sigade Aafrika katk, mis seadis rahvusvahelise kaubanduse piirangud meie seakasvatussektorile ning põhjustas nii riigile olulise väljakutse. Võtmeküsimus kehtestatud bioohutuse nõuete täielikus ja teadlikus rakendamises nii seakasvatussektoris kui ka metssigade küttimisel. Suurimad riskid uute taudide puhul on kliimamuutused ning globaliseeruv majandus. Välja võib tuua putuksiirutajate abil levivad nodulaarse dermatiidi⁵⁰ ja lammaste katarraalse palaviku, metslindude rändega seotud lindude gripi⁵¹ ning suu- ja sõrataudi⁵², mis esineb meie veisekasvatussektorile olulises kaubanduspartnerriigis Türgis.
41. Tagamaks taudide varajast tuvastamist ning tõenduspõhisust nende puudumisel, seirati 2017. aastal Eestis 32 kodu- ja põllumajandusloomi ohustavat loomataudi⁵³. Probleemiks on see, et seirete maht on ajas vähenenud ning ei anna täielikku ülevaadet peamiste majanduslikult oluliste karjapõhiste loomataudide levikust riigis. Olulisematest põllumajandusloomade karjatervist, sealhulgas tootlikkust ja kaubandust, mõjutavatest loomataudidest esineb Eestis näiteks veiste nakkavat rinotrahheiti ja mesilaste ameerika haudmemädanikku⁵⁴. Loomapidaja, põllumajandustootjate ühendus või muu isik saab omal kulul algatada nende loomataudide tõrjeprogramme, mille kohta ei ole koostatud riiklikke programme. Siiani ei ole selliseid programme Põllumajandus- ja Toiduametile (PTA) heakskiitmiseks esitatud ning koostööd riigi ja põllumajandussektori vahel tuleb tõhustada.

⁴⁸ Euroopa Liidu loomatervishoiustrateegia aastateks 2007–2013: „Haiguste ennetamine on parem kui ravi

⁴⁹ Maailma Loomatervise Amet (OIE) koduleht: <http://www.oie.int/en/animal-health-in-the-world/official-disease-status/>

⁵⁰ Nodulaarse dermatiidi riskiprofiil Eestis, 2016

⁵¹ Kõrge patogeensusega lindude gripi riskiprofiil Eestis, 2017

⁵² Suu- ja sõrataudi riskiprofiil Eestis, 2012

⁵³ Riiklike loomatauditõrjeprogrammide rakendusmeetmed 2018. aastal

⁵⁴ Veterinaar- ja Toidulaboratooriumi töö aruanne, 2017

42. Laiem teadlikkus loomade heaolust ja ootused läbipaistvale nõuetekohasele tootmisele ning täiendavatele kõrgematele standarditele on hüppeliselt tõusnud.⁵⁵ Olulist rolli ühiskonna ootuste peegeldamisel kannavad loomade eestkosteoranisationsioonid. Rahvusvahelised organisationsioonid on juhtinud tähelepanu lemmikloomade illegaalsele kaubandusele ja sellele, kuidas tagada loomade pikaajalisel veol nende heaolu nõuete järgimine⁵⁶. Riigisisest on olulist arutelu pälvinud karusloomakasvatuse küsimus ning põllumajandusloomade tapmisele ja pidamisele kehtivate nõuete rakendamisel esinevad puudused.
43. Eestis on toimiv riskipõhine järelevalvesüsteem. PTA viib läbi loomaheaolu, loomade tervise, sööda ja loomsete kõrvalsaaduste käitlemise nõuetekohasuse järelevalvet. Taudiennetuse ja -tõrje korraldamisse kaasatakse ka veterinaararsti kvalifikatsiooniga isikuid (sh volitatud veterinaararstid). Loomataudide diagnoosimise laboriteenust pakub Veterinaar- ja Toidulaboratoorium (VTL), söötade osas ka Põllumajandusuuringute Keskus (PMK). Laboratooriumide aparatuur on keskmiselt üle 11 aasta vana⁵⁷. Pädevatele asutustele pandud kohustuste täitmist ja laboriteenuste arendamist pärsvad rahalised piirangud, mis ei võimalda kõikide riskide järjepidevat/süsteemset seiret, hindamist ja juhtimist. Prioriteet on kõige kõrgema rahvatervise-, keskkonna- või majanduslike riskidega seotud nõuetekohasuse järelevalvel ja taudiprogrammide elluviimisel.
44. PTA-l on kasutada elektrooniline järelevalve infosüsteem JVIS, kus peetakse toidu- ja söödakäitlejate ning veterinaararstide registrit. JVISe loomatervise moodul on arendamisel. Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet (PRIA) peab põllumajandusloomade registrit. Põllumajandusloomade identifitseerimise ja registreerimise nõuete järelevalve koos kohapealse kontrolliga tegelikkusele vastavuse üle ei ole õiguskuulekuse tagamiseks piisav ega põhine riskide analüüsile. Hetkel ei võimalda eespoolnimetatud registrid koguda ja analüüsida veterinaaravimite kasutamist põllumajandusloomade raviks, mis on oluline sisend mikroobide resistentsuse (AMR) väljakujunemise vähendamiseks vajalikele tegevustele. Registratees olevate andmete kvaliteet on ebapiisav.
45. Põllumajandusloomade registris olevate mesilasperede, lammaste, sigade ja hobuste arvu vastavust tegelikkusele ja õigusaktide nõuetele kontrollitakse vähe, sest seadusest tulenevate ülesannete hulk ja ressursid kohapealse kontrolli teostamiseks ei ole vastavuses. Lisaks riigi registriandmete õigsuse tagamisele tuleb vähendada olukordi, kus järelevalve tegemisel teatud nõudeid üldse ei kontrollita, mistõttu mingi osa keerulises majanduslikus olukorras loomapidajaid võib kaaluda andmetega manipuleerimist ilma sanktsiooni ohuta. Põllumajandusloomade identifitseerimise ja registreerimise nõuete järelevalve plaanid on seni koostatud väljaspool infosüsteeme ja ilma süsteemse riskianalüüsita. Paljud loomapidajad on olnud aastaid kontrolli alt väljas, kuigi nad on oma andmeid registrisse esitanud.
46. Loomade tervise ja heaolu, sööda ja loomsete kõrvalsaadustega seotud riskide hindamisel kasutatakse teaduspõhist lähenemist, kus riigi peamine koostööpartner on Eesti Maaülikool (EMÜ). EMÜ-lt ja Konjunkturiinstituudilt tellitakse ekspertarvamusi ja uuringuid, millega arvestatakse riskijuhtimise otsuste tegemisel, sealhulgas ennetus- ja tõrjemeetmete ajakohastamisel. EMÜs on loodud loomaheaolu teaduskeskus.

3.2.3 Riigi sekkumine hetkel

47. Taimetervise, loomade tervise ja heaolu, sööda ja loomsete kõrvalsaaduste regulatsioon Eestis tuleneb ELi õigusaktidest, rahvusvahelistest konventsioonidest ja standarditest.
48. Ohtlike taimekahjustajate ja eriti ohtlike loomataudide, samuti teatud ELis programmiselt tõrjutavate ohtlike taimekahjustajate ja loomataudide ennetus- ja tõrjemeetmetes on riigil koordineeriv roll läbi

⁵⁵ Attitudes of Europeans towards Animal Welfare, Special Eurobarometer 2015

⁵⁶ External reports, AWF

⁵⁷ Riiklike laborite tegevuse optimeerimise analüüs, Rahandusministeerium 2018

kohustuslike meetmete. Riik seirab ohtlike taimekahjustajate ja loomataudide esinemist lähtuvalt rahvusvahelistest kokkulepetest, et tõendada taudivabadust ja ohtlikest taimekahjustajatest vabadust.

49. Eesti on ametlikult tunnistanud viljapuu bakterpõletiku (*Erwinia amylovora* (Burr.)) suhtes kaitstavaks piirkonnaks ELis.⁵⁸ Sellest tulenevalt on riigisiselt kehtestatud tingimused selle ohtliku taimekahjustaja peremeestaimede tootmisele, turustamisele ja teistest ELi liikmesriikidest ning kolmandatest riikidest sissetoomisele.
50. Eesti on järjepideva riikliku programmilise töö tulemusel ametlikult vaba sellistest varem esinenud loomataudidest nagu marutaud, veiste tuberkuloos, veiste brutselloos, veiste enzootiline leukoos ning lammaste ja kitsede brutselloos.
51. Eestis kasutatakse võimalust hüvitada ohtliku taimekahjustaja tõrjeabinõude rakendamisega tekkinud kulud isikule, kes on nõuetekohaselt rakendanud kohustuslikke tõrjemeetmeid ohtliku taimekahjustaja hävitamiseks.
52. Riik hüvitab loomapidajale otsesed loomataudi kahjud eriti ohtlike ja riiklikult tõrjutavate loomataudide korral.
53. Eestis rakendatakse mikroobide resistentsuse (AMR) riiklikku programmi⁵⁹ veterinaaria valdkonnas.
54. Eesti rakendab loomade transpordil ja põllumajandusloomade tapmisel ning hukkamisel ELi üleselt kokkulepitud nõudeid. Vasikate, sigade ja kanade pidamisel rakendame ELi üleselt kehtestatud minimaalseid heaolunõudeid. Riigisiselised nõuded on lammaste, kitsede, veiste ja karusloomade pidamisele, põllumajandusloomade religioossele tapmisele ja loomade avalikule näitamisele. Keelatud on meditsiiniliselt põhjendamata välimust muutvad operatsioonid.
55. Loomade heaolu toetuse kaudu motiveeritakse loomapidajaid loomade heaolu parendamise kaudu tõstma tarbija usaldust. Sellest tulenevalt on makstud lisatoetust minimaalsest kõrgematele nõuetele vastava loomapidamise eest. Samuti toetatakse loomade heaolu mahemeetmega.
56. Riik hüvitab loomapidajale loomsete kõrvalsaaduste kogumise ja kahjutustamise kulusid lubatud riigiabi piires. Iga-aastane hüvitamise määr sõltub riigieelarvest eraldatud vahendite mahust. Hetkel kompenseeritakse loomapidajale I kategooria hukkunud loomade käitlemine, lähtudes eelkõige maksimaalsest lubatud kahjutustamise hüvitamismäärast.

3.2.4 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

57. Eestil on kohustus rakendada otsekohalduvat ELi taimetervise määrust⁶⁰, ning ELi loomatervise määrust⁶¹, millest tingitult võib olla vaja muuta loomatauditõrje seadust ja selle allakte. Uue ELi taimetervise määruse rakendamisel on oluline kindlustada ressursid tänasest suuremas mahus liikmesriikidele kohustuslike seirete läbiviimiseks ja muude lisanduvate ülesannete täitmiseks. ELi loomatervise määruses määratletakse põllumajandustootja vastutus toiduohutuse ja loomatervise teemal, kohaldatakse karjatervise regulaarse veterinaarse hindamise kohustust ning antakse paindlikkus madala riskiga loomakasvatustevõtetele administratiivsete kohustuste täitmisel.
58. Karjatervise taseme tõstmisel tuleb arvestada uue otsekohalduva ELi veterinaaravimite määrusega⁶², kus reguleeritakse muuhulgas AMRi vähendamise põhimõtteid veterinaaravimite vastutustundlikkuse

⁵⁸ Kaitstav piirkond Eestis on kehtestatud Euroopa Liidu Komisjoni direktiiviga 2005/18/EÜ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/et/oj/2005/L057/L05720050303et00250027.pdf>

Taimekaitse seaduse §10 on toodud kaitstava piirkonna üldpõhimõtted

⁵⁹ Mikroobide antibiootikumiresistentsuse vähendamise tegevuskava veterinaarmeditsiini valdkonnas aastateks 2019–2023

⁶⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL)2031/2016 taimekahjustajate vastaste kaitsemeetmete kohta rakendub 2019.a

⁶¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 429/2016 loomataudide kohta, rakendub 21.04.2020

⁶² Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 6/2019 veterinaaravimite kohta, rakendub 28.01.2022

kasutamiseks ning luuakse alused ja süsteem ELi üleseks andmete kogumiseks antibiootikumide kasutamise kohta.

59. Taimetervise ning loomade tervise ja heaolu nõuetekohasuse tagamiseks rakendatakse süsteemset riskipõhist järelevalvet, tõstetakse järelevalve efektiivsust, tagatakse vajalikus mahus ja kvaliteedis kontrollide läbiviimine, sh riigipiiril, suurendatakse ettevõtjate omavastutust ja nähakse ette nõuded nende kvalifikatsioonile. Kontrollisüsteemi ühtlustamiseks ja tõhustamiseks rakendub uus ELi kontrollimäärus⁶³, millega tõhustatakse rikkumiste korral rakendatavaid meetmeid, sealhulgas kehtivaid karistusi.
60. Jätkub ohtlike taimekahjustajate ja eriti ohtlike loomataudide ning ELis programmiselt tõrjutavate ohtlike taimekahjustajate ja ohtlike loomataudide seire, ennetus- ja tõrjemeetmete riiklik koordineerimine ning otseste taudikahjude kompenseerimine.
61. Osaletakse jätkuvalt rahvusvaheliste organisatsioonide töös, et saada osa informatsioonist ja kaitsta Eesti huvisid otsustusprotsessis.
62. Riigisestse loomade heaolu reeglite järelevalvet põllumajandusloomade pidamisel, veol ja hukkamisel tõhustatakse ning reegleid uuendatakse tulenevalt uutest teadusandmetest ja heaoluindikaatoritest. Lemmikloomade heaolu parendamiseks vajalikud meetmed koostatakse ja kehtestatakse vastavalt väljatöötatava tegevuskava käigus läbiviidud analüüsi tulemustele.
63. Jätkatakse AMRi riikliku programmiga loomatervise valdkonnas eesmärgiga olla osa terviklikust „Üks tervis“ lähenemisest. Alustatakse antimikroobsete ravimite kasutamise üle loomaliigiti andmete kogumist, mis on aluseks edasisteks tegevusteks AMRi vastases võitluses.
64. Kehtiva regulatsiooni paremaks rakendamiseks arendatakse e-riigi võimalusi, korrastatakse registreid. Tugevdatakse laborite analüüsi- ja ekspertiisvõimekust. Ettevõtja ning riigi organisatsioonide vahele luuakse andmestruktuur vabatahtliku andmevahetuse tarbeks, et vähendada aruandluse vajadust ja andmete korduvat esitamist. Otsitakse võimalusi loomsete kõrvalsaaduste efektiivsemaks kõrvaldamiseks ning jätkatakse loomsete kõrvalsaaduste kogumise ja kahjutustamise kompenseerimist.
65. Riik seirab ja julgustab sektorit rakendama peamiste loomataudide tõrjeprogramme, mis mõjutavad karjatervist ja ekspordivõimekust.
66. Laborite võimekuse tagamisel pööratakse suuremat tähelepanu sellele, et oleks võimalik pakkuda kvaliteetset, pädevat ning operatiivset (sh tänapäevase aparatuuri olemasolu) ja pädevat asutuste vajadustest lähtuvat teenust.
67. Pikaajaliste teadmussiirde programmidega tõstetakse osapoolte teadlikkust taimetervisest ning loomade tervist ja heaolu mõjutavatest loomakasvatuse aspektidest, nagu farmitehnoloogiad, söötmine, karjaterviseprogrammid, loomaheaolu, bioturvalisus jt. Taimetervise valdkonnas on vaja luua koolitussüsteem, et ettevõtjatel oleks võimalik täita omavastutuse suurendamise kohustust.
68. Avalikkuse paremaks informeerimiseks ja usaldusväarsuse tagamiseks avalikustatakse regulaarselt taimetervise, loomade tervise ja heaolu olukorra ülevaateid koos järelevalve tulemuste analüüsi ja uute riskidega. Töötatakse välja loomade tervise- ja heaolu baromeeter, mille abil saab hinnata olukorra muutusi mõjukomponentide kaudu (näiteks loomade karjaspüsivuse aeg, vasikate surevus, soomaatiliste rakkude arv piimas, nõuetekohasuse kontrolli tulemused jne).
69. Taimetervise valdkonna eesmärkide täitmiseks tõhustatakse koostööd teiste ministeeriumidega ning valitsusala asutuste vahel.

⁶³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 625/2017/, ametlike kontrollide ja muude ametlike toimingute kohta, rakendub 14.12.2019

70. Riik julgustab sektorit rakendama enam vabatahtlikke taimekahjustajatega seotud riskide juhtimise kavasid. Riik kasutab võimalust hüvitada tootjatele ohtlike taimekahjustajate tõrjemeetmete rakendamist lubatud riigiabi piires.
71. Riik soodustab kõrgemate loomatervise ja heaolustandardite rakendamist erinevate toetuskeemide kaudu. Riik julgustab sektorit enam rakendama vabatahtlikke programmilisi tegevusi, nagu loomaheaolu märgistus, kvaliteediprogrammid, loomataudide tõrjeprogrammid, karjaterviseprogrammid jms.
72. Tarbijate teavituse ja toodete vastava vabatahtliku märgistuse abil on võimalik loomapidamises kasutusele võtta kõrgemaid heaolustandardeid. Toetame loomade heaolu alase teadlikkuse tõstmist, alustades väärtusi ja kõlblust käsitlevate läbivate teemade käsitlemist juba koolis.

3.3 Tegevussuund 3: toiduohutus

3.3.1 Lühikirjeldus

Tarbitava toidu ohutus ja kvaliteet ning võimalus teha teadlikke ja tervist toetavaid toitumisvalikuid on olulised elanikkonna tervist mõjutavad tegurid. Toiduohutuse poliitika põhineb integreeritud lähenemisel, hõlmates erinevaid etappe toiduahelas ehk „põllult lauale“ lähenemist. Võtmesõnad on teadusel põhinev riskihindamine ja tarbijakaitse, mis võetakse aluseks poliitikate kujundamisel, seadusandluse väljatöötamisel ja rakendamisel. Sealjuures on oluline nii ELi sisene kui ka ülemaailmne koostöö toiduohutuse tagamisel.

Toiduohutuse eesmärgid toetavad selle arengukava tootmise, ekspordi ja keskkonna eesmäärke ning rahvatervise arengukava eesmäärke.

3.3.2 Eesmärgid ja määrad

Eesmärk	Määrad	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu	Toiduohutuse baromeeter	99,28 ⁶⁴ (MeM/PTA, 2020) ⁶⁵	Säilib või kasvab	Ei lange alla 100
	Tarbija kindlustunde indeks, %	67% (MeM 2019)	Kasvab	72%
Tarbija teadlikkus toiduohutusest on kõrge ja tehtud valikud on tervist toetavad	Tarbija teadlikkuse baromeeter	69,4% (MeM, 2019)	Säilib või kasvab ⁶⁶	76,4%

* Maaeluministeerium.

3.3.3 Hetkeolukord

73. Hetkeolukord toiduohutuse tagamisel on Eestis hea. Toiduohutuse tagamiseks on olemas head looduslikud ja kliimaatilised tingimused (nt väiksem pestitsiidide kasutamise vajadus) ning puhta joogivee kättesaadavus. Kodumaist toitu hindab usaldusväärseks 94% tarbijatest⁶⁷. Suuri toiduohutuse kriise ei ole Eestis olnud. Hea olukorra hoidmiseks ning uute riskide (nt uued tehnoloogiad, keskkonna riskid) maandamiseks on vajalik, et kõik osapooled panustaksid pidevalt toiduohutuse tagamisse. Elanikkonna toidutekkelistesse nakkushaigustesse haigestumus on langenud ja püsinud viimased aastad stabiilsena – alla 200 juhu 100 000 elaniku kohta⁶⁸. Samas tuleb arvestada, et tarbija ei pöördu kõikide haigusjuhtumite puhul arsti poole, mistõttu toidutekkeliste nakkushaiguste tervisestatistikas esineb puudujääke. Samuti ei ole piisav toidutekkeliste haiguspuhangute väljaselgitamise süsteem.

74. Toiduohutuse valdkonna õigusraamistik on suures osas välja töötatud ning vajadusel ajakohastatakse õigusakte, võttes arvesse uusi teadusandmeid ja riskitegureid, nagu e-kaubandus, otseturundus, globaliseerumine, tehnoloogiate areng, kliimamuutused, tarbijate toiduvalikud jne. Riskihindamisvõimekuse tõstmiseks ja töö dubleerimise vältimiseks vahetatakse infot ja tehakse koostööd Euroopa Toiduohutusametiga ja teiste ELi liikmesriikide riskihindamisasutustega. Eestis on väljaarendamisel sõltumatu teaduspõhine ning kindlaid põhimõtteid ja protseduure järgiv

⁶⁴ Toiduohutuse baromeetri algtase on alati 100. Mõõdetavat perioodi iseloomustab taseme langus alla või tõus üle 100. Eelneva perioodi lõpptulemus muutub järgmisel perioodi algtasemeks väljendatuna uues algtasemes 100 (vt täiendavalt meetoodika viidet järgmises alamärkuses). Põllumajandus- ja toiduamet (PTA) täpsustas andmete kogumise meetoodikat 2020. aastal.

⁶⁵ Toiduohutuse tegevussuund on seotud sotsiaalsete (sh tervis), majanduslike (sh eksport), julgeolekualaste (sh oht inimeste elule ja tervisele) jm ühiskondlike mõjudega ning nõuab interdistsiplinaarset teaduskoostööd. Toiduohutuse baromeetri (indeksi) erinevate alade erialateadlasi kaasav meetoodika ja määrad komplekti kirjeldus on avaldatud Eesti Maaülikooli PõKa 2030 mõjude eelhindamise lõpparuandes – Viira, A.-H. et al 2019. Vt ka PõKa 2030 lisa pt X ja lisandmaterjale.

⁶⁶ Tarbija teadlikkuse baromeetri meetoodika ja määrad komplekti kirjeldus on avaldatud Eesti Maaülikooli PõKa 2030 mõjude eelhindamise lõpparuandes – Viira, A.-H. et al 2019 (www.agri.ee).

⁶⁷ „Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud“ Eesti Konjunktuuriinstituut, 2016.

⁶⁸ Terviseameti koduleht (<http://www.terviseamet.ee/nakkushaigused/nakkushaigustesse-haigestumine.html>).

riskihindamise süsteem. Tänapäeval on toiduohutuse teemasid käsitlevate teadlaste ja sellest tulenevalt teadusuuringute arv Eestis väike, samuti on Eesti teadlastel selles valdkonnas vähene rahvusvaheline teaduskoostöö kogemus, sh riskihindamises (vt ka tegevussuund 7).

75. Eestis on riskipõhine järelevalve süsteem ja seda toetav laborite võrgustik. Järelevalve tööd toetavad järjest rohkem erinevad IT-lahendused (Põllumajandus- ja Toiduameti [PTA] järelevalve infosüsteem, erinevad registrid). Tulenevalt uutest riskiteguritest, teadusandmetest ja muudest mõjuteguritest lisandub järelevalveasutuste ülesannete hulka uusi valdkondi (nt 2014. a toidupettused, 2016. a toidu reformuleerimine ja AMR), mis suurendavad asutuste töökoormust. Samuti peab riigi järelevalvesüsteem olema valmis võimalikeks eriolukordadeks. Järelevalveasutuste prioriteet on praegu otsesed rahvatervise riskid (toidutekkelised nakkushaigused), kuid pikaajalise mõjuga riske (nt saasteained, lisaained, GMO) on seni hinnatud ebapiisavalt. Prioriteetide seadmisel on kõige tähtsam läheneda süsteemselt, et hinnatud oleksid kõik riskitegurid. Pädevatele asutustele pandud kohustuste täitmise ja laboriteenuste arendamise (nt vananeva aparatuuri uuendamine laborites) ressursid on piiratud, mistõttu ei ole võimalik kõiki ülesandeid (seired, uuringud, tarbijate ja toidukäitlejate ootused) järjepidevalt/süsteemselt täita. Alati ei ole tagatud toidukäitlejate jaoks oluline ühetaoline ja piisav järelevalve, mis võib soodustada ebaõiglast konkurentsi.
76. Järelevalve koormus on suurenenud ka toidukäitlejate arvu kasvu tõttu viimase viie aasta jooksul (ca 20%). Eestis oli 01.01.2018 seisuga 15 158 toidukäitlejat⁶⁹. Toidukäitlejate teadlikkus toiduohutusest on üldiselt kasvanud, kuid on veel ebaühtlane⁷⁰. Ettevõtetele tehtud ettekirjutused on seotud peamiselt ruumide ja seadmete nõuetele mittevastavusega ja üldiste hügieeninõuete eiramisega käitlemisel, samuti toidu märgistusega ning jälgitavusega. Viimasel ajal on suurenenud ettekirjutuste arv seoses toidu märgistuse ning enesekontrollisüsteemi toimivusega ning vähenenud on ettekirjutuste arv seoses ruumide ja seadmete mittevastavuse ning üldiste hügieeninõuete eiramisega toidu käitlemisel ja personaliga⁷¹.
77. Toidu ohutuse eest vastutavad toidukäitlejad, kes peavad lahendama järjest keerukamaid probleeme, mis tulenevad erinevatest riskiteguritest. Positiivsena võib välja tuua, et osad toidukäitlejad on lisaks kehtivate nõuete täitmisele juurutanud täiendavaid vabatahtlikke kvaliteedisüsteeme (nt ISO, BRC). Olemas on ka esindusorganisatsioonid, kuigi nende suutlikkus oma liikmeid kaasata ja kõigi huve esindada on ebaühtlane. Toidukäitlejate teavitamiseks toimib pikaajaline teadmussiirde programm, samuti kasutatakse teavitamiseks erinevaid infokanaleid. Tähelepanu vajab toidukäitlejate süsteemne teavitamine uutest nõuetest. Kuigi Eestis on toimiv nõuandesüsteem, on toidutöötlemise valdkonnas vaid üks kutsetunnistusega konsulent.
78. Lisaks toidukäitlejatele tuleb tähelepanu pöörata ka tarbijate toiduohutuse alasele teadlikkusele ja oskusele teha teadlikult tervist toetavaid valikuid. Sealjuures on oluline ka üldsuse teavitamine toiduohutuse probleemidest. Tarbijale suunatud süstemaatilisi toiduohutuse teemalisi teavitamisprogramme ei ole seni läbi viidud ja võib eeldada, et nende teadlikkus on ebaühtlane. Samas on järjepidevalt uuritud tarbijate toidu märgistuse lugemist. Näiteks esmakordsel ostul loeb toidu märgistust alati 32% ja sageli 41% tarbijatest⁷². Tarbijatel on Eestis ka hea arusaam säilivuskuupäevade esitamisest (parim enne ja kõlblik kuni).⁷³ Teadlike valikute tegemise ja tasakaalustatud toitumise oskuste olulisust kinnitab rahvastiku toitumisuuringu⁷⁴ tulemus, mille

⁶⁹ Veterinaar- ja Toiduameti järelevalve infosüsteem (<https://jvis.agri.ee>).

⁷⁰ Integreeritud mitmeaastases kontrollikava aruandes esitatud ettekirjutuste hulk, 2016 a 14 376 ettevõtet, kontrolle tehti 11 347 ja ettekirjutusi 18 485.

⁷¹ Eesti integreeritud mitmeaastase riikliku kontrollikava 2017–2020 2017. a aruanne.

⁷² „Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud“ Eesti Konjunktuuriinstituut, 2018.

⁷³ „Food waste and date marking“, Euroopa Komisjoni uuring, 2015. 65% tarbijatest mõistab, et „parim enne“ toitu võib tarbida ka pärast esitatud kuupäeva, kuigi kvaliteet võib olla halvenenud.

⁷⁴ Tervise Arengu Instituut „Rahvastiku toitumise uuring 2014–2015“.

kohaselt on rasvunud ja ülekaaluliste inimeste hulk kasvanud, seda eriti laste seas⁷⁵. Enim mõjutab tarbija valikut toidu maitse, värskus ja kvaliteet, pisut vähem tervislikkus, lisaainete puudumine, GMOdest vaba, koostis ja soodne hind. Elanikud hindasid oma toitumist 2018. aastal enamasti tervislikuks. Tervislik toitumine tähendab elanikele mitmekesisist toiduvalikut (73%), rohket puu- ja köögiviljade sisaldumist toiduvalikus (58%), lisaainete vähest sisaldust (53%) ning geneetiliselt muundatud koostisosade puudumist toidus (51%).⁶⁵ Samas on tarbija ostuotsuste tegemisel suur mõju ka meedial, sealjuures kasutavad erinevad põlvkonnad erinevaid infokanaleid. Tarbija on ostuvalikute tegemisel keerulises olukorras, tihti on tema valikute tegemise aluseks uskumused ja müüdid ning mitte teaduspõhine informatsioon. Ostuotsust mõjutab ka toote turundus. Samuti on probleem, et tarbijatel puuduvad praegu Eestis tugevad esindusorganisatsioonid.

3.3.4 Riigi sekkumine hetkel

79. Rahvatervise kaitse kõrge taseme ja tarbija huvide kaitsmiseks, sealhulgas kaubanduse toimimise tagamiseks, on Eesti toiduohutusega seondud õigusruum reguleeritud peamiselt ELi õigusaktidega. Toiduohutuse õigusnormide üldiseid põhimõtteid, sh riskianalüüsi⁷⁶, nõudeid ja protseduure sätestav ELi toiduseadus⁷⁷ katab kõik etapid toiduahelas alates tootmisest kuni müügini. Toiduohutuse paremaks tagamiseks on reguleeritud sellised valdkonnad nagu nt toiduhügieen, toidu lisa- ja saasteained (sh pestitsiidide jäägid), märgistamine, toiduga kokkupuutumiseks ettenähtud materjalid ja esemed, uuend- ja eritoit ning geneetiliselt muundatud organismid.
80. Lisaks arvestatakse rahvusvahelist toidukaubandust reguleerivate *Codex Alimentariuse* standarditega, millest lähtutakse Maailma Kaubandusorganisatsiooni raames sanitaar- ja fütosanitaarnõuetega seoses tekkivate riikidevaheliste vaidluste lahendamisel ning millele viidatakse bilateraalsetes rahvusvahelistes vabakaubanduslepingutes.
81. Kuigi ELis on toiduohutuse valdkond suures osas reguleeritud otsekohalduvate määrustega, siis teatud valdkondades on jäetud liikmesriikidele õigus kehtestada riigisiseseid õigusakte. Samuti on jäetud riigile võimalus tulenevalt ELi toimimise lepingust võtta vastu meetmeid inimese tervise kaitseks. Riigisisestest õigusaktidest on Eestis näiteks kehtestatud müügipakendisse pakendamata toidu toidualasele teabele esitamise nõuded, samuti väikeses koguses esmatoodete turustamise ja väikeses koguses liha käitlemise hügieeninõuded. Väljatöötamisel on väikesemahulise toidukäitlemisettevõtte, sh tapamaja ehituse, projektlahenduse ja seadmete nõuded.
82. Toiduohutuse tagamisele kaasaaitamiseks on välja töötatud toidukäitlejatele suunatud juhendmaterjale, samuti on osaletud sektori koostatud hea tava juhendite väljatöötamisel. Lisaks toetatakse toidukäitlejatele suunatud toiduohutuse alaste koolituste läbiviimist.
83. Eestis on 2015. aastal uuendatud riiklikud toitumis- ja liikumissoovitused, mille alusel toimub elanike teavitamine, nõustamine ning vajadusel õigusaktide väljatöötamine (nt institutsionaalne toitlustamine). Lisaks teavitatakse tarbijaid erinevate infokanalite kaudu päevakajalistest toiduohutuse teemadest.

⁷⁵ Rasvunuid ja ülekaalulisi inimesi on elanikkonnas vastavalt 16,7% ja 30,4%, eriti võib välja tuua kehva olukorra laste seas, nt vanuses 10–13 on rasvunuid ja ülekaalulisi vastavalt 13,2 ja 20,6%.

⁷⁶ Toiduohutuse tagamise põhimõtted:

- toidu ja söödaga seotud õigusaktid peavad põhinema riskianalüüsil. Riskianalüüs koosneb kolmest omavahel seotud osast: riski juhtimine, riskihindamine ja kommunikatsioon. Riskihindamine peab olema sõltumatu, objektiivne ja läbipaistev, tuginedes teadusandmetele. Seda rolli kannab ELs Euroopa Toiduohutusamet. Riskijuhid peavad oma otsuste tegemisel tuginema riski hindamise tulemustele;
- ettevaatuspõhimõte, mis võimaldab vastu võtta esialgseid meetmeid, tuginedes olemasolevale teabele, mis näitab tervise riski inimesele;
- toidukäitleja vastutab, et turule jõudev toit on ohutu;
- toidukäitlejal peab olema süsteem, millega tagatakse toidu jälgitavus.

⁷⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 178/2002, millega sätestatakse toidualaste õigusnormide üldised põhimõtted ja nõuded, asutatakse Euroopa Toiduohutusamet ja kehtestatakse toidu ohutusega seotud menetlused.

3.3.5 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

84. Toiduohutuse tagamiseks panustatakse otsekohalduvate ELi õigusaktide jm abinõude ajakohastamisse ning vajadusel uute väljatöötamisse, sh toidu tarneahela läbipaistvuse suurendamisse.
85. Rakendatakse mitmeaastasel kontrollikaval baseeruv süsteemne riskipõhine järelevalve ning tõstetakse järelevalve efektiivsust ja ühetaolisust, sh tagatakse laborite võimekus, panustatakse uute riskidega seonduva järelevalve arendamisse, nagu uuendtoit, e-kaubandus jms. ELi kontrollimääruse⁷⁸ rakendumisega vaadatakse üle rikkumiste korral rakendatavad meetmed. Rakendatakse ELi õigusest tulenevat toiduohutuse meetmete paindlikkust.
86. Osaletakse jätkuvalt rahvusvaheliste organisatsioonide töös, et saada osa informatsioonist ja kaitsta Eesti huvisid otsustusprotsessis.
87. Analüüsitakse toiduohutuse valdkonda reguleerivate riigisiseste õigusaktide ajakohastamise ja täiendamise vajadust, sh kohustusliku toiduohutuse koolituse ning koolituste läbiviijale esitatavate nõuete kehtestamist, motivatsioonimeetmeid toiduohutuse tagamiseks (nt *bonus-malus* põhimõtet – järelevalvetasu sõltub järelevalvetulemustest). Samuti kaalutakse ja vajadusel töötatakse välja käitlejatele suunatud toiduohutuse juhendmaterjale.
88. Riik pöörab suuremat tähelepanu pikaajalise mõjuga riskidele, tehes tõhusamat järelevalvet (sh suurendatakse seirete mahtusid). Ekspordivõimekuse suurendamiseks viib riik ellu sihtkohariikide nõutavaid täiendavaid tegevusi, sh nõuetekohasuse kontrolli, seiret jms.
89. Laborite võimekuse hindamisel pööratakse suuremat tähelepanu sellele, et tagatud oleks tänapäevase aparatuuri olemasolu ja pädevate asutuste vajadustest lähtuv kvaliteetne teenus.
90. Analüüsitakse ja vajadusel tõhustatakse toidutekkeliste haiguspuhangute põhjuste väljaselgitamise süsteemi.
91. Suurendatakse koostööd erinevate osapoolte vahel, sh teadus- ja järelevalveasutuste, eriala- ning tarbijaid esindavate organisatsioonide vahel. Aidatakse kaasa eriala- ning tarbija-organisatsioonide toiduohutuse alase pädevuse tõstmisele ja tegevuste elluviimisele. Toetatakse jätkuvalt käitlejate toiduohutuse koolituste läbiviimist.
92. Avalikkuse paremaks informeerimiseks ja usaldusvääruse tagamiseks teavitatakse regulaarselt ja süsteemselt toiduohutuse olukorrast, analüüsitakse järelevalvetulemusi ning antakse infot uute riskide kohta ja vajadusel soovitusi nende maandamiseks. Tarbija toiduteadlikkust tõstetakse süstemaatiliste tegevustega, nagu nt erinevate programmide ja kampaaniatega. Töötatakse välja baromeeter, mille kaudu saab monitoorida toiduohutuse olukorra muutusi mõjukomponentide kaudu (näiteks pestitsiidijääkide, akrüülamiidi, dioksiini sisalduse, inimeste salmonelloosi haigestumiste jne). Samuti töötatakse välja baromeeter, mille kaudu saab monitoorida, kui teadlikud on tarbijad toiduohutusest (nt märgistus, toiduhügieen jne) ja hinnata oskust teha tervist toetavaid valikuid.
93. Sihtrühmade toiduteadlikkuse suurendamiseks tõstetakse sidusrühmade (nt õpetajad, esmatasandi tervishoiutöötajad, toitumishõustajad jt) teadlikkust, et nad omaksid laiapõhjalist, ajakohast ja teaduspõhist teavet toiduohutuse kohta.
94. Jätkatakse süsteemse teadmussiirdega toiduohutuse teemadel ja täiendatakse seda tarbijatele ja teatud sidusrühmadele (nt õpetajad, esmatasandi tervishoiutöötajad ja toitumishõustajad) suunatud teavitusega. Toiduohutuse koolitusmoodulit laiendatakse toiduhügieenilt teistele toiduohutuse teemadele.

⁷⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2017/625 ametlike kontrollide kohta, rakendub alates 14.12.2019

95. Analüüsitakse tarbija tervist toetavaid valikuid suunava märgisüsteemi loomist ja/või rakendamist, sealjuures arvestades võimalusel ELi ülest lähenemist. Samuti kaalutakse võimalust luua tarbijasõbralik teavitussüsteem käitleja toiduohutuse olukorrast (nt Smiley süsteem).
96. Riik julgustab ja toetab sektorit enam rakendama vabatahtlikke kvaliteedisüsteeme (nt ISO, BRC).

3.4 Tegevussuund 4: kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

3.4.1 Lühikirjeldus

Tegevussuund 4 hõlmab põllumajandussaaduste tootmiseks vajalikke sisendeid: põllumajandusmaad, vett, taimset paljundusmaterjali ja põllumajandusloomi. Põllumajandustoodangu kvaliteet ja pikaajaline konkurentsivõime sise- ja maailmaturul on võimalik, kui ressursse kasutatakse jätkusuutlikult ning sordi- ja tõuaretust suunatakse asjatundlikult. Samuti on tähtis kohaneda kliimamuutuste negatiivsete mõjudega, näiteks erakorraliste ilmastikunähtuste ja taimekahjustajate levikuga, ning lõigata kasu positiivsetest mõjudest, näiteks suuremast kultuuride valikust ja saagikusest. Tegevussuund 4 panustab tegevussuuna 5 eesmärkide saavutamisse.

3.4.2 Eesmärgid ja määrad

Eesmärk	Määrad	Algtase*	Trend	Sihttase 2030	
Põllumajandusmaa võimaldab mitmekesist põllumajandustootmist	Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala (ha)	984 671 ha (ESA, 2018)	Säilib või suureneb mõõdukalt	1 005 000	
	Toimivad riigi korrashoitavad ühiseesvoolud, mis võimaldavad kasutada põllumajandusmaad sihtotstarbeliselt (ha)	124 500 ha (PTA, 2018)	Hektarite arv suureneb	167 500	
Põllu- ja aiakultuuride sortide ning taimse paljundusmaterjali valik on mitmekesine, kvaliteetne ja kohalikesse oludesse sobiv	Sordilehte võetud sortide arv, sh Eestis aretatud sortide arv	173, sh Eestis 281 (PTA, 2019)	Säilib või suureneb	840, sh Eestis 265	
	Eestis toodetud sertifitseeritud seemne kogus (t)	28 000 t (PTA, 2019)	Suureneb	32 000	
	Eestis sertifitseeritud seemne sortide arv	173 (PTA, sertifitseerimise periood 2018-2019)	Säilib või suureneb	165	
Tõuaretusega on tagatud Eesti oludesse sobivad tõud ja geneetiline mitmekesisus	Puhtatõuliste tõuraamatu põhiosas olevate loomade arv	97 000 (PTA, 2018)	Suureneb	102 000	
	Jõudluskontrollis osalevate loomade arvu osakaal loomade arvust kokku (%)	70% (PTA, 2018)	Suureneb	83%	
	Kohalike ohustatud tõugu loomade arv, liigiti	Eesti Hobune 2104 (PTA, 2016)			2 950
		Eesti Raskeveohobune 390 (PTA, 2018)			445
		Tori hobuse TA 614 (PTA, 2017)			615
		Tori hobuse VT53 (PTA, 2019)		Suureneb või säilib	59
		Eesti maatõug 715 (PTA, 2018)			790
		Kihnu maalammas 274 (PTA, 2018)			370
		Eesti vutt 9400 (PTA, 2018)			10 000

* Maaeluministeerium.

3.4.3 Hetkeolukord

Põllumajandusmaa ja muld

97. Põllumajandusmaad on Eestis ligi miljon hektarit⁷⁹. Elaniku kohta on Eestis põllumaad ligikaudu poole võrra rohkem kui ELis keskmiselt⁸⁰. Looduslikud tingimused võimaldavad Eestis tegeleda nii taime- kui ka loomakasvatusega.
98. 2004. aastal oli põllumajanduslikus kasutuses alla 800 000 hektari⁸¹ põllumajandusmaad, kuid maa aktiivne kasutamine sai uue tõuke pärast ELiga liitumist ja on sellest ajast kasvanud. Kasutamata põllumajandusmaast ei ole hetkel täpset ja usaldusväärset ülevaadet, kuid erinevatele andmebaasidele tuginedes on olemas potentsiaal põllumajandusliku maakasutuse mõõdukaks suurendamiseks.
99. Põllumajandusmaa on Eestis üldiselt ekstensiivses kasutuses ning ligikaudu viiendik Eesti põllumajandusmaast on mahepõllumajanduslikus kasutuses. Samas on loomkoormus ja maakasutus riigisiselt väga ebahühtlase intensiivsusega. Ühelt poolt tekitab ebahühtlus intensiivsemalt kasutatud piirkondades keskkonnasurvet, teisalt võib osa maast jääda põllumajandusliku kasutusest.
100. Ehkki põllumajandusmaa pindala on viimasel kümnendil suurenenud, pole viljaka mullastikuga põllumajandusmaa katmise eest piisavalt kaitstud ning taasiseseisvumise järgselt on tuhandeid hektareid põllumajandusmaid hoonete ehitamise või teede rajamise tõttu taastumatult põllumajanduslikust kasutusest välja läinud ja muld on pöördumatult hävitatud.
101. Eesti põllumuldade peamised probleemid on mulla orgaanilise aine vähenemine, muldade tihenemine, kuivendussüsteemide amortiseerumine ja sellega seotud muldade kasutusvõimaluste vähenemine, muldade kurnamine (toitainearvu vähenemine) ning piirkonniti ka hapestumine. Andmeid põllumuldade bioloogilisest seisundist on vähe. Iseloomulik on rendimaade suur osakaal põllumajanduses, mis võib mõjutada põllumuldade seisundit. Mullakaitsega seotud probleeme suurendab turvastunud ja turvasmuldade jätkuv harimine, viljaka mullastikuga põllumajandusmaa ebapiisav kaitse ning muldade orgaanilise süsiniku varu säilimist soodustavate põllumajanduspraktikate, näiteks minimeeritud maaharimine ja talvine taimkate, ebapiisav levik.
102. Eesti üldine IT-suutlikkus on kõrge ja meie põllumehed on uuendusmeelsed. Põllumajanduses kasutatakse üha enam tänapäevaseid seadmeid ja tehnoloogiat, kuid see nõuab jätkuvat arendamist. Olemas on põllumuldade agrokeemiliste näitajate digitaalne andmekogu ja põllumajanduses on alustatud IT-lahenduste rakendamist. Tehnoloogia pakutavaid võimalusi (sh digilahendused) tuleb paremini ära kasutada nii põllumajanduses kui ka järelevalves.

Vesi ja maaparandus

103. Eesti mageveeresurss on piisav tagamaks põllumajanduse veevajadust, kuid seda tuleb kasutada säästlikult. Maaparandussüsteemide toimimine on eelduseks üle poole põllumajandusmaa sihtotstarbelisele kasutamisele. Kuigi kümnekond aastat toetatud maaparandusinvesteeringud on aidanud pidurdada põllumajandusmaa kuivendusseisundi halvenemist, ei ole see küllaldane, et suurendada põllumajandustootmise võimekust ning vastupidavust tootmisriskidele.
104. Suurem osa⁸² maaparandussüsteemidest on üle 30 aasta vanad ja vajavad korrastamist. Nende paiknemine paljude erinevate maaomanike maal tingib vajaduse majandada maaparandussüsteeme

⁷⁹ 1 002 234 ha, 2017. aastal, ESA, PM028.

⁸⁰ 0,5 (EE) ja 0,2 (EL) ha/inimese kohta 2015. aastal, The World Bank, Arable land (hectares per person).

⁸¹ ESA, PM028.

⁸² 83% olemasolevatest maaparandussüsteemidest.

ühistegevuse kaudu⁸³. Riigi korrashoitavate ühiseesvoolude maaparandushoid⁸⁴ ei maanda hetkel piisavalt põllumajandustootja riske, mis on tingitud ilmastikust.

Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal

105. Põllumajandusmaa võimaldab kasvatada erinevaid põllumajanduskultuure. Põllumajandusmaast kolmandiku moodustavad püsirohumaad. Põllumaal⁸⁵ on suurenenud teraviljade kasvupind ning suurenevas on ka liblikõieliste, sh kaunviljade kasvupind.
106. Eestis on pikk sordiaretuse traditsioon. Aretuses on põhirõhk kohalikesse oludesse sobivate, haiguskindlate ja hea saagi kvaliteediga teraviljade, õlikultuuride, heintaimede ja köögiviljade sortide ning puuvilja- ja marjasortide aretusel. Suurenenud on nõudlus proteiinikultuuride ja mahepõllumajanduslikuks tootmiseks sobivate sortide järele.
107. Sordiaretuse aluseks on Eesti põllumajanduskultuuride geneetiline ressurss, mida kogutakse, uuritakse ning säilitatakse geenipangas ja kollektsioonaedades. See tagab kohaliku geneetilise mitmekesisuse ja ka kultuuripärandi säilimise ning kindlustab võimaluse taastada põllumajandustootmine olukorras, kui taimekahjustajate või muude keskkonnategurite tagajärjel on tekkinud kahjud. Geneetilist ressursi kasutatakse teadus- ja arendustegevuses, sh sordiaretuses, kuid seni on vähe tegeletud põllumajanduskultuuride metsikute sugulasliikide ja rahvaselektsioonisortide säilitamise, uurimise ja kasutamisega.
108. Muutuvate kliima- ja keskkonningimustega kohanemisel on oluline kasvatatavate põllu- ja aiakultuuride mitmekesisus ning kohalikesse oludesse sobivate sortide olemasolu. Põllumajandustootjate vajadustele ja tarbija ootustele vastavate kvaliteetsete ja majanduslikult tasuvate saakide eelduseks on kvaliteetne seeme, seemnekartul ning puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjal. Lisaks võimaldab nende tootmine saada põllumajandussaaduste tootmisega võrreldes suuremat kasu. Eestis sertifitseeritud seemne tootmise pinnad ja kogused on aasta-aastalt märkimisväärselt kasvanud. Siiski kasutatakse sertifitseeritud seemet Eestis mitme teise riigiga võrreldes oluliselt vähem⁸⁶. Seemnetootmise ja põllumajandusliku tootmise tarneahel ei ole piisavalt tugev sektori konkurentsivõime suurendamiseks. Jätakuvalt on suur probleem sertifitseerimata seemne ja enda tarbeks toodetud seemne turustamine. Tootmispõldudel on endiselt probleem tuulekaera levik, mis on üks oluline saagikao põhjus. Puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali turustamisel keskendutakse vaid taimetervise nõuete kontrollimisele, kuid tulevikus on vaja ka sordiehtsuse ja -puhtuse nõuetele vastavuse järelevalvet. Sertifitseeritud seemnekartuli ning kvaliteetse puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali tootmisel on kasvuruumi. Eesti taimse paljundusmaterjali, eriti puuvilja- ja marjakultuuride tootjatel on soodsamates kliimatingimustes tegutsevate tootjatega majanduslikult keeruline konkureerida.
109. Kaasaegsete ja väärtuslike omadustega sortide turul oleku eelduseks on sordiomanike õiguste kaitse. Selleks on Eestis loodud võimalus taotleda sordi kaitset ja kaitsealuse sordi omanikul kasutada oma õigusi kaitsealuse sordi seemne ja paljundusmaterjali suhtes. Sordikaitse võimaldab enda tarbeks paljundada lubatud kaitsealuste sortide liikide puhul saada sordi omanikul ettenähtud tingimustel õiglast tasu. Eestis on oma tarbeks seemne tootmise korral probleemiks, et ei järgita õiglase tasu maksmise kohustust sordiomanikele. See võib omakorda piirata Eestis kasutada olevate sortide valikut. Samuti ei ole rakendunud puuvilja- ja marjakultuuri kaitsealuse sordi omanike õigused.

⁸³ 31.12.2017 seisuga tegutseb Eestis 200 maaparandusühistust.

⁸⁴ Põllumajandusamet korraldab aastas hoidu ühiseesvooludel ligi 400 km ulatuses, mis on 7% ühiseesvoolude pikkusest.

⁸⁵ 690 208 ha, ESA 2016.

⁸⁶ Sõltub taime liigist, aga teraviljadel kasutati 2011. aastal sertifitseeritud seemet keskmiselt 10%.

Põllumajandusloomad ja tõuaretus

110. Eestis on peamiste põllumajandusloomade ja -lindude arv viimase paarikümne aastaga vähenenud, kuid mesilasperede arv suurenenud⁸⁷. Loomakasvatusega tegeleb veidi alla poole⁸⁸ põllumajanduslikest majapidamistest. Loomakasvatus on sarnaselt taimekasvatusega koondunud suurematesse ettevõtetesse⁸⁹.
111. Põllumajandusettevõtete praegune struktuur võimaldab väärindada taimekasvatussaadusi loomakasvatuse kaudu ning Eestile on iseloomulik, et paljud loomakasvatajad toodavad suure osa loomasöödast, sh teraviljast, rohusöödast ja proteiinsöödast ise. Toodetava sööda kvaliteet (toiteväärtus) sõltub kasvatatavast põllukultuurist, kasvupiirkonnast, koristamise ajast ja tehnikast. Kõige madalam on isevarustus energia- ja mineraalsöödadega ning suur osa proteiinsöödadest, nt proteiinirikkad õlikoigid, tuuakse sisse kolmandatest riikidest.
112. Põllumajandusloomade aretus on Eestis heal tasemel⁹⁰. Piimalehmade aretusega on saavutatud väljapaistvaid tulemusi ning piimatoodangult lehma kohta on jõutud ELis esimeste sekka⁹¹. Viimastel aastakümnetel on laienenud lihaveiste kasvatus ning igal aastal kasvab puhtatõuliste aretusloomade arv. Lihaveiste hulgas on esindatud palju erinevaid tõuge ning ei ole selgelt välja selekteerunud Eesti oludesse sobivad parimad tõud. Seakasvatus on aastakümneid olnud kõrgel tasemel nii sigade arvult kui ka jõudluskontrolli all olevate loomade osakaalult. Kuigi viimastel aastatel on turgude volatiilsuse ja sigade Aafrika katku puhangu tõttu sigade arv vähenenud, on siiski näha jõudluskontrollis olevate loomade arvu tõusutrendi.
113. Jätkusuutliku aretuse tagamiseks toetab riik tõuraamatu ja aretusregistri pidamist, jõudluskontrolli läbiviimist ning geneetilise väärtuse hindamist. Loomakasvatus- ja aretusorganisatsioonid on üldjuhul väikesed ja killustunud ning nende omavaheline koostöö võiks olla parem. Eestis puudub ühtne põllumajandusloomade geneetilise ressursi säilitamise tegevuskava.
114. Ohustatud tõuks on tunnistatud eesti maatõugu veis, eesti vutt, kihnu maalamma, eesti hobune, eesti raskeveohobune ning tori hobuse universaalsuuna ja vana-tori suuna populatsioon. Ohustatud tõugude pidamist ja aretust on toetatud, kuid vaatamata sellele on kõik nimetatud tõud jätkuvalt ohustatud tõu staatuses ning vajavad kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse säilimise seisukohast erilist tähelepanu.

3.4.4 Riigi sekumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

115. Põllumajandustootmise arengut saab toetada kvaliteetsete ja mitmekesise valikuga sisendite kaudu. Välisest mõjutajatest tuleb senisest enam arvestada kliimamuutustega nii taime- kui ka loomakasvatuses, seda näiteks nii sobivaid sorte aretades ja katsetades, loomadele sobivaid pidamistingimusi luues kui ka maaparandussüsteemide toimivust tagades ja maakasutust planeerides, säilitades seejuures mitmekesist tootmist.

Põllumajandusmaa ja muld

116. Põllumajandusmaa ja muld on põllumajanduse peamine ressurss ja tootmise eeldus, mida tuleb hoida. Selleks et põllumajandustootmise potentsiaal tulevikus ei väheneks, vaid pigem suureneks, on vaja olemasolevat ressursi tõhusate ja asjakohaste meetmetega kaitsta. Eesti muldade saagitootmise võime säilitamiseks tuleks neid kaitsta liigse keskkonnamuutuse eest. Kasutusele

⁸⁷ 31.12.2017. seisuga 248,2 tuhat veist (sh 86,1 tuhat piimalehma), 265,9 tuhat siga, 90,6 tuhat lammast ja kitse ning 2,1 miljonit lindu, 47,8 tuhat mesilasperet.

⁸⁸ 6965 majapidamist ehk 42%.

⁸⁹ OECD raporti „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“ (2018) järgi aastatel 2000-2010 suurenes taimekasvatuseettevõtete keskmine pind 72 hektarilt 276 hektarini ning loomakasvatuseettevõtete keskmine loomade arv 262 loomühikult 363 loomühikuni.

⁹⁰ Eestis on kokku 15 tegevusluba omavat põllumajandusloomade aretusasutust. Aretusühingud täidavad 21 aretusprogrammi

⁹¹ Piimatoodang lehma kohta oli Eestis 2016. aastal 9091 kg, mis oli 28 ELi riigi hulgas 2. kohal. ELi keskmine 6906 kg

tuleb võtta õiguslikud meetmed, mis kaitseksid väärtuslikku kõrge boniteediga põllumajandusmaad ja selle mullastikku, piirates kõrge viljelusväärtusega põllumajandusmaa hõlmamist ehitiste ja metsastamisega. Teisalt võiks maadele, millele traditsioonilises põllumajanduses kasutuspotentsiaali ei ole, leida uusi biomajanduslikke kasutusviise, mis toetavad looduskaitsete eesmärkide täitmist või hoides neid liigirikaste rohumaadena.

117. Muldade kaitseks tuleb kaasa aidata keskkonnahoidlike tootmisviiside, sh mulla seisundile ja kvaliteedile positiivset mõju avaldavate maaharimispraktikate, rakendamisele ning senisest enam tuleb tähelepanu pöörata mulla bioloogilisele seisundile, mis mõjutab mulla struktuuri ning on üks mullaviljakuse tagaja. Mullaviljakuse parandamiseks, sh optimaalse fosfori- ja kaaliumisisaldusega põllumuldade osakaalu suurendamiseks, on eelkõige vaja soodustada liblikõieliste, muude haljasväetiskultuuride ja loomakasvatustes tekkiva sõnniku oskuslikku kasutamist. Samuti tuleb põllumajandustootjaid jätkuvalt motiveerida mullaproove võtma ja teisi mullaandmeid kasutama ning majandamisel nendega arvestama. Hapestunud muldadega põllumajandusmaa tootmispotentsiaali tõstmiseks tuleb senisest enam leida võimalusi nende muldade happesuse neutraliseerimiseks. Lisaks tuleb otsida lahendusi küsimusele, kuidas motiveerida ettevõtteid, kelle tegevuse kõrvaltooteks või jäätmeks on lubiväetised, paremale koostööle põllumajandustootjatega.
118. Nii muldade kui ka põllumajandusmaa väärtusest ja jätkusuutliku kasutamise vajalikkusest tuleb maaomanikke ja -kasutajaid senisest rohkem teavitada ning soodustada põllumajandusmaa ja selle muldade väärtuste kaitsega seotud avalike hüvede toetamist.

Vesi ja maaparandus

119. Korras maaparandussüsteemid on Eesti kliimas oluline põllumajandusliku tegevuse eeldus. Järjest enam suureneb aga vajadus soodustada kahepoolset veerežiimi reguleerimist, mis võimaldab kasutusel olevat veeresursi tõhusamalt säästa, saagipotentsiaali paremini ära kasutada ja ebasoodsatest ilmaoludest tingitud riske maandada. Maaparandusinvesteeringud vajavad jätkuvat tuge ning maaparandustööde planeerimisel ja ellu viimisel tuleb arvestada keskkonna- ja kliimaalaste eesmärkidega. Suuremat tähelepanu vajavad ka riigi korrashoitavad ühiseesvoolud, sest nende toimimisest sõltuvad omakorda väiksemad süsteemid. Tervikliku maaparandushoiu korraldamisel on oluline maaomanike teavitamine ja maaomanike koostöö, sh hoiutööde toetamine. Maaparandusseire peab andma ülevaatlikumaid ja täpsemaid andmeid maaparandussüsteemide tehnilise seisundi ja kuivendusseisundi kohta ning kuivendatud maatulundusmaa kasutuse keskkonnamõju kohta.
120. Maaparandusalased õigusaktid ja praktikad peavad senisest paremini arvestama kliimamuutuste- ja keskkonnanähtudega, samuti peab senisest enam teavitama maaomanikke maaparandussüsteemide korrashoiu vajalikkusest.

Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal

121. Sordiaretus peab arvestama kliimamuutuste ja uute Eestisse jõudvate taimekahjustajatega, samuti tarbija muutuvate nõudmistega ja vajadustega. Seetõttu tuleb toetada ja edendada kohalikesse muutuvatesse keskkonnatingimustesse sobivate ja turunõudlusele vastavate sortide, sh mahepõllumajanduslikuks tootmiseks sobivate sortide, proteiinikultuuride sortide ja hea ekspordipotentsiaaliga sortide aretamist ning resistentsusaretust.
122. Nii sordiaretuses ja teadustöös kasutamiseks kui ka potentsiaalse majandusliku kasuga tootmiseks ja ka kultuuripärandi hoidmiseks tuleb jätkuvalt panustada põllumajanduskultuuride, nende metsikute sugulasliikide ja rahvaseliksiioonisortide geneetilise ressursi *ex situ* ja *in situ* säilitamisse, uurimisse ja kasutamise laiendamisse. Kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse seisukohast oluliste kohalike sortide puhul tuleb toetada nende kasutuses hoidmist. Jätkuvalt tuleb tegeleda Eesti kliimatingimustesse sobivate ja turunõudlust rahuldavate sortide sordilehte ja kaitse alla võtmisega ning pakkuda sordi registreerimis- ja majanduskatse läbiviimise teenust, tagamaks laiema valiku

sobivaid sorte, sh proteiinikultuuride sorte. Samuti tuleb parandada kaitsealuste sortide omanike õiguste kaitset, seda nii kaitse alla võetud sordi seemne ja paljundusmaterjali turustamisel kui ka kaitsealuse sordi omatarbeks tootmisel. Taimse paljundusmaterjali, sealhulgas sordikaitse, sektoris on oluline tootjate ja tarbijate teadlikkuse suurendamine.

123. Põllumajandustootjad ja tarbijad vajavad kvaliteetset paljundusmaterjali, sh eelkõige seemet, seemnekartulit ning puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali. Selle tagamiseks on vaja tuvastada tootmises kasutatavaid sorte ja saada teada, milliseid sorte tarbija soovib. Nimetatud eesmärgi täitmiseks tuleb luua sortide teavitamise süsteem ning seda süsteemi on vaja hallata ja arendada. Sektori konkurentsivõime tõstmisele aitab kaasa seemnetootmise ja põllumajandusliku tootmise tarneahela tugevdamine ja selle edendamine.
124. Kvaliteetsete sisendite mitmekesisuse ja tarbijate nõudlust arvestava taimse paljundusmaterjali tootmise edendamise oluline eeldus on kvaliteetse teenuse pakkumine ja tõhus järelevalve taimse paljundusmaterjali tootmise ja turustamise üle. Seemnete ning puuvilja- ja marjakultuuride tootmise tõhustamiseks võiks tulevikus sertifitseerimistoimingud minna riigi käest erasektorisse. Selle eelduseks on puuvilja- ja marjakultuuride sertifitseerimise süsteemi käivitamine ja selle rakendamine üheskoos erinevate osapooltega.
125. Kuna sertifitseeritud seemne kasutamine on suurema saagi saamise üks eeldustest, siis on majanduse edendamiseks oluline selle kasutust suurendada. Seemnetootmisel tuleb järjest enam tähelepanu pöörata mahepõllumajanduse vajadustele, suurendades maheseemne tootmismahтусid ja laiendades mahepõllumajandusse sobivate sortide valikut. Taimakasvatustes, sh seemnetootmises, on jätkuvalt suur probleem tuulekaera levik, seetõttu tuleb jätkata tuulekaera tõrjet ja järelevalvet selle üle.

Põllumajandusloomad ja tõuaretus

126. Loomakasvatustes tuleb rohkem propageerida Eestisse sobivaid tõuge, sealhulgas kohalikke ohustatud tõuge. Ohustatud tõugude pidamine on oluline osa kultuuripärandist ning vajab seetõttu jätkuvat toetamist ning rohkem teadmisi ohustatud tõugude kasulikest omadustest.
128. Välja tuleb töötada loomade geneetilise ressursi säilitamise programm ja luua (ohustatud tõugude) geenipank.
129. Oluline on, et kujuneks välja tugevad katusorganisatsioonid, mille alla oleks eriala- ja tõuaretusorganisatsioonidel võimalus ja soov koonduda ja mis etendaks võtmerolli sektori arengu strateegilisel planeerimisel. Loomakasvatustes, sh aretustegevuste puhul, on vaja julgustada uuenduslike lahenduste väljatöötamist ja ITK-lahenduste kiiret kasutuselevõttu. Jätkuvalt on vaja toetada aretusühistuid tõuraamatu pidamisel ja jõudluskontrolli läbiviimisel.
130. Oluline on jätkuvalt panustada sööda kvaliteedis ja söötmisses teadmussiirde tegevustesse. Uute, kasutusele võetud söödakultuuride sobivust ja keskkonnamõju tuleb jätkuvalt hinnata söötmisskatsetega.
131. Põllumajandusloomade aretust tuleb vajalikus mahus kontrollida. Samuti tuleb arvestada võimalusega, et lihtsustunud kauplemistingimuste tõttu võib olulisel määral lisanduda uute tõugude aretusprogramme, mille täitmise üle tuleb teha järelevalvet. Senisest enam tuleb tähelepanu pöörata loomade põlvnemise õigsuse kontrollile.

3.5 Tegevussuund 5: põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine

3.5.1 Lühikirjeldus

Tegevussuund 5 hõlmab Maaeluministeriumi valitsemisala tegevusi, mille eesmärk on luua eeldused toiduainesektori jätkusuutlikuks arenguks, toidutarneahela⁹² toimimiseks, turu- ja tootmisriskidega toimetulekuks, püsivaks põllumajandussaaduste ja toidukaupade väärindamiseks ning turustamiseks. Oluline osa tegevussuunast 5 on seotud ELi ühise põllumajanduspoliitika rakendamisega.

3.5.2 Eesmärgid ja mõõdikud

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
Eesti toiduainesektor on konkurentsi-võimeline nii sise- kui ka välisturul	Põllumajandussektori tootmisteguritulu tööjõu aastaihiku kohta võrreldes ELi keskmisega % (3 aasta liikuv keskmine)	87% (Eurostat, 2019)	Kasvab ELi keskmise näitajast kiiremini	100%
	Toiduainetööstuse lisandväärtus hõivatu kohta võrreldes ELi keskmisega	53% (Eurostat, 2017)	Kasvab ELi keskmise näitajast kiiremini	62%
	Erinevate põllumajandussektori harude (FADN tootmistüüpide) netolisandväärtus tööjõu aastaihiku kohta, 3 aasta liikuv keskmine ja osatähtsus tootmistüüpide lõikes	21 672 eurot (FADN, 2017-2019), madalaim loomakasvatuse tootmistüüp (40% keskmisest)	Kasv erinevate põllumajandussektori harude lõikes	25 000 eurot (ükski tootmistüüp ei ole alla 65%)
	Noorte juhtide (alla 40-aastaste) osatähtsus põllumajanduslikes majapidamistes	16% (Eurostat, 2016)	Püsib stabiilsena või kasvab	17%
	Töödeldud toodete osatähtsus Eesti põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordis ⁹³	73% (ESA, 2017)	Kasvab	80%
	Stabiilsete ekspordi sihtturgude arv ⁹⁴	41 (MeM, 2019)	Kasvab	47
	Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi impordi suhtarv EUR	0,74 (ESA, 2018)	Paraneb	0,82
	Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtus	867,5 mln eurot (ESA, 2018)	Kasvab	1062,6 mln eurot
	Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses	7,2% (Eurostat, 2018)	Püsib stabiilsena	7,2%

⁹² Toidutarneahel hõlmab esmatootmist (EMTAK A01), toidu- ja joogitööstust (EMTAK C10 ja C11) ning jae- ja hulgikaubandust, toidu raiskamise teemaga seonduvalt lisandub tarbimine.

⁹³ Statistikaamet VK095, Toit ja joogid: töödeldud tooted / (Toit ja joogid: töödeldud tooted + toore).

⁹⁴ Mõõdik näitab, kui palju riskid on turgude vahel hajutatud. Minimaalne ekspordi aeg on 2 aastat, et seda loetakse uueks stabiilseks turuks (vt ka ptk 2.2.2: ekspord).

Eesmärk	Möödikud	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
Tootja positsioon turul on tugev ⁹⁵	Ühistu teenitud müügitulu liikme kohta	139 418 eurot (MeM, 2016)	Kasvab	163 000
	Ühistusse koondunud põllumajandustootjate arv (keskmine ühistu liikmete arv)	13,3 (Äriregister, 2020).	Kasvab	20
	Ühistute müügitulu osatähtsus kogu põllumajandussektori müügitulus ⁹⁶	37,7% (Äriregister, MeM, SA 2016)	Kasvab	45%
Eesti tarbijad eelistavad ja tarbivad Eestis toodetud toitu	Osatähtsus Eesti tarbijatest, kes eelistavad osta kodumaist toitu	74% (EKI, 2016)	Kasvab	On vähemalt 75%
	Kodumaiste toodete osatähtsus jaekaupluste sortimendis (sh käibemaht, tootegruppide jaotus)	58% (EKI, 2017)	Kasvab	Ei lange alla 55%
	Regulaarselt (vähemalt kord nädalas) mahetoitu tarvitavate inimeste osatähtsus ⁹⁷	9% (EKI, 2018)	Kasvab	20%

* Maaeluministeerium.

3.5.3 Hetkeolukord

Toiduainesektori struktuur

132. Eesti toiduainesektoril on oluline roll riigi majanduses eestimaise toidu ja muude saadustega nii siseturu kui ka ekspordi nõudluse täitmisel, töödajana maapiirkondades ja avaliku hüve pakkumises.
133. Eesti maismaast u 20% on põllumajandusmaa, millest üle 80% on aktiivses põllumajanduslikus kasutuses ning ülejäänud hoitud seisundis, mis võimaldab selle suuremate investeeringuteta vajadusel täiendavaks põllumajandustootmiseks kasutusele võtta.
134. Põllukultuure kasvatatakse enam kui 600 000-l hektaril, sellest enam kui poolel kasvatatakse teravilja, veerandil söödakultuure, tehnilisi kultuure ning kartulit, köögi- ja kaunvilja kümnendikul pinnast. Katmikala osatähtsus põllumajandustootmises on väga madal. Vähe on arenenud ka hüdroponika. Kolmandiku põllumajandusmaast moodustab püsirohumaa.
135. Lisaks põllumajandusmaa ressursile peab põllumajandustootmise arengus arvestama keskkonnapiirangutega, mille suhtes Eesti on võtnud mitmeid riigisiseseid ja rahvusvahelisi kohustusi. Näiteks kasvuhoonegaaside ja ammoniaagi heite vähendamine, veekaitse jne.
136. Eesti põllumajandusettevõtete struktuur on duaalne – põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ettevõtetesse⁹⁸, samas tegutseb suurte kõrval ka palju väikeseid

⁹⁵ Toidutarneahel hõlmab esmatootmist, toiduainetööstust (sh joogitootmist) ning jae- ja hulgikaubandust. Koosneb A01 (esma-tootmine), C10-C11 (töötlemine, toidu- ja joogitööstus) ja G4617+G463+G4711+G472+G4781+I56 (jae- ja hulgikaubandus, tootlustamine). Tootja positsiooni tugevdamine toidutarneahelas panustab toidutarneahela tasakaalu saavutamisse. Tasakaal tarneahela lülide vahel väljendub põllumajandustoodete ja toidukaupade hinnamarginaalide ühtlases jaotuses.

⁹⁶ Tegemist on möödiku „Ühistute loodud lisandväärtuse osatähtsus kogu põllumajandussektori loodud lisandväärtuses“ asendumöödikuga 2020-2021 (vt ka Lisa 2).

⁹⁷ Möödiku aluseks on Eesti Konjunktuuriinstituudi uuring „Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud 2018“, milles kajastuvad 18–74-aastaste elanike hinnangud.

⁹⁸ 45% põllumajandusmaast on 3% majapidamiste kasutuses, 2016. a oli Eestis üle 16 000 põllumajandusliku majapidamise, mille arv on aastate jooksul vähenenud, kuid keskmine suurus kahekordistunud (2016. a 62 ha).

põllumajandusettevõtteid. Põllumajandusettevõtete juhtide vanuselises struktuuris ületab 65-aastaste juhtide osatähtsus noorte juhtide osatähtsuse⁹⁹, mis viitab probleemidele põlvkondade vahetuses.

137. Tootmissuundadest on maakasutuse vaates peamised rohusöödabaasiline loomakasvatus (piima- ja lihavedelad, lambad ja kitsed, hobused) ning teravilja ja õlikultuuride kasvatus. Olulise osa käibest annavad ka sea- ja linnukasvatus. Viimastel aastatel on näidanud kasvutendentsi mesindus ja köögivilja- ning puuviljakasvatus.
138. Eestis toodetakse teravilja ja piima rohkem kui ise ära tarbime (isevarustatuse tase saagiaastal 2015/16 vastavalt 227% ja 183%). Samas on köögiviljade, värskete puuviljade ja marjade, kartuli ning liha toodang väiksem kui siseturu nõudlus, kuigi tootmiseks jagub piisavalt ressursse. Puu- ja köögiviljakasvatuse üks oluline arengut takistav tegur on ettevõtete madal esmatöötlemise ja säilitamise võimekus.
139. Põllumajanduse majandusharu toodangu väärtus on EL-iga liitumisest alates kahekordistunud¹⁰⁰. Toodangu väärtus hektari kohta on aga oluliselt madalam ELi keskmisest¹⁰¹, kuna peamiselt toodetakse väiksema lisandväärtusega toodangut. Samas on tootmine muutunud mitmekesisemaks (sh väiketalu nišitooted, mahepõllumajanduse laienemine jpm). Taime- ja loomakasvatusel on sarnane osatähtsus toodangu väärtuses.
140. Põllumajanduse osa Eesti SKPst ning tööhõivest on u 3%, mis on ELi keskmisega võrreldes mõnevõrra madalam.
141. Mahetootjate arv on iga aastaga suurenenud ning moodustab 11% kõikidest põllumajanduslikest majapidamistest¹⁰². Seejuures on kasvanud ka mahetootjate kogutoodangu väärtus, mis moodustab põllumajandussektori kogutoodangu väärtusest 8%.
142. Lisandväärtus hõivatute kohta on aastatega oluliselt suurenenud, kuid tööjõu tootlikkus jääb siiski alla ELi keskmisele¹⁰³. Tööjõu tootlikkus on suurenenud eelkõige mastaabi-säästu, tootmistehnoloogia uuendamise ning sordi- ja tõuaretustöö tulemusel. Põllumajandustootmise ja tootlikkuse kasv on saavutatud suhteliselt madala survega keskkonnale. Tootlikkuse kasvu on soodustanud rohkem suured, tehnoloogiliselt tõhusad ja uuenduslikud põllumajandusettevõtted. Tootlikkuse erinevus suurte ja väikeste ettevõtete vahel suureneb.¹⁰⁴
143. Tootjahindade ELi keskmisega võrreldes üldise madalama taseme ja nende volatiilsuse tõttu kõigub sektori sissetulek aastate lõikes oluliselt, seega on toetustel (sh maksuerisustel) sektori stabiilsuse tagamisel olnud oluline roll.
144. Brutoinvesteeringud keskkonnasäästlike ja innovaatiliste tehnoloogiate rakendamiseks kasutuses oleva maa hektari kohta on suurenenud, kuid jäävad veel alla ELi keskmisele¹⁰⁵.
145. Eestis tegutseb suur hulk toiduainetööstuse ettevõtteid, kes toodavad kõrge kvaliteediga ja mitmekülgset toodangut. Eesti toiduainetööstuse (sh joogitootmise) ettevõtete arv on järjest kasvanud. Samuti on iga aastaga suurenenud ka mahetöötajate arv. Samas on toiduainetööstuse ettevõtetes hõivatute arv aastate jooksul vähenenud ja järjest suurem probleem on tööjõupuudus¹⁰⁶.

⁹⁹ Alla 35-aastaseid põllumajanduslike majapidamiste juhte on u 8% üle 65 aastaseid on 2016. a 28%.

¹⁰⁰ 2004. a 482,8 mln eurot, 2017. a 906 mln eurot.

¹⁰¹ 2013. a moodustas Eesti põllumajandustoodangu väärtus ha kohta (965 €/ha) 39% ELi keskmisest (2438 €/ha).

¹⁰² 2017. a lõpu seisuga tegutses Eestis 1888 mahetootjat.

¹⁰³ Allikas: EAA; Tootmisteguritulu aastatöö ühiku kohta 2015–2017 keskmine EL-28 16,8 tuhat eurot, Eesti 13,5 tuhat eurot. Aastatel 2011–2013 ületas Eesti ELi keskmist kuni veerandi võrra.

¹⁰⁴ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“, 2018

¹⁰⁵ FADN andmetel moodustavad brutoinvesteeringud kasutuses oleva maa hektari kohta perioodi 2004–2015 keskmisena 68% EL-28 keskmisest.

¹⁰⁶ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“, 2018. (2016. a oli Eestis 683 toiduainetööstuse ettevõtet, sh u 15 000 hõivatut. Mahetöötajate arv oli 2017. a 165).

Toiduainetööstuses tegutsevad ettevõtted on 70% ulatuses väikesed 1–9 hõivatuga ettevõtted, üle 50 hõivatuga ettevõtteid on 10%.

146. Eesti toidukaupade väliskaubanduse struktuuri põhjal ei ole Eesti toiduainetööstused maailmaturul kohanenud nii kiiresti kui põllumajandussektor. Toidutööstuse probleem on mastaabiefekti võimaldavate ettevõtete puudumine, millest tulenevad väikesed tootmismahud ning sellest tulenev madal konkurentsivõime. Samuti kaasneb sellega madal võimekus iseseisvaks tootearendus- ja innovatsioonitegevuseks. Ka Eesti suurimad toiduainetööstused on ELi keskmisest väiksemad.¹⁰⁷
147. Eesti toiduainetööstuse loodav lisandväärtus on suurenenud, moodustades 3% kõigi tegevusalade loodud lisandväärtusest ja 13,3% kogu töötleva tööstuse omast. Tegevusharude lõikes loovad enim lisandväärtust joogi-, liha-, valmistoidu- ja piimatööstuse ettevõtted.
148. Järk-järgult on paranenud toiduainetööstuse ettevõtete loodav lisandväärtus hõivatu kohta, kuid see püsib endiselt üle kahe korra madalam kui ELis keskmiselt¹⁰⁸. Seni pole toiduainetööstuste investeeringute tase olnud piisav tootlikkuse kasvuks¹⁰⁹. Investeeringud töötaja kohta jäävad Eesti toiduainetööstuse ettevõtetes võrreldes ELi keskmisega tagasihoidlikuks (Eestis 75% ELi keskmisest).
149. Toiduainetööstuse ettevõtetel tuleb kaasas käia toidutrendide ja tarbimisharjumuste muutumisega. Mahetoodete populaarsuse kasvades on ka suuremad toiduainetööstuse ettevõtted alustanud mahetoodete töötlemist.
150. Kogu tarneahela lõikes on arenemisruumi toidukadude vähendamise osas. Hinnanguliselt tekib Eestis toidujäätmeid üle 92 000 tonni aastas, millest 76% tekib kodumajapidamistes ning ülejäänud tootlustasetevõtetes, toidukauplustes ja toiduainetööstuses¹¹⁰, pannes tarbetu koorma keskkonnale läbi ressursside raiskamise ning süsihappegaasi- ja metaaniheitmete.
151. Toiduainesektori üks arengumootor on sisemaine tarbimine. 74% Eesti tarbijatest eelistavad osta kodumaist toitu, mis on tarbijate hinnangul värske, usaldusväärne, harjumuspärase maitsega, tervislik ja püsiva kvaliteediga. Kodumaise toidukauba eelistamine vähenes aastatel 2008–2010, aga viimastel aastatel on ¾ tarbijatest püsivalt eelistanud kodumaist. Samas on kaubanduse sortimendis Eestist pärit põhitoiduaineid vaid 59%.
152. Järk-järgult on kasvanud mahetoidu tarbimine vaatamata sellele, et tegemist on tavatoodetest kallima kaubaga. Tarbijad ostavad mahetoitu peamiselt tervislikkuse, aga ka kodumaise päritolu ja keskkonnasõbraliku tootmise tõttu.¹¹¹ Kogu toidukaupade jaemüügist moodustavad mahetooted hetkel veel siiski võrreldes teiste ELi liikmesriikidega väga väikese osa^{112 113}, aga arvestades mahemaa rohkust Eestis ja ka aina suuremat nõudlust mahetoodangu järele teistes ELi riikides¹¹⁴, on mahepõllumajandusliku tootmise arenguks palju potentsiaali.
153. Põllumajandushõivet iseloomustab alates Eesti taasiseseisvumisest pidev vähenemine. Analoogselt teiste arenenud riikidega on probleemiks nii kvalifitseeritud ja hooajalise tööjõu puudus kui ka spetsialistide, sealhulgas ettevõtete tegevjuhtide keskmise vanuse kriitiline kasv ning noorte

¹⁰⁷ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“, 2018.

¹⁰⁸ Eestis 2015. a lisandväärtus hõivatu kohta 25 000 eurot, Eurostati andmed.

¹⁰⁹ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“, 2018.

¹¹⁰ https://jats.keskkonnainfo.ee/failid/2017_1_ewc.pdf.

¹¹¹ Eesti Konjunktuuriinstituut „Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud 2016. a“.

¹¹² Eesti Konjunktuuriinstituut „Eesti toidukaupade positsioon siseturul 2017. a“.

¹¹³ World leading organic nation (2018): Kõige suurem mahetoodete turuosa oli Taanis 2016. aastal 9,7% kogu toiduturust, 2017. aastal 13,3%; Eestis on mahetoodete osakaal 1%.

¹¹⁴ EU Agricultural outlook for markets and income 2018–2030.

madal huvi nii põllumajandusliku ja toidukäitlemise erihariduse omandamise vastu kui ka põllumajanduse ja toidutööstuse töökohtade madal atraktiivsus noortele.

154. Arvestades väljakujunenud põllumajandustootmise struktuuri, on uute ettevõtete loomine sektorisse piiratud nii põllumajandusmaa piiratuse kui ka tootmise alustamiseks vajaliku suhteliselt suure kapitalinõudluse tõttu.
155. Paremad väljavaated on valdkondades, kus tootlikkus põllumajandusmaa pinna suhtes on keskmisest oluliselt suurem, nagu köögivilja-, puuvilja- ja marjakasvatus. Samas on ka seda tüüpi ettevõtete kapitalimahukus märkimisväärne.

Tarneahela toimimine

156. Eesti toiduainesektor tegutseb ELi siseturu osana, seega mõjutavad põllumajandussaaduste hindu otseselt ELi siseturu hinnad ning ELi väliskaubanduspoliitika. Siiski iseloomustab Eestit turutõrgete korral kokkuostuhindade järsem langus kui ELis keskmiselt ehk raskused on võimendunud kiiremini. Selle põhjus on toidutarneahela tasakaalustamatus ja vähene koostöö ahela lülide vahel.
157. Toidutarneahela lülidel on erinev turujõud, esineb ebaausaid kauplemistavasid ja turutõrgete mõju jaotub ahela lülide vahel ebaühtlaselt. Erinevalt põllumajandustootmisest ja toiduainetööstusest iseloomustab jaekaubandust väga kontsentreerunud ning ELi üleste tarnijatega seotud struktuur. See annab jaekaubandusele oluliselt tugevama turupositsiooni.¹¹⁵
158. Arvestades põllumajandustootmise ja ka ümbertöötleva tööstuse investeeringute vähest elastsust turuolukorra muutustele reageerimisel, on nende võimekus vastavalt turu muutustele tootmissuunda ümber kujundada väga aeglane. Teisalt on ettevõtete väiksus eelduseks suuremale paindlikkusele turu muutustele vastamiseks.
159. Üheks positiivseks arenguks on ühistegevuse ja ettevõtete vahelise koostöö tugevnemine viimasel kümnendil. See on teatud määral suurendanud põllumajandustootjate ja ka toiduainetööstuste turujõudu ning positsiooni toidutarneahelas. 2017. a seisuga tegutses Eestis 82 oma liikmete majanduslikke huve teenivat aktiivset põllumajandusühistut.
160. Põllumajandusühistute keskmine turuosa ELis on 40%. Eestis on kõige tugevam koostöö piimasektoris. Üle poole toodetud piimast ostavad kokku piimatootjate ühistud ning ühistutele kuuluvad piimatööstused. Arvuliselt tegutseb enim ühistuid teraviljasektoris, kuid ühistud on killustunud ning turujõud pigem madal (erandina paar suuremat ühistut). Ülejäänud sektorites on ühistegevus nõrk, kuna esineb usaldamatust koostööpartnerite vahel ning puudub valmisolek investeerida ühistu arendamisse. Samuti on endiselt probleemiks ettevõtjate üldjuhul vähene ühistegevuse kogemus ja traditsioon.
161. Kaubavoogude lõikes iseloomustab Eesti toiduainesektorit suhteliselt vähene sidusus. See tähendab, et ka suuremates sektorites (teravili, liha ja piim) on iseloomulik tooraine eksport ning samas kasutab töötlev tööstus samas valdkonnas sisseveetavat toorainet.
162. Vähe on arenenud ka lühikesed tarneahelad, näiteks otseturundus ning avaliku sektoriga seotud toitlustuses toimiva tarneahela sidusus (koolid ja koolieelsed lasteasutused, vanglad, kaitseväge jne).

Põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport

163. Toidu nõudlus maailmas on järjepidevalt kasvav ja tarbijate ootused toidu kvaliteedile üha kõrgemad. Eestis on head eeldused kvaliteetsete põllumajandussaaduste, toidukaupade ja muude tootmissisendite ekspordiks. Seda toetavad nii puhas keskkond, hea looma- ja taimetervise seisund

¹¹⁵ Eesti Konjunktuuriinstituudi uuring (2017) <https://www.agri.ee/sites/default/files/content/uuringud/uuring-2017-hinnamarginaalid-2017.pdf>.

kui ka toimivad järelevalvesüsteemid. Väga oluline on panustada riigi ühtse ja ekspordi toetava kuvandi loomisele, mis aitab suurendada Eesti toodete ja tootjate tuntust. Riik on panustanud eksporditööriidele kontaktide leidmisele ja kontaktvõrgustike loomisele kaasa aitamisega. Võtmetähtsusega on just kolmandate riikide turgude avamisel Eesti taime- ja loomatervise ning toidujärelevalve toimiv korraldus, samuti tihedad diplomaatilised suhted, mis saavutatakse kõrgetasemeliste kohtumistega.

164. Eesti toidukaupade väliskaubandust iseloomustab aastaid 300–400 mln euro suurune negatiivne kaubandusbilanss, välisriikidesse väärindamiseks minevate kaupade suur osatähtsus ekspordis ja tugev orienteeritus lähiturgudele. Kaubandusdefitsiit on suurim valmistoodete puhul, mis viitab toiduainetööstuste suhtelisele mahajäämusele ja teatud kaubagruppides töötleva tööstuse piisavas mahus puudumisele.¹¹⁶
165. Eesti impordib võrreldes ELi keskmisega suhteliselt palju valmistooteid ja vähem vahetooteid edasiseks töötlemiseks, samas aga ekspordib suhteliselt palju vahetooteid edasiseks töötlemiseks mujal riikides.
166. Madal töötlemise võimekus avaldub selgelt tegevusalade lõikes – Eesti on teraviljade netoeksportija, aga töödeldud teraviljatoodete osas netoimportija; samuti elusloomade netoeksportija, aga liha netoimportija. Eesti päritolu põllumajandus- ja toidukaupade ekspordikäibes on töödeldud toodete käibe osatähtsus ligi 2/3. Seega eksporditakse üle kolmandiku Eesti põllumajandussaadustest ilma neile täiendavat lisandväärtust andmata.
167. Ekspordi sihtriikide arv on ettevõtjate aktiivse uute turgude otsingu ja riigi avatud sihtturgude abil ajas järjepidevalt kasvanud (2017. a 103 riiki), kuid pool ekspordimahtudest suundub kolme lähiriiki – Soome, Läti ja Leetu.
168. Mahetoodete populaarsuse kiire kasv mitmes riigis on tekitanud olukorra, kus nõudlus mahetoodete järele ületab kodumaist pakkumist ja valdav osa mahekaupadest imporditakse. Mahetoodete ekspord on viimastel aastatel kiiresti kasvanud, suurenedes 2017. aastaks võrreldes 2015. aastaga 1,7 korda (15,6 miljonilt 27,2 miljoni euroni). Kõige suurema osa moodustas ekspordikäibest maheteravilja ekspord. Loomseid saadusi eksporditakse vähe ning elusloomad eksporditakse peamiselt tavaloomadena. Kuna ligi 50% Eesti lammastest ja lihaveistest peetakse mahepõllumajanduslikuna, siis on mahetoodete ekspordil potentsiaali veelgi suurendada, seda eelkõige loomsete toodete arvelt.
169. Mahetöötlemisele spetsialiseerunud tööstuste väikese töötlemismahu tõttu kasutatakse märkimisväärne osa Eesti mahesaadustest tavatoodetele orienteerunud tööstustes tooraineks või eksporditakse töötlemata kujul (tihti kasutamata müügiargumendina mahetunnustust), sh elusloomadena.

3.5.4 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

Toiduainesektori areng

170. Toiduainesektori konkurentsivõime tagamiseks tuleb jätkuvalt panustada turule orienteeritusele. Seejuures on oluline liikuda ettevõtete toetamiselt ettevõtetele teenuste pakkumise suunas. Tõhustada ja arendada tuleb nõustamissüsteemi, mis peab muutuma vajaduspõhisemaks. Samas tuleb panustada ettevõtete ning teadus- ja arendusasutuste vahelise koostöö parendamisse, soodustada teadmiste levikut ja innovatsiooni kõrgema lisandväärtusega toodete arendamiseks. Eelkõige tuleb toetada tootlikkuse kasvule suunatud uuenduslikke ja digitaliseerimist soodustavaid

¹¹⁶ Eesti päritolu põllumajandussaadusi ja toidukaupu eksporditi 2017. aastal 867,6 mln euro väärtuses. Kokku eksporditi põllumajandussaadusi ja toidukaupu (sh re-eksport) 2017. a jooksul 1,2 mld euro väärtuses ning imporditi 2017. aastal 1,5 mld euro väärtuses. See teeb negatiivse kaubandusbilansi suuruseks 2017. aastal 359,4 mln eurot (Allikas: Statistikaamet. MeM Põllumajanduspoliitika osakonna ekspordi ja turuarenduse büroo).

investeeringuid, keskendudes valdkondadele, kus on meie eelised. Selleks vajavad ettevõtted järjepidevalt koolitusi uuenduslikest meetoditest, tootearendusest, investeeringute riskide ja tasuvuse hindamisest. Toetusmeetmete planeerimisel on oluline arvestada erinevate sihtrühmade vajadustega. Ettevõtete kapitalile juurdepääsu parandamiseks peaks senisest rohkem kasutama finantsinstrumentide võimalusi.

171. Oluline on säilitada toiduainesektori mitmekesine ettevõtlusstruktuur, kus tegutseks jätkuvalt erineva suuruse ja tegevusalaga ettevõtteid. Panustada tuleb põlvkondade vahetusse toiduainesektoris, kasutades meetmeid, mis motiveeriks noori sellesse valdkonda suunduma. Vaja on luua eeldused, mille abil lisanduks põllumajandus- ja toidusektorisse uusi osalejaid ning mis lihtsustaks nende ettevõtlusega alustamist ning arengut. Üks võimalus on parandada seni piiratud noorte põllumajandustootjate ligipääsu maale ja kapitalile või mikro- ja väikeste töötlemisüksuste ligipääsu kapitalile, kasutades näiteks finantsinstrumentide võimalusi. Toidutootmisega alustavatele ettevõtjatele on oluline luua ja arendada investeeringuriskide maandamiseks pooltööstuslikus mahus tootmisbaase, mis võimaldavad tootearenduse järel toota turu testimiseks vajalikke tootepartiisid.
172. Toidutootmise areng peab olema jätkusuutlik, arvestama keskkonna ja kliimaga ning tarbijate ootustega. Selleks, et vähendada toiduainesektori survet keskkonnale, tuleb soodustada keskkonnahoidlike tehnoloogiate kasutuselevõttu. Samas on oluline jätkata ka vajalike maksuerisustega, nagu erimärgistatud diislikütuse aktsiisisoodustus. Vajalikud on keskkonnasäästlike tehnoloogiaid ja nende rakendamist käsitlevad koolitused ning keskkonnaalaste investeeringute toetusskeemid.
173. Toiduainesektor peab keskenduma nõudlusel põhinevatele tootmismudelitele, tootes eelkõige tarbijate soovidele ning ootustele vastavat toodangut, aga seejuures tagades toidujulgeoleku. Oluline on oskuste arendamine võimalikult kiirelt, et kohaneda muutuvate turuoludega. Nõudlusele paremini vastamiseks on võimalus anda põllumajandustoodangule rohkem lisandväärtust, rakendades näiteks ELi kvaliteedikavasid, taotledes toodetele geograafilisi tähiseid või kasutades keskkonnasäästlike, sh mahepõllumajanduslikke, tootmisviise.
174. Ühe riigipoolse mahetootmist edendava tegevusena tuleb välja töötada ja rakendada pilootprogrammid „Mahetoit lasteasutustes“.
175. Toiduainesektori konkurentsivõime parandamiseks tuleb senisest enam rakendada teadussaavutusi ja leida uuenduslikke lahendusi. Samuti tuleb pöörata tähelepanu koostööle ja selle abil mahtusid suurendada ja leida turge väiksema mahuga nišitoodetele. Loodava lisandväärtuse suurendamiseks on väga oluline panustada tootmistehnoloogia uuendamisse, teadus- ja arendustegevustesse uudsete toodete loomiseks ja ressursitõhusate tehnoloogiate rakendamiseks.
176. Toiduainetööstuses tuleb soodustada põllumajandustoodete väärimdamist, tootearendust, tootmistehnoloogia uuendamist, vastastikku kasulikku tööstussümbioosi ressursside jagamiseks (sh jäätmed) ning ressursitõhusate tehnoloogiate rakendamist.
177. Oluline on biomajanduse arendamiseks rakendada poliitikaid, mis viivad võimalikult kõrgema lisandväärtusega toodete tootmisele, kasutades kestlikult kohalikke ressursse. Soodustada tuleb uute, biomajanduslike klastrite ja rohelisemate ärimudelite kasutusele võtmist.
178. Toidu raiskamise vältimiseks tuleb eelkõige tegutseda lähtetasandil, vähendades toiduainete kadu ja jääke toidutarneahela (tootmine, töötlemine, turustamine ja tarbimine) igas etapis. Söögikõlblike toiduainete ülejäägi tekkimisel on kõige ratsionaalsem suunata need inimtoiduna ümberjaotamiseks. Toidujäätmete ja toidukao vältimiseks ning vähendamiseks on vaja riiklikku tegevuskava, õigusakte ja programme ning luua sidusus olemasolevate raamdokumentidega.

Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal

179. Põllumajandusturgude avatus maailmaturule ja sellest tingitud tootjahindade volatiilsus muudab põllumajandussektori sissetulekud aastate lõikes väga kõikumavaks, mistõttu tuleb tootjate jätkusuutlikuks ja elujõuliseks arenguks tagada neile stabiilsed sissetulekud.
180. Valdkonna sissetulekute stabiilsust tõstavad erinevad ühise põllumajanduspoliitika meetmed, kus on tarvis saavutada otsetoetuste tasemete ühtlustamine liikmesriikide vahel. Oluline on aktiivne Eesti huvide kaitsmine ELi tasandil ja võimekuse tagamine ühise põllumajanduspoliitika rakendamiseks riigisisel tasandil.
181. Olles EL ühisel turul, kus kujuneb saaduste hind, on väga oluline kasutada maksimaalselt ära ühise põllumajanduspoliitika pakutavaid võimalusi. Siinjuures on oluline paindliku, vastavalt muutuvatele oludele kasutatava kriisireservi olemasolu. Järjest suuremat mõju avaldavad põllumajandustootjatele kliimamuutused ja sellest tingitud ebasoodsad ilmastikuolud, mispärast tuleb üha enam tähelepanu pöörata riskijuhtimise instrumentidele, mis kindlustavad tootjate sissetulekud turu- ja tootmisriskide vastu. Ekstreemseid ilmastikuolusid, liigniiskust ja põuda ning sellest tulenevat saagikaotust aitavad maandada erinevad riskijuhtimismeetmed ja saagikindlustus. Selleks tuleb tagada kindlustustoetuse rahastamine mahus, mis motiveerib erasektori algatustel põhinevate jätkusuutlike ja toimivate teenuste väljatöötamist.

Samuti vajatakse riigipoolsest toetusest enam vastavaid võimalusi õigusruumis. Üks võimalus on näiteks luua ühine riskifond, kuhu ettevõtjad saaksid panustada. Kaaluda tuleb ka muude täiendavate põllumajandustootjate likviidsust parandavate ja sissetulekuid stabiliseerivate meetmete rakendamise võimalusi, nagu näiteks käibekapitalilaenu, pangalaenu refinantseerimine, garantii- ja käendusskeemid. Riskijuhtimismeetmete rakendamise soodustamiseks on väga oluline suurendada teadlikkust riskijuhtimise vajalikkuse kohta ja arendada vastavaid oskusi.

Tarneahela tasakaal – ühistegevus ja koostöö

182. Toidutarneahela tasakaalustamiseks on oluline panustada põllumajandustootjate ja toidutöötajate positsiooni parandamisse toiduainete tarneahelas. See tagab nende suurema läbirääkimisjõu jaekaubandusega ja seeläbi paremad tingimused. Üks võimalus on põllumajandustootjate ja toidutöötajate vertikaalse koostöö ja ühistulise tegevuse toetamine. Eelkõige tuleb soodustada tarneahelas valdkonnaüleseid koostööprojekte, mis aitaksid suurendada lisandväärtuse loomist kogu ahelas.
183. Ühistegevuse edendamisel on oluline roll erasektori ellu kutsutaval ühistegevuse kompetentsikeskusel, mis aitab kaasa teadlikkuse suurendamisele koostöövõimaluste ja nende kasu kohta. Samuti tuleb käivitada ühistute arenguprogramm.
184. Paremini tuleb ära kasutada ELis loodud võimalusi tootjaorganisatsioonidele nii oma toodangu töötlemiseks ja ühisturustamiseks kui ka hinnaläbirääkimiste pidamiseks ning tootjaid eksisteerivatest võimalustest paremini teavitada. Eesti võtab üle ebaausate kauplemistavade ohjamise direktiivi ja vajadusel kohandab seda Eesti oludele. Vertikaalsete sünergiate tõhustamisele tarneahela lülide vahel aitab kaasa ka tarneahela parema läbipaistvuse tagamine, sh hindade läbipaistvus. Lisaks tuleb panustada kohalike turgude ja lühikeste tarneahelate arengusse.

Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand

185. Toiduainesektori konkurentsivõime ja ekspordisuutlikkuse parandamiseks maailmaturul on oluline ekspordimahtude ja töötlemise võimekuse suurendamine ning eksporditurgudele sobiv toodete sortiment. Selle jaoks on oluline koostöö, tootearenduse ja teadussaavutuste rakendamine, samuti tootmise konsolideerumine toiduainetööstustes.

186. Riiklikul tasandil tuleb välja töötada põhjalikult läbi mõeldud ühtne ja ekspordi toetav ning tõendatavatel faktidel põhinev Eesti toidu kuvand, mille järjepidev tutvustamine aitab suurendada Eesti ettevõtete ja toodete tuntust nii sise- kui ka välisurul. Edaspidi tuleb enam julgustada ka eraalgatuste teket, mille eesmärk on Eesti puhta põllumajanduskeskkonna ja mahepõllumajandusmaa suure osatähtsuse kasutamine turundusargumendina, mis aitab soodustada mahetootmise arengut. Selge Eesti toidu kuvand ja tarbijate teadlikkus suurendab nõudlust, mis omakorda tagab nõudlusel põhinevalt küllaldase valiku kodumaiseid toidukaupu.
187. Eestis kasvatatava toidu suuremal väärindamisel ekspordi tarbeks on oluline tagada kõrge kvaliteet, tarnekindlus ning konkurentsivõime maailmaturu hinnataseme juures. Siinjuures tuleb arvestada, et teatud juhtudel on suhtelistest eelistest tulenevalt oluline ka imporditud vahetoote kasutamine toidutööstuse mahtude, sh ekspordi, kasvatamiseks.
188. Seejuures on oluline pakkuda ettevõtjatele tuge ekspordialases tegevuses ja luua toimivad suhtluskanalid sektoriga. Ekspordivõimekuse parandamiseks tuleb ellu viia toidusektori ekspordi edendamise kava ja jätkata Eesti toidu tutvustamise ja müügiedenduse kava tegevustega¹¹⁷. Oluline on jätkata ekspordi toetavate meetmete aktiivse ja pikaajalise rakendamise. Tõhustama peab eksporditurgude avamiseks tehtavaid administratiivseid ettevalmistusi – uute turgude avamise järjepidevad tegevused kõrgetasemeliste visiitidega ettevõtete turule sisenemisele kaasa aitamiseks, erinevate riikidevaheliste, kaubanduse eeltingimuseks olevate lepingute ettevalmistamine ja läbirääkimine ning turuülevaadete tagamine sihtturgudele vajalike nõuete ja sertifikaatide kohta. Samas tuleb tagada ka poliitiline ja diplomaatiline tugi juba avatud turgude avatuna püsimiseks. Oluline on jätkata ka sihtturu seminaride ja *B2B* (ettevõttelt ettevõttele) ürituste järjepideva korraldamisega.
189. Valdkonna populaarsuse ja eestimaise toidu tarbimise suurendamiseks tuleb jätkuvalt korraldada Eesti toitu tutvustavaid avalikke üritusi ja kampaaniaid, mis aitavad suurendada tarbijate teadlikkust ning seeläbi parandada kodumaiste toidukaupade positiivset kuvandit ja toodete tarbimist. Informatsioon tarbijate eelistuste kohta on põllumajandustootjatele ja toiduainetööstustele oluline sisend, mille abil toota ja tuua turule tarbijate ootustele vastavat toodangut ja suurendada turule orienteeritust.

¹¹⁷ „Eesti toidusektori ekspordi edendamise tegevuskava 2019-2022 „ leitav: <https://www.agri.ee/sites/default/files/content/arengukavad/tegevuskava-eksport-2019-2022.pdf> , Eesti toidu tutvustamise ja müügiedenduse kava "Eesti toit 2015–2020" leitav: <https://www.agri.ee/et/eesti-toidu-tutvustamise-ja-muugiedenduse-kava-eesti-toit-2015-2020>.

3.6 Tegevussuund 6: maa- ja rannapiirkonna areng

3.6.1 Lühikirjeldus

Tegevussuuna 6 alla koondatud Maaeluministeeriumi valitsemisala tegevused on suunatud maa- ja rannapiirkondade kestlikkuse tagamisele, edendades nende (edaspidi koos *maapiirkond*¹¹⁸) sotsiaal-majanduslikku olukorda ning tugevdades ja rakendades vastava piirkonna ja sealse kogukonna potentsiaali. Oluline roll on maapiirkonna maine teadlikul kujundamisel (sh eestimaise väärtustamisel), tööhõive ja majanduskasvu edendamisel ning keskkonnaväliteedi säilitamisel – need tegevused aitavad tagada atraktiivse elukeskkonna. Selleks toetame maapiirkonna arengusse panustavaid ning bio- ja ringmajandust soodustavaid tegevusi ning kohalikul algatusel põhineva alt üles lähenemiskiisi rakendamist. Maapiirkonna areng seotakse tihedamalt inimkapitali arengu ja teadusuuringutega, töhusa innovatsiooni toetamise ja tulemuslikkuse parandamisega, kõrget lisandväärtust loova ja eksportiva toiduainesektoriga ning kvaliteetse ja puhta toidu tagamisega.¹¹⁹

3.6.2 Eesmärgid ja mõõdikud

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
Maapiirkonna elanikkond on aktiivne ja elujõuline	Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, % (ESA, RV0240)	27,76% (ESA, 2019)	Tase säilib	27,76%
	Suhtelise vaesuse määr maapiirkonnas, % (ESA)	26,5% (ESA, 2017)	Väheneb	23,9%
	Maapiirkonna elanike vanuses 20–64 tööhõive määr, % (ESA)	76,9% (ESA, 2018)	Kasvab	80,5%
Maapiirkonnas on kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus	Maapiirkonna SKP elaniku kohta, eurot (Eurostat)	12 000 eurot (Eurostat, 2017)	Kasvab	15 500 eurot
	Maapiirkonnas töötavate inimeste osatähtsus koguhõives osalejates põhitöökoha asukoha alusel, % (ESA)	24,4% (ESA, 2018)	Tase säilib	24,4%

* Maaeluministeerium.

3.6.3 Hetkeolukord

Sotsiaal-majanduslik olukord

190. Maapiirkonnas elab ja tegutseb pea kolmandik Eesti elanikkonnast¹²⁰ ning ettevõtetest¹²¹, kellest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega¹²², ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega¹²³ ning viiendik töötleva tööstusega¹²⁴. Kokku pakub maapiirkond tööd 24%-le koguhõives osalejale, so 162 000 inimesele, kellest 71% on maa- ja 29% linnapiirkonna elanikud. 115 000-l maapiirkonnas elaval hõivatul asub põhitöökoht maapiirkonnas, 85 000-l linnalises asulas ja 6 100-l välismaal.¹²⁵ Suurim tööandja on teenindussektor, pakkudes tööd 61%-le maapiirkonnas elavale hõivatule, järgneb 31%-ga tööstus- ning 8%-ga primaarsektor.¹²⁶

¹¹⁸ Mõiste „maapiirkond“ hulka arvestatakse kõik rannapiirkonnad, mis territoriaalselt ühtivad maapiirkonnaga.

¹¹⁹ Mitme maa- ja rannapiirkonna arengueesmärgi saavutamine on seotud ministeeriumide vahelise horisontaalse koostööga (ühiskomisjonid, nn rural proofingu meetodika rakendamine Vabariigi Valitsuse poliitika- ja õigusloomes, jm).

¹²⁰ Maapiirkonna elanikkonna osatähtsus kogu elanikkonnas on 32,78%. (Statistikaameti andmestik RV 0282U. Kasutatud on Maaelu arengukavas toodud maapiirkonna definitsiooni).

¹²¹ Maapiirkonna ettevõtete osatähtsus kogu ettevõtete arvus on 27,99% (Statistikaamet, ER0309).

¹²² Maapiirkonna teenindussektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 49,11% (Statistikaamet, ER0309).

¹²³ Maapiirkonna primaarsektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 30,44% (Statistikaamet, ER0309).

¹²⁴ Maapiirkonna tööstussektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 20,44% (Statistikaamet, ER0309).

¹²⁵ Statistikaamet, TT234.

¹²⁶ Statistikaamet, TT207.

191. Paljud ELi, sh ka Eesti, maapiirkonnad seisavad silmitsi struktuursete probleemidega, nagu atraktiivsete töökohtade vähesus, oskuste nappus, lisatööjõu vajadus mahukate igapäeva- ja hooajaliste tööde tegemiseks ning ühenduvus- ja põhiteenuste kehv kättesaadavus. Elanike vanuselise struktuuri poolest iseloomustab maapiirkonda fakt, et tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv on suurem kui sinna sisenevate noorte arv ning kui linnapiirkonnas 21–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb. Sotsiaal-majandusliku arengu seisukohast on haavatavamad keskustest kaugemal asuvad ja madalama asustustihedusega maapiirkonnad, sh asustatud väikesaared. Rahvastiku vähenemine, sotsiaalsete teenuste kättesaadavus ja ettevõtluse ning tööhõive võimaluste olemasolu elukohas on negatiivses vastasmõju spiraalis: majanduslike võimaluste ja sotsiaalsete teenuste vähesus põhjustab elanike lahkumise, see omakorda halvendab piirkonna majanduslikku konkurentsivõimet ning teeb veelgi kulukamaks teenuste pakkumise kohapeal ja vähendab nende kättesaadavust, mille tõttu on veel enam elanikke sunnitud lahkuma¹²⁷. See aga piirab elu- ja ettevõtluskeskkonna kestlikku edendamist ning on takistuseks täiendavate suuremamahulisemate investeeringute tegemisel.
192. Kuigi maapiirkonna kujunemises olulist rolli mänginud põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalanduse valdkonna ettevõtete panus tööhõivesse on viimasel kümnendil märgatavalt vähenenud, on maamajandus kohanenud ning muutunud oluliselt mitmekesisemaks mittepõllumajanduslike tegevuste ja aktiivsete kohalike kogukondade kiire arengu tõttu. Alternatiivsete tegevusvaldkondade arendamisse ja seeläbi töökohtade loomisesse on märgatava panuse andnud ka põllumajanduslikud majapidamised. Kasvanud on hõivatute arv ning maa- ja linnapiirkonna vaheline hõivelõhe.

Kohalikud kogukonnad

193. Aktiivsete kohalike kogukondade kasvu on soodustanud CLLD-tüüpi¹²⁸ kohalikul algatusel põhinev alt üles lähenemisviis (LEADER tegevusgrupid, kalanduspiirkonna kohalikud algatusrühmad), mis on osutunud tõhusaks vahendiks kohaliku suutlikkuse ja sotsiaalse kaasatuse suurendamisel, vaesuse vähendamisel ja töökohtade loomisel maamajanduses. Maaelu ja -ettevõtluse edendamise tegeleb 26 LEADER kohaliku tegevusgruppi, mille tegevuspiirkonnad katavad peaaegu kogu Eesti territooriumi ja hõlmavad enamiku maapiirkonna elanikkonnast. Edendamaks maamajanduse jõukust, arendatakse kohaliku ettevõtlust. Kestliku ja mitmekesise elukeskkonna loomiseks ja tagamiseks panustatakse kohaliku piirkonna spordi- ja vabaaja tegevustesse, kultuuri- ja looduspärandi säilitamisse ning internetiühenduse ja muude teenuste kättesaadavuse parandamisse.
194. Lisaks tegelevad kaheksas kalanduspiirkonnas kohalikud algatusrühmad otseselt kalanduse, rannaelu ja -ettevõtluse edendamisega. Struktuursed muutused Eesti haldussüsteemis, sh kohalike omavalitsuste rolli võimendamine teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi ning piirkondade potentsiaali täieliku realiseerimise tagamiseks, mõjutavad oluliselt kohaliku elu ning suurendavad vajadust aktiivsete ja ühtehoidvate kohalike kogukondade järele. Tarvis on tugevdada kodanikeühenduste, ettevõtete ja kohalike omavalitsuste koostööd ja nende tegevuste koosmõju.

Uued väärtusahelad ja võimalused

195. Tagamaks, et maal oleks hea elada, tegeletakse maapiirkonna kestlikku ja kvaliteetset tööhõivet ja majanduskasvu soosivate tegevustega ning sealse elukeskkonna kvaliteedi säilitamisega. Maapiirkonna eluolu ja majanduslik areng sõltuvad üha enam ettevõtluse mitmekesisusest, atraktiivsete ja uute töökohtade olemasolust, paindlikest ja nutikatest töötamise võimalustest (sh kaugtöö võimalused) ning tugevatest ja aktiivsetest kohalikest kogukondadest. Olemasolevate

¹²⁷ Eesti Maaülikool. Maaelu arengu aruanne. 2011

¹²⁸ CLLD - Community Led Local Development - vt ka CLLD definitsiooni PõKa 2030 ptk 8.

töökohtade säilitamine ning uute sobivate ja atraktiivsete töökohtade loomine saab toimuda kõrgema lisandväärtusega majandustegevuse edendamise toel.

196. Uued väärtusahelad, nagu puhas energia, biomajandus, ringmajandus, ökoturism, on need võtmevaldkonnad, mis oskusliku rakendamise (sh piirkonna ressursside ja eripära oskuslikum kasutamine, innovaatilised tootmisviisid ja ärimudelid, väärindatud toodete eksport) ja edendamisega suudavad tagada maapiirkonnas hea majanduskasvu ning hoida ja luua töökohti ka väljaspool põllumajandust. Nii kestlik põllumajandus, kalandus kui ka metsandus on strateegilised sektorid selle potentsiaali arendamisel. Üha olulisem on siinjuures sektorite kombineerimine ning ressurssitõhususe kasv, nt biomajanduse valdkonnas, kus Eesti suur potentsiaal on hetkel alakasutatud.
197. Suur ülesanne on sotsiaalse ja materiaalse heaolu tagamine ja ühtlustamine linnapiirkonna tasemega ning teenuste kättesaadavuse parandamine maapiirkonnas. Maapiirkonna ettevõtjaid iseloomustab madal investeerimisvõime, mis tuleneb kapitali vähesusest ning piiratud ligipääsust kapitalile. Puudulik ligipääs investeeringutele mõjutab aga ettevõtete tegevuste laiendamist, kasvamist, arenguvõimaluste realiseerimist ning võimekust kohaneda raskustega ja maandada riske.
198. Maapiirkonna elanikele peab tagama parema juurdepääsu avalikele ja tervishoiuteenustele, heale interneti- ja sideteenusele, uute oskuste arendamist võimaldavatele programmidele, eriti IT-sektoris, ning kvaliteetsele ja vajaduspõhisele haridusele, kultuurisündmustele ja taristule. Selleks, et elu- ja ettevõtluskeskkond maal oleks atraktiivne, peavad oma panuse andma nii põllumajandus- ja kalandus- kui ka teised poliitika ja tegevussuunad. Maaeluministeeriumi kõrval on siin oluline ka kõigi teiste ministeeriumide ja valdkonnapoliitikate roll (nt transport, tervishoid, haridus, kultuur, ettevõtlus, taristu). Kõiki võimalusi tuleb maa- ja rannaelu taaselustamiseks ja edendamiseks ära kasutada – lähtuda tuleb piirkonna vajadustest ja perspektiividest.

3.6.4 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

199. On prognoositud, et aastaks 2030 kahaneb Eesti rahvaarv 68 000 elaniku võrra, mis moodustab 5% tänasest rahvaarvust. 21–40-aastaste noorte arvu vähenemine on prognooside kohaselt tunduvalt suurem – 20% tänase sama vanusegrupi üldarvust. Regionaalses mõttes kasvavad ainult suuremad linnad ja neid ümbritsevad piirkonnad, seda tänu sisserändele, mitte elanikkonna loomulikele muutustele¹²⁹. Kõige haavatavamad ja mõjutatavamad rahvaarvu muutuste suhtes on maapiirkonnad ning arvuliselt jääb ja koondub noori kõige enam sinna, kus asustustihedus on kõrge ning kus toimub valginnastumine (Tallinna, Tartu ja Pärnu lähiümbrusesse).

Elu- ja ettevõtluskeskkonna terviklik areng

200. Selleks et maapiirkonna elanikkond oleks aastal 2030 aktiivne ja elujõuline ning maapiirkonnas oleks elanikkonda toetav kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus, tuleb tagada maapiirkonna elu- ja ettevõtluskeskkonna terviklik areng. Aktiivseid inimesi motiveerib maal elama ja tegutsema eneseteostamist võimaldav elu- ja ettevõtluskeskkond, elukohalähedaste kõrgemat lisandväärtust pakkuvate töökohtade olemasolu, sotsiaalselt aktiivne ja tugev kogukond, positiivne ja atraktiivne elu- ja ettevõtluskeskkonna kuvand, vajaduspõhiste teenuste kvaliteetne kättesaadavus ning turvaline elukeskkond. Senisest enam tuleb tähelepanu pöörata elukeskkonna võimalustele ja nende edendamisele ning ettevõtlikkuse ja ettevõtlusaktiivsuse arendamisele.
201. Tuleb jätkata piirkonnaspetsiifiliste programmide rakendamisega ning nende edendamisega, lähtudes piirkonna tugevustest ja vajadustest. Suuremat tähelepanu tuleb pöörata maapiirkonna taristu arengule ja loomisele ning sealsete tömbekeskuste terviklahenduste edendamisele, nt valdkondade ülestele digilahendustele teenuste kättesaadavuse parendamiseks, „Arukad külad“ tüüpi arendustele, mille raames püütakse lahendada piirkonna kitsaskohti ning edendada ja parandada

¹²⁹ European Parliament study, 2013. How can regional and cohesion policies tackle demographic challenges?

erinevate valdkondade (nt transport, energia, tervishoid, haridus, hoolekanne, elulaad) teenuste osutamist kohalikul tasandil. Edendada tuleb maa- ja linnapiirkondade arengu sidustamist soodustavaid tegevusi, et tagada piirkondade terviklik areng, sh maa- ja linnapiirkondade sümbioos.

Maapiirkonda elama asumine ja noortele suunatud tegevuste edendamine

202. Maapiirkonna elu- ja ettevõtluskeskkonna terviklik areng hõlmab endas ka maapiirkonda elama asumist soosivaid tegevusi ja noortele suunatud tegevuste edendamist. Vaja on toetada põlvkondade vahetust mitte üksnes põllumajanduses, vaid maaettevõtluses tervikuna ja seda nii perekondade siseselt kui ka ettevõtete juhtimise tasandil. Oluline on samas kaasa aidata töö- ja ümberõppevõimaluste loomisele maapiirkonna kõigis vanusegruppides. Ettevõtlusest väljuda soovivaid vanemaid ettevõtjaid tuleb selles protsessis asjakohaselt ja pädevalt nõustada.
203. Tugevdamiseks maapiirkondade sotsiaal-majanduslikku struktuuri, on vaja keskenduda maapiirkonnas elamise ja töötamise atraktiivsemaks muutmisele nii noorte kui ka teiste inimeste jaoks. Võtmetegevus on olemasolevate toetustegevuste sihistatum rakendamine ning maaelu võimalusi tutvustava teabe parema kättesaadavuse tagamine. Lisaks on oluline kohalikul tasandil rakendada noorte ettevõtluse arendamise ja elutingimuste parandamise meetet, mille kaudu on kohalikul tasandil vastavalt piirkondlikele vajadustele võimalik toetada noorte ettevõtluse alustamist, arendamist ja koolitamist ning eluruumide parendamist. Eesmärk on tõsta noorte huvi elada ja tegutseda maal ning arendada sealset majanduslikku ja sotsiaalset keskkonda.

Kohalike kogukondade rolli tugevdamine

204. Aktiivsed ja ühtehoidvad kohalikud kogukonnad loovad eeldused inimeste (sh noorte) maale tulemiseks ja sinna jäämiseks. Et maapiirkonnas oleks tagatud vajadustele vastavate teenuste kvaliteetne kättesaadavus, on tarvis tugevdada kodanikuühenduste, ettevõtete ja kohalike omavalitsuste koostööd ja nende tegevuste koosmõju. Senisest enam tuleb teenuste osutamisel ära kasutada toetuste abil korda tehtud küla- ja seltsimajade infrastruktuuri ning kaasata sellesse kohalikke kogukonda.
205. Kohalikel kogukondadel on oluline roll ka maaelu kuvandi loomisel ning põllumajanduse ja maaelu propageerimisel. Selleks tuleb kohalikele kogukondadele anda lisaks maaelu- ja kalanduspoliitikale suurem otsustusõigus ka muudes poliitikates. Maapiirkonna sotsiaal-majandusliku olukorra ja töökohtade loomise edendamiseks, sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks ning vaesuse vähendamiseks tuleb jätkata LEADER-tüüpi kohalikul algatusel põhineva alt üles lähenemisviisi rakendamist ja käsitleda seda laiaulatuslikumalt kogukonna juhitud kohaliku arengu (CLLD) lähenemise kaudu. Tagamiseks kestlikku maaelu arengut ja elukohalähedaste lisandväärtust pakkuvate töökohtade edendamist, tuleb LEADER-tüüpi kohalikul algatusel põhineva alt üles lähenemisviisi rakendamisel jätkuvalt ja aina tugevamalt tähelepanu pöörata töökohtade säilitamise tagamisele ning uute kvaliteetsete töökohtade loomisele.

Maaelu kuvand ja maaelu roll

206. Maapiirkonna elujõulisuse tagamisel on olulisel kohal maaelu kuvand ning põllumajanduse ja maaelu propageerimine. Positiivse maine võtmesõnad on edukad tööandjad ja hea palgaga töökohad, sotsiaalselt aktiivsed ja tugevad kogukonnad ning turvaline elukeskkond. Seejuures on oluline jätkata era- ja avaliku sektori koostöös põllumajandust ja maaelu laiemale ühiskonnale tutvustavate sündmuste (nt avatud talude päev) läbiviimist ja laiendamist. Lisaks tuleks julgustada ja soodustada maaelu- ja ettevõtluse edendamisele suunatud ühiste ideede ja ettevõtmiste genereerimist ja nende elluviimist, sh maaeluvõrgustiku tegevusi. Oluline on siinkohal pikaajalise strateegia seadmine maapiirkonna võimaluste esiletoomiseks ja avalikkusele edasi andmiseks. Täiendavalt tuleb edendada

maaturismi, propageerides puhkamiseks maapiirkondades pakutavat puhast loodust ja vaikust ning aktiivseid puhkamisvõimalusi.

207. Selleks, et elu- ja ettevõtluskeskkond maal oleks atraktiivne, peavad maapiirkonna erisustega arvestama ning seelsesse arengusse panustama nii põllumajandus- ja kalandus- kui ka teised poliitikavaldkonnad ning tegevussuunad. Maaelupoliitikat koordineeriv roll antakse Maaeluministeeriumile, kes tagab kompetentsi hindamiseks erinevate poliitikate mõju maaelule – selleks kujundatakse metoodika maapiirkondadele avalduva mõju hindamiseks koostöös teiste ministeeriumite ja kaasatud sotsiaalpartneritega, et vaadata asjaomaseid poliitikameetmeid süstemaatiliselt maapiirkondade perspektiivist lähtuvalt (inglise keeles *Rural proofing*). Maaelu tuleb kõigis temaga puutumust omavates arengukavades käsitleda horisontaalse teemana ning Maaeluministeerium hindab ka teiste riigiasutuste algatatud arengukavade ja õigusaktide eelnõude kooskõlastamisel, kas seal on piisavalt arvestatud maaeluga seotud mõjudega (vt ka regionaal- ja maaelupoliitikate seoseid ptk 2.2.4 ja ptk 5.2.1-5.2.4).¹³⁰
208. Eesmärk on võimendada olemasolevaid piiratud ressursse maaelu kestliku arengu tagamiseks, kaasates teisi tulemusvaldkondi ja fonde. Senisest enam tuleb integreerida põllumajandus- ja maaelupoliitika eesmärged teistesse riiklikesse valdkonnapoliitikatesse. ELi poliitika ja rahastusmehhanismide raames tuleb lisaks Euroopa Liidu ühisele põllumajanduspoliitikale (edaspidi *ÜPP*) suurendada ka teiste ELi poliitikate panust põllumajanduse, toiduainetööstuse ja maaelu arendamisel, näiteks ELi ühtekuuluvus-, kaubandus-, keskkonna- ja kliimapoliitikate panust. Eelkõige peaks ühtekuuluvuspoliitika panustama senisest rohkem maaelu arengusse, rahastades infrastruktuuri, IKT-valdkonda ja avalike teenuste projekte.

Maaettevõtluse arendamine

209. Maaettevõtluse arendamisel on olulised sekkumismeetmed noorte ettevõtluse toetamine ja edendamine, maaettevõtluse alustamise toetamine, ühistegevus ja koostöö, investeeringute elluviimise toetamine ning finantsinstrumentide rakendamine ja laialdasem kasutamine. Maapiirkonna ettevõtjatele tuleb investeerimisvõimekuse suurendamiseks tagada täiendavate rahaliste vahendite kaasamine erinevate rahastamisviisidega, vältides seejuures konkurentsimoonutusi ja võttes kasutusele meetmeid toetussõltuvuse vähendamiseks.
210. Maapiirkonna ettevõtjate investeerimisvõimekuse suurendamiseks ja tegevuste edendamiseks tuleks senisest enam rakendada finantsinstrumente. Toetatakse jätkuvalt investeeringute elluviimist kooskõlas arengukava sekkumisloogika peatükis kirjeldatuga, kasutades mh kohalikul algatusel põhinevat alt üles lähenemisviisi.
211. Olemasolevate töökohtade säilitamisel ning uute atraktiivsete töökohtade loomisel on oluline tagada maapiirkonna ettevõtluse mitmekesisus ning edendada lisandväärtust loovaid tegevusi ja valdkondi (nt biomajandust, ringmajandust, ökoturismi, innovaatilisi tootmisviise, väärindatud toodete eksporti jne).

¹³⁰ Vt Cork 2.0 deklaratsioon „Parem elu maapiirkondades“; DEFRA „Rural proofing: practical guidance to assess impacts of policies to rural areas“ (2017) ja Maaülikooli PõKa 2030 mõjude eelhindamise lõpparaanne (Viira A.-H. et al 2019), lk 130.

3.7 Tegevussuund 7: teadus ja innovatsioon ning teadmussiire

3.7.1 Lühikirjeldus

Tegevussuund 7 hõlmab teaduse ja innovatsiooni ning teadmussiirde tegevusi, mis toetavad põllumajanduse ja kalanduse valdkonna eesmärkide saavutamist. Kesksel kohal on hästi toimiv teaduse ja innovatsiooni ning teadmussiirde süsteem, samuti uute tehnoloogiate, sh digitehnoloogiate, edendamine ja rakendamine, mis aitab tõsta maamajanduse konkurentsivõimet ja atraktiivsust, luua positiivset kuvandit ning parandada ühiskonna arusaamist nüüdisaegse tootmise olemusest.

3.7.2 Eesmärgid ja mõõdikud

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihttase 2030
Teadmiste loome ja teadmussiire toetab põllumajanduse ja kalanduse valdkonna eesmärkide saavutamist	Maaeluministeeriumi rahastatav valdkonna teadus- ja arendustegevuse maht (eurodes) (MeM) ¹³¹	5 056 172 (2018)	Kasvab	25 000 000

* Maaeluministeerium.

3.7.3 Hetkeolukord

212. Põllumajandus- ja toiduvaldkonna kitsaskohad on vananev tööjõud, keskmisest väiksemad palgad, töö hooajalisus ja tööjõu voolavus.¹³²
213. Eestis on head võimalused hariduse omandamiseks põllumajandus-, toidu- ja kalandusvaldkonnas nii kutse- kui ka kõrghariduse tasemel, loodud on üle-eestiliselt põllumajandusvaldkonnas nõustamisteenuste osutamist korraldav üksus ja kalanduse teabekeskus, riiklikult toetatakse teadus- ja arendustegevust, teadmussiiret ning innovatsiooni. Muuseumid ja nende haridusprogrammid on tihedalt seotud riiklike õppekavadega ning aitavad kaasa ühiskonna teadlikkuse tõusule. Muuseumihariduse eesmärk on kureerida kogemusi ja elamusi. Koostöö ja kommunikatsioon on teaduse ja innovatsiooni ning teadmussiirde korraldamisel kesksel kohal.

Kutse- ja kõrgharidus

214. Tööturul on nõudlus nii kutse- kui ka kõrgharidusega spetsialistide järele, nõudlust on osaliselt katnud kasvav täiskasvanud õppijate osakaal¹³³. Elukestva õppe toetamine on oluline, et parandada töötajate teadmisi, mis toetaksid innovatsioonivõimekust.¹³⁴
215. Põllumajanduslikus kõrghariduses on õppijate arv viimase kümne aastaga vähenenud, ent valdkonna tudengite osakaal üliõpilaste koguarvust on säilinud. Üliõpilaste arvu vähenemine seab ohtu järelkasvu tagamise enamikus PõKa valdkondades. Suur osa põllumajandusega seotud erialadel ülikooli lõpetajatest jätkab õppimist järgmises õppeastmes.¹³⁵
216. Arendamist vajab koostöö teadus- ja arendusasutuste, ettevõtete, kutse- ja üldhariduskoolide vahel, nt kutsealase eelkoolituse läbiviimisel. Kutse- ja kõrghariduse õppekavade integreerimisel, praktikabaaside kasutamisel ning õppejõudude ja õpetajate teadmiste kasutamisel ja arendamisel on veel arenguruumi. Ühiskonnas ei väärtustata piisavalt doktoriõpet ja kutseharidust.

Teadus- ja arendustegevus

217. Eesti põllumajanduse, toidutööstuse, kalanduse ja maaelu jaoks vajalikku teadust luuakse mitmes üliloolis, Eesti Taimekasvatuse Instituudis (edaspidi *ETKI*), tehnoloogia arenduskeskustes ja

¹³¹ Täiendavalt rakendab Maaeluministeerium EL-i ÜPP strateegiakava 2021-2027 teaduse, innovatsiooni ja teadmussiirde mõõdikuid, mida on kavas kasutada ka PõKa 2030 vahehindamisel (2024).

¹³² OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“, 2018, lk 147.

¹³³ OSKA lühiraport, lk 40.

¹³⁴ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“, 2018, lk 30.

¹³⁵ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“, 2018, lk 143.

kompetentsikeskustes. Eesti teadus- ja arendusasutuste kompetentsid ei ole paljudes valdkondades, sh agroökoloogias, bioressursi tootmises ja väärindamises ning kliimamõtjude vähendamises ja kliimamuutustega kohanemises, piisavad.

218. Valdonna rahvusvaheline teaduskoostöö on muutunud üha aktiivsemaks. Eesti on osa Euroopa ühisest teadusruumist. Rahvusvaheline teaduskoostöö võimaldab ühist tegevuste planeerimist ja kulude jagamist. Teadlastel on võimalus kasutada mobiilsustoetusi, grante jm meetmeid rahvusvahelise kogemuse omandamiseks. Teadusasutused ja ettevõtjad ei tunne ega kasuta piisavalt Euroopa rahastamisprogrammide võimalusi. Maaeluministeerium koordineerib ja rahastab nii riigisisest kui ka rahvusvahelist teadustegevust rakendusuringute programmiga.
219. Riigi otsused peavad olema teadmispõhised. Kitsaskoht valdkonna teadus- ja arendustegevuse rahastamisel on valdav projektipõhisus. Haridus- ja Teadusministeeriumi rahastatavad uurimistoetused ja baasfinantseerimine ning valdkondlike ministeeriumide vahendid teadus- ja arendustegevuste rahastamiseks ei ole piisavad, et tagada valdkonna kestlik teadmispõhine areng. Probleemi lahendamiseks on hakatud suurendama teadusasutuste baasfinantseerimise mahtu. Maaeluministeeriumi programmi „Põllumajanduslikud rakendusuringud ja arendustegevus 2015–2021“ eelarve ei võimalda rahastada pikemaajalisi, mahukamaid ja/või interdistsiplinaarseid rakendusuringuid.
220. Riigisisene ja rahvusvaheline teaduskoostöö areneb ministeeriumide, valitsemisala asutuste ning teadus- ja haridusasutuste tihedas koostöös. Koostöö järelevalveasutustega ei ole piisav, et teaduslik ekspertiis jõuaks järelevalvesse, riskihindamisse ja seiresse. „Valdkondliku teadus- ja arendustegevuse tugevdamise“ (RITA) programmi tegevus number kolm on võimaldanud ministeeriumidel luua teadusnõunike ametikohad, et tõsta ministeeriumide võimekust teadus- ja arendustegevuste küsimustes, sh ka vastava koostöö ja infovahetuse korraldamiseks.
221. Ajakohane teadustaristu on tähtis tiptaseme ja koostöövõime hoidmiseks ning arendamiseks riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil.¹³⁶ Alates 2010. aastast juhinduvad pikaajalised investeerimisotsused teadustaristu teekaartidest, määratledes riikliku tähtsusega taristu uued või ajakohastamist vajavad elemendid. Seni on põllumajandusteaduse objektid jäänud teadustaristu teekaardi põhjal tehtud rahastusotsustest välja. Valdonna arenguks olulise rakendusuringute taristu rahastus ei ole olnud piisav. Arvestades hetkeolukorda, on eriti oluline ETKI ja PMK taristu arendus.
222. Teadlaste järelkasvu ja vajaliku suurusega uurimisrühmade puudumine mõnes valdkonnas on ohuks teadlaskonna kestlikkusele, teaduskompetentsi säilimisele ja tõstmisele ning ülikoolides antava hariduse heale tasemele. Erialade õppekavade sulgemine on ohuks oskuste ja teadmiste baaskompetentsi säilimisele osades valdkondades ja erialadel. See võib saada probleemiks valdkonna haldamisel ja arendamisel. Teadus- ja arendusasutustes ei ole veel hästi rakendunud teadlaste karjäärimudel, mis on seotud teaduse rahastamise stabiilsusega. Eelnevast tulenevalt ei ole teadlastel kindlustunnet oma karjääri suhtes.

Teadmussiire

223. Ettevõtetes napib jätkuvalt kvalifitseeritud tööjõudu. Paljud põllumajandusettevõtete juhid ja töötajad on põllumajandusliku erihariduseta, seega kogutakse teadmisi enamasti töö käigus, harva tasemeõppes, pigem koolitustel ja ühekordsetel infopäevadel. Tihti takistab (väike)ettevõtjaid koolitustel osalemast suur töökoormus ja võimaluste vähesus tööd koolituste ajaks ümber jaotada (asendaja puudus koolituse ajaks)¹³⁷. Infokanaleid ja sündmusi on palju, üheks peamiseks infot koondavaks keskkonnaks on veebileht www.pikk.ee.

¹³⁶ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“, 2018, lk 90-91.

¹³⁷ OSKA lühiraport (lk 41) - <http://oska.kutsekoda.ee/field/pollumajandus-ja-toiduainetoostus/>.

224. Teadustulemused ei jõua piisavalt praktikasse, teadlased ei ole alati kursis ettevõtjate vajadustega. Nii era- kui ka riigiasutused vajavad oma töös kaasaegset teadustuge. Valdkondades olemasolev teave on killustunud eri allikate vahel, erinevaid tegevusvaldkondi hõlmavad uurimistulemused ja teadmised ei ole hästi koondatud. Teadustulemuste kommunikatsioon ei ole piisav.
225. Põllumajandus- ja toiduvaldkonna teavitamistegevuste paremaks korraldamiseks on viimastel aastatel algatatud teadmussiirde pikaajalised programmid. Kalandus- ning vesiviljelussektorile pakub teavet, korraldab koolitusi ning koordineerib teadlastega koostööd Kalanduse teabekeskus.
226. Järelevalveasutuste info ei ole viidud piisavalt ettevõtteni, järelevalveasutuste roll ettevõtete informeerimisel riigi nõuetest vajab arendamist.
227. Ettevõtetele pakuvad nõustamisteenust nii kutselised konsulendid kui teised nõustajad, mentorlusteenust mentorid, lisaks kaasatakse eksperte. Riik toetab eelkõige avalikele hüvedele suunatud individuaalnõustamise teenust. Nõustamisteenus ei kata hetkel kõiki vajalikke valdkondi ja olulisi spetsiifilisi suundi.
228. Loodud nõustamissüsteem seob üksiknõustajad nõustamisteenust pakkuvasse organisatsiooni. See loob teatud eeldused stabiilsuse tagamiseks ja järelkasvu tekitamiseks. Nõustamisteenuste kvaliteedi hoidmiseks ja tõstmiseks on vajalik pidev enesetäiendus, sh ka välismaal, mida hetkel ei pakuta. Koolitajate koolitusele on seni pööratud liiga vähe tähelepanu. Probleem on nõustajate järelkasvu puudumine, enamik konsulentidest on vanemaealised, seega tuleb luua noortele alustamiseks võimalikult head tingimused. Praegune nõuandesüsteem võimaldab kaasata vaid kutselisi konsulente ja ei võimalda kaasata piisavalt teadlasi jt eksperte.

Innovatsioon ja tootearendus

229. Eesti innovatsioonisüsteemi tugevuseks on soodne ärikeskkond, innovatsiooni ja majanduskasvu eesmärgi ühendav valitsuse strateegia, suhteliselt tugev riiklik teadussüsteem ning ühiskonna positiivne suhtumine teadusesse ja tehnoloogiasse. Puudusteks on vähene teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon ettevõtte tasandil, mis osaliselt tuleneb Eesti ettevõtete suhtelisest väiksusest.¹³⁸
230. Eesti põllumajandus- ja toiduvaldkonna ettevõtted on valmis kasutama innovaatilisi lahendusi, kuid oma väiksuse tõttu ei ole neil sageli võimekust tegeleda teadus- ja arendustegevusega ega ligipääsu uudsetele lahendustele. Ettevõtete panus teadus- ja arendustegevuse rahastamisesse jääb alla 1% SKPst, seejuures on Eesti kõige uuenduslikumad ettevõtted suuremate välismaiste äriühingute tütar-ettevõtted ja väliskapitalil põhinevad ettevõtted, kelle teadus- ja arendustegevus toimub reeglina välisriikides.¹³⁹ Põllumajandusvaldkonnas, kus innovatsioonile aitavad kaasa seadmete ja materjalide tarnijad, domineerib pakkumispoolne innovatsioon¹⁴⁰.
231. Ülikoolide, teadus- ja arendusasutuste, tehnoloogia arenduskeskuste ja kompetentsikeskuste eesmärk on viia kokku teadlaste ekspertteadmised ja ettevõtete vajadused. Innovatsioonioskused vajavad ekspertteadmisi, pidevat täiendamist ja tugisüsteemi. Oluline on teadlaste ja nõustajate kursisolek uusimate tehnoloogiate rakendamisevõimalustega. Eestis puuduvad professionaalsed n-ö innovatsiooninõunikud, kes viiksid kokku teadlased, ettevõtjad, nõustajad jt osapooled. Haridus- ja Teadusministeerium käivitas 2019. aastal meetme arendusnõunike ametikohtade loomise toetamiseks erialaliitudes.

¹³⁸ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia”, 2018, lk 221.

¹³⁹ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia”, 2018, lk 222.

¹⁴⁰ OECD raport „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia”, 2018, lk 222.

232. Eestis on üldiselt hea olukord erasektori digilahenduste väljatöötamise ja kasutamisega. Valdcondlikult ei ole e-kompetentsid ja -tegevused aga piisavalt koordineeritud, vastavad kompetentsid ei ole selgelt koondunud. Riik on valdkonna digilahendusi välja töötanud ja rakendanud praegu pigem kontrollifunktsioonide parandamise eesmärgil.

3.7.4 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

Kutse- ja kõrgharidus

233. Et tagada noorte huvi valdkonna vastu, tuleb põhi- ja gümnaasiumihariduse tasandil tagada ajakohased õppematerjalid, tutvustada õpilastele õppimisvõimalusi nii kutseõppeasutustes kui ka kõrgkoolides ning teha koostööd era- ja riigiettevõtetega. Tähelepanu tuleb pöörata sellele, et sektoris on nii kutse- kui ka kõrghariduse omandanute näol olemas asjatundlikud spetsialistid ja järelkasv.
234. Kutsehariduses ja täiendõppes on vaja senisest enam kaasata teadlasi uue teadusinfo ning ettevõtjaid praktilise ettevõtlusvaate integreerimiseks kutsehariduse ja täiendõppe õppekavadesse (sh praktika korraldamisse).
235. Kutse- ja kõrghariduses tuleb senisest enam pöörata tähelepanu uute tehnoloogiate kasutamisele ja digiarengule, praktikavõimaluste parandamisele ning koostööle ettevõtetega.
236. Valdcondna kõrghariduse kvaliteedi edendamise seisukohast on oluline, et suudetakse tagada nii ülikoolide teadus- ja arendustegevus kui ka koolitada ettevõtete vajadustest lähtuvaid tippspetsialiste.
237. Senisest enam tuleb tõsta esile valdkonna muuseumide rolli hariduses ning põllumajanduse ajaloolise mälu hoidja ja minevikukogemuse tulevikuga sidujana. Muuseumid peaksid tulevikus võtma ühiskonnas aktiivsema rolli arutelude algatajana.

Teadus- ja arendustegevus

238. Heal tasemel teadus- ja arendustegevus on aluseks haridusele, rakendusteadusele ja tootearendusele ning aitab kaasa kõikide osapoolte (sh järelevalveasutuste, ettevõtjate ning nõustajate) pädevuste kasvule. Baasteaduse kõrval on vaja märkimisväärselt rohkem valdkondlikku rakendusteadust, mille rahastamisse peab panustama riik, kuna ettevõtete võimalused on piiratud. Kuivõrd teadus- ja arendustegevused kannavad kesket rolli teadmussiirdes ja innovatsioonis, peaks riik teadust rahastama vähemalt 1% ulatuses SKP-st.
239. Tuleb leida võimalusi, kuidas rahastada ka pikemaajalisi, mahukamaid ja/või interdistsiplinaarseid PõKa 2030 eesmärkidega seotud rakendusuuringuid. Tehakse tihedamat riigisisest koostööd ministeeriumidega, valitsemisala asutustega ja Sihtasutusega Eesti Teadusagentuur rahvusvahelise teadus- ja arendustegevuse paremaks korraldamiseks, sh näiteks rakendusuuringute vajaduse väljaselgitamisel, rahvusvaheliste teaduskoostöövõrgustike taotlusvoorude ettevalmistamisel ning teadus- ja arendusasutuste võimaliku osalemise huvi väljaselgitamisel.
240. Endiselt on oluline jätkata pikaajaliste valdkondlike teadus- ja arendusprogrammidega (nt rakendusuuringud, sordiaretus, põllumajanduskultuuride geneetiliste ressursside säilitamine), mis tagavad valdkonna eripära arvestades stabiilse rahastuse. Oluline on jätkata ja vajadusel alustada uute pikaajaliste katsete ja seirega, mis on oluline sisend riskihindamisvõimekuse tõstmiseks, teadusuuringuteks ning innovatsiooniks. Senisest enam on vaja infot kliimamuutuste ja põllumajanduse vastastikuse mõju kohta ning maastike, elurikkuse ja ökosüsteemiteenuste toimimise kohta põllumajanduses.
241. Teaduslaborid ning katsebaaside tehnika, seadmed ja töötajate kompetentsus peavad olema ajakohased ja katma valdkondade vajadused. Olukorra parandamiseks hinnatakse pidevalt uuendus- ja

koolitusvajadust. Oluline on tagada põllumajandus-, toidu- ja kalandusteaduse taristuobjektide esindatus Eesti teadustaristu teekaardil.

242. Eesti teadusasutuste aktiivne osalus rahvusvahelises tegevuses ja oma ekspertteadmiste pakkumine kasvab võtmekompetentsi valdkondades. Eesti teadusekspertiis ja uued tehnoloogiad on hinnatud eksportartiklid. Paremaks osalemiseks rahvusvahelistes teadus- ja koostööprojektides pakutakse teadlastele administratiivset tuge.

Teadmussiire

243. Arendatakse välja terviklik ja paindlik teadmussiirde- ja nõuandesüsteem, mis tagab uusima sõltumatu teadus- ja tehnoloogilise teabe jõudmise tootja ja töötlejani. Teadmussiirde sihtgruppi laiendatakse, kaasates tarbijad.
244. Nõustamisteenuse sihtgruppi laiendatakse ning selle kvaliteeti ja kättesaadavust parandatakse, sh pööratakse suuremat tähelepanu alustavatele ettevõtjatele. Nõustamisteenus peab olema kättesaadav. Riigi roll nõustamise juures on eelkõige järelkasvu tagamine, nõustajate koolitamine ja spetsiifilistel teemadel kompetentse nõuande tagamine.
245. Ergutatakse koostööd erinevate osapoolte vahel, sh teadus- ja järelevalveasutuste ning esindusorganisatsioonidega. Koostöö ja kommunikatsiooni parandamiseks tuleb koolitustesse kaasata erinevaid osapooli, õpilastest tegevtootjateni. Noorte kaasamine annab neile võimaluse kaasa rääkida probleemidele uudsete lahenduste leidmisel. Edendatakse põllumajanduse juhtimispotentsiaaliga inimeste koolitusprogrammi, nn liidrite kooli.
246. Teadmussiirdes tuleb üha enam kasutada digitaalseid võimalusi. Eestis riiklikult kogutavad valdkonna andmed muudetakse võimalusel kättesaadavaks ja praktiliselt kasutatavaks nii tootmises, nõustamises, järelevalves kui ka teaduslike analüüside tegemiseks, samuti teiste osapoolte pakutavate erateenuste väljaarendamises. Olemasolevale teabele, sh uuringute tulemustele tuleb luua lihtne ligipääs hästi struktureeritud ja mugava keskkonna kaudu. Seejuures on oluline tagada ka pidev uute teadmiste juurde loomine, võttes arvesse põllumajandustootjate ja -töötajate tagasisidet uuringuvajaduste kohta.
247. Käivitatakse erinevaid tegevusvaldkondi koondav teadmussiirde programm, mis võimaldab tegevusi paindlikult korraldada, kaasates teadmussiirde tegevustesse teadmiste levitamisega tegelevate asutuste ja erialaorganisatsioonide pädevusi. Teadmussiirde programmi peab iseloomustama tihe koostöö teadlaste, praktikute, tippeksperptide, õpetajate ja nõustajatega, et sektori vajadused ja uute teadmiste rakendusvõimalused oleksid selgemad. Nii viiakse lõppkasusaajale parim kodu- ja välismaine teadmine.
248. Valdkonna teadmussiirdes pööratakse suuremat tähelepanu sellele, et luua koolitamise ja nõustamisega tegelevatele ekspertidele enesetäiendamise võimalusi, kasutades nii kohalikku kui ka välismaist uusimat ekspertteavet. Nii praegustele kui ka tulevastele ettevõtjatele, teadlastele, nõustajatele, koolitajatele luuakse ligipääs enesetäiendamise võimalustele teadmussiirde valdkonnas.

Innovatsioon ja tootearendus

249. Eesmärk on välja kujundada innovatsiooni toetav tugisüsteem, mis hõlmab tootearendust ja innovatsiooni laiemalt nii era- kui ka riigisektoris. Innovatsioonimeetmed peavad vastama nii kogu sektori kui ka üksikettevõtete vajadustele, kaasates ka rahvusvahelist teadmist. Euroopa innovatsioonipartnerluses osalemine aitab kaasa teadus- ja teadmussiirde koostöö tugevdamisele ja teiste riikide kogemustest õppimisele.

250. Avaliku sektori tugi innovatsioonile peab olema paindlik, lihtne ja tõhus. Innovatsioonimeetmed peavad võimaldama ka lihtsamat ja paindlikumat tuge, nt innovatsiooniosak tootjatele ja töötlejatele või riigi ja erasektori koostöös toimiv innovatsioonifond.
251. Koostöö eri osapoolte vahel vajab stabiilseid koostöömudeleid ja püsivat võrgustikku, teadmiste- ja innovatsioonisüsteem peab olema terviklik.
252. Tänu süvenenud koostööle tunnevad väikesed ja keskmise suurusega ettevõtjad paremini toote väärdamisvõimalusi, neil on parem arusaam teadus- ja arendusasutuste võimalustest teenuste pakkumisel, samuti mõistavad teadlased ettevõtjate spetsiifikat ja vajadusi paremini.
253. Vähendamaks survet keskkonnale ja tulemaks toime karmistuvate keskkonnanõuetega, vajavad tootjad ja töötlejad oluliselt enam keskkonnasäästlike võtete ja tehnoloogiate rakendamise kohta käivaid uuringuid. Olemasoleva teaduspotsiaali kaasamine bioloogilise ressursi kompleksseks ja jäätmevabaks kasutamiseks on ettevõtete jaoks jätkuvalt aktuaalne.
254. Tugevdada tuleb tugiteenuseid, et oleks võimalik maksimaalselt ära kasutada ELi rahastamisprogrammide (nt ELi teadusuuringute ja innovatsiooni raamprogramm) võimalusi.
255. Digilahendustel ja suurandmete kasutamisel on oluline roll sektori konkurentsivõime parandamisel. Riigi kogutavad andmed, millel on praktiline väärtus sektori osapooltele, ühildatakse ja tehakse võimalusel kergesti kättesaadavaks. Riik annab võimaluse kommertsrakenduste tekkimisele ja edasiarendamisele, mis teeb andmed ettevõtete majandustegevuses praktiliselt kasutatavaks. Arendatakse andmete sujuvat liikumist riigi andmebaaside vahel ning riigi andmebaasidest ettevõtetele ja ettevõtetest riigi andmebaasidesse. See võimaldab parandada ettevõtjale tagasi jõudva info kvaliteeti ja vähendada ettevõtete ressursikulu andmete esitamisel riigile. Riik aitab tagada andmete juurdepääsu, et tark- ja riistvara arendusettevõtted saaksid luua uudseid lahendusi ning toetab valdkonna ettevõtete jaoks vajalike digilahenduste väljatöötamist.
256. Väiksemamahuliste kohaliku tasandi innovatsiooni- ja teadmussirde tegevuste korraldamisel võiks tulevikus kasutada LEADER-tüüpi kohalike algatusrühmade põhist lähenemist.

4 Alaeesmärk 2. Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ning kalavarude jätkusuutliku majandamise

Arengukava 2. alaeesmärk hõlmab ühte tegevussuunda.

4.1 Tegevussuund 8: kestlik kalandus

4.1.1 Lühikirjeldus

Arengukava tegevussuuna 8 „Kestlik kalandus“ alla on koondatud kalanduse eesmärgid ja tegevused, mille elluviimine on jaotatud Keskkonnaministeeriumi ja Maaeluministeeriumi valitsemisalade vahel ning millega viiakse ellu ELi ühist kalanduspoliitikat (ÜKP). Kalanduspoliitikal on oluline roll edendada merekeskkonda rikkumata säästvat ja kliimamuutuste mõjuga kohanevat kalandust ja vesiviljelust ja majanduslikult elujõulist töötlevat tööstust ning tagada rannaäärsete kogukondade tööhõive ja võimalused. Meetme valdkond on osa biomajandusest¹⁴¹ ehk sinine biomajandus ning käsitleb mitut meremajanduse kasvu¹⁴² keskset valdkonda. Tegevussuuna 8 rakendamise juures on oluline meeles pidada tugevaid sidemeid arengukava keskkondlike ja ekspordi ning teadus- ja arendustegevusega seotud eesmärkide vahel. Ökosüsteemipõhine lähenemisviis kalavarude majandamisel suunab enam tähelepanu teadus- ja arendustegevustele ja uuenduslike lahenduste leidmisele bioloogilise ressursi püügil, kasvatamisel ja väärindamisel, mis omakorda annab võimaluse eksportida kõrgema lisandväärtusega tooteid.

4.1.2 Eesmärgid ja mõõdikud

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihtase 2030
Keskkonnateadlikult ja jätkusuutlikult kalavarusid majandades on kalavarud heas seisus	Heas seisus varude osakaal	45% (KeM, 2019)	Suureneb	65%
	Tulemiga „vastab nõuetele“ kontrollide osakaal kalakaitses	81%, (KeM, 2019)	Suureneb	87%
Keskkonnateadliku harrastuspüügi kasv	Harrastajate arv	170 000 (KeM, 2019)	Kasvab	185 000
	Majanduslik mõju (sots-maj mõju eurodes) 1 harrastuskalastaja kohta aastas	278 (KeM, 2019)	Kasvab	600
Kalandus- ja vesiviljelussektor on jätkusuutlik ja konkurentsivõimeline	Ranna- ja sisevete kalapüügisektoris hõivatute keskmine vanus	53,4 (MeM, 2019)	Langeb	52,0
	Kalandusettevõtete töökohtade arv	1991 (ESA, 2019)	Kasvab	2049
	Keskmine palk (suhe Eesti keskmisesse)	75,7% (ESA, 2017)	Kasvab	80%
	Ettevõtete müügitulu (eurodes)	210,8 mln eurot (ESA, 2019)	Kasvab	230 mln eurot

¹⁴¹ Euroopa Komisjoni töödokument (COM(2012) 60 final) „Innovation for Sustainable Growth“, vt ka PõKa 2030 pkt 2.2.1.

¹⁴² Komisjoni teatis – Meremajanduse kasv: jätkusuutliku majanduskasvu võimalused mere- ja merendusvaldkonnas.

Eesmärk	Mõõdikud	Algtase*	Suund	Sihtase 2030
Kalandus- ja vesiviljelussektori toodang on kvaliteetne, kõrge lisandväärtuse ja suure ekspordipotentsiaaliga	Kalandustoodete tarbimine Eestis (kg inimese kohta) – kui võimalik, siis eristada ka kodumaisest toormest toodete tarbimist	15 kg/in (MeM, 2019)	Kasvab	23,5 kg/in
	Lisandväärtus töötaja kohta (eurodes)	28 087 eurot (ESA, 2018)	Kasvab	33 700 ¹⁴³
	Eesti päritolu eksporditavate toodete koguväärtus (eurodes)	121,6 mln eurot (ESA, 2020)	Kasvab	143,3 mln eurot

* Maaeluministeerium ja Keskkonnaministeerium.

4.1.3 Hetkeolukord

Kalavarud ja kalapüük

257. Kalandussektori põhialuseks oleva ressursi olukorda Eestis võib pidada suhteliselt heaks. Arvuliselt ei vasta siiski ligi poolte meile oluliste kalavarude majandamine veel täielikult säästliku kasutuse põhimõtetele.
258. Veekogude rohkus ja looduslikud tingimused tagavad Eestile mitmekesise kalavaru ja loodusliku taastootmise võime, samas on koelmupaikade arv oluliselt vähenenud keskkonnamuutuste ja inimtegevuse tõttu. Koelmupaikadest aga sõltub kalavaru suurus. Kalavarude hea olukorra tagamiseks on oluline koelmute ja elupaikade taastamine, liigse püügisurve vähendamine, püügivahendite selektiivsuse tõstmine ning kalade asustamine liigikaitse eesmärgil. Veekogude hea uuritus ning järjepidev kala- ja keskkonnateaduse areng on loonud eeldused kalavarude ökosüsteemipõhiseks majandamiseks, mis kätkeb lisaks kalapüügile ka muude oluliste mõjuteguritega (mereimetajad ja lindude tekitatud kahjustused ning nende soovimatu kaaspüük, keskkonnamuutused, võõrliigid jt) arvestamist või nende mõjutamist.
259. Elektroonsete vahendite kasutuselevõtt on muutnud harrastuspüüdjate jaoks nii andmeesituse kui ka kalapüügile ligipääsu mugavaks (94% toimingutest on elektroonsed).¹⁴⁴ Elektroonsete vahendite kasutamine kogu sektori kontekstis on loonud võimalused kulutõhusaks ja riskipõhiseks järelevalveks. Alakasutatud on aga tänapäevaste elektroonsete lahenduste potentsiaal kutselise ranna- ja sisevete püügi aruandluses (6,5% toimingutest on elektroonsed), vaatamata sellele, et võimekus on loodud.¹⁴⁵
260. Vaatamata elektroonsete vahendite kasutamisele, mis on loonud eeldused kulutõhusaks ja riskipõhiseks järelevalveks, survestab Keskkonnaameti toimimist inimressursi nappus, korduvalt on reformitud struktuuri. Seda on mõnevõrra aidanud leevendada tulemuslik koostöö vabatahtlikega, eeskätt kudeaegse kaitse korraldamisel lõheliste jõgedel aga ka nn „kaldad puhtaks“ prügikoristuskampaaniate näol. Suurem kaasamine aitaks veelgi tõhustada järelevalvet ning tõsta avalikkuse ja sektori keskkonnateadlikkust. Ressursi nappusest tingituna tegeletakse järelevalves peamiselt vaid oluliste rikkumistega, mistõttu jäävad paljud väiksemad rikkumised sageli tahaplaanile. Töömahtu suurendavad järjest karmistuvad ELi nõuded kalasaagi käitlemise ja raporteerimise kohta ning kasvav harrastuspüük. Järelevalve fookuse hoidmiseks võib osutada vajalikuks püügieeskirjade ja nõuete lihtsustamine.

¹⁴³ Selgitus: Arvestatud 1,9% tõusuga aastas (MeM).

¹⁴⁴ Keskkonnaministeeriumi teadus- ja harrastuskalapüügi andmekogu (TEHA) <http://kala.envir.ee/>.

¹⁴⁵ Maaeluministeeriumi kutselise kalapüügi register (KIR) <https://kir.agri.ee/#/login>.

261. Läänemere traalpüügisektoris on viimasel kümnendil püügivõimsust oluliselt vähendatud, mille tulemusena on püügivõimsus püügivarudega vastavuses.¹⁴⁶ Sektori efektiivsuse tõusu ja püügivõimsuse vähendamist on soodustanud individuaalsete ülekantavate kvootide (ITQ) süsteemi kasutuselevõtt. Kui aastal 2004 oli Läänemere traalisektoris 153 kalapüügilaeva, siis aastal 2019 oli 23 ettevõtet kokku 29 laeva keskmise vanusega 32 aastat.¹⁴⁷ Traallaevastiku kõrge vanus on oluliseks probleemiks. Püügimaht aastas on suurusjärgus 50 000 tonni kilu ja räime kokku.¹⁴⁸ Praeguse laevastiku võimsuse juures on võimalik püüda ka veidi rohkem, kuid varude olulisel suurenemisel võib selles laevastikusegmenendis püügivõimsusest puudu jääda. Tursapüüki pole varude halva seisundi tõttu viimasel viiel aastal sisuliselt tehtud (püütud alla 200 tonni). Efektivistamise abil on sektor muutunud elujõuliseks ja investeerimisvõimeliseks, kuid finantstoe olemasolu on siiski oluline.
262. Kaugpüügilaevastik, kus tänaseks on võrreldes 15 aasta taguse ajaga (12 laeva) alles 5 tehaslaeva keskmise vanusega 24 aastat, tegutseb Kirde- ja Loode-Atlandi kalanduspiirkondade rahvusvahelistes vetes, Teravmägede ning Gröönimaa vetes. Püütakse põhjatraalidega peamiselt krevetti, turska, meriahvenat ja süvalesta, mille kogusaak on u 11 000 – 18 000 tonni ehk ligemale 18% Eesti kutselisest kalasaagist.¹⁴⁹ Varem suurimat saaki andnud Loode-Atlandi krevetivarude vähenemisest tingituna kehtis meie ajalooliselt peamises kreveti püügipiirkonnas 2019. aasta lõpuni püügikeeld, mis sundis alternatiivina vaatama rohkem reguleerimata liikide ning kolmandate riikidega sõlmitud kalanduslepingute poole. ELi püügivõimsuse piirang pidurdab kaugpüügi arengut, sest vanade laevade asendamine uute ja veidi võimsamatega, rääkimata lisalaevadest, ei ole hetkel võimalik. Seetõttu meie peamise ajaloolise krevetipüügivõimaluse taasavanemine Loode-Atlandi kalandusorganisatsiooni (NAFO) veealal 2020. aastast on tekitanud olukorra, kus olemasolevate püügivõimaluste täielikul ärakasutamisel on tekkinud raskusi. Kaugpüügilaevade üks oluline eripära võrreldes Läänemere traallaevadega on see, et nende laevade pardal tegeletakse lisaks püügile ka kala töötlemisega.
263. Ligi 17% ehk u 14 000 tonni Eesti kutselise kalapüügi saagist püütakse ranna- ja sisevete püügil, kus opereerib ligemale 1400 loa omanikku u 2400 loale kantud kaluri näol.¹⁵⁰ Rannapüük merel toimub 12 meremiili ulatuses või kuni 20 m samasügavusjooneni ning püüki teenindavad väikesed kohalikul tasandil olulise tähtsusega kalasadamad ja lossimiskohad. Kalasadamad ja lossimiskohad vajavad investeringuid infrastruktuuri parandamiseks, seadmetega varustamiseks ja multifunktsionaalsuse edendamiseks. Püügialustena kasutatakse peamiselt kuni 12 m pikkuseid kalalaevu, mida on 2019. aasta lõpu seisuga registris 2282 (1783 rannapüügis, keskmise vanusega 23 aastat, ja 499 sisevetel, keskmise vanusega 27 aastat). Võrdlusena, 2004. a oli registreeritud kalalaevu rannapüügis 887 ja sisevetel 357.¹⁵¹ Püügivõimalused antakse välja püügivahendite piirarvudena (peamiselt võrgud, mõrrad) ja räimepüügil kastmõrraga Pärnu maakonnas Liivi lahel ka püügivahendi kohta aastase lubatud saagina. Peipsi, Lämmi- ja Pihkva järvel on Vene Föderatsiooniga kokkulepitud riigivoodid väljapüügimahuna, kuid püügivõimalused antakse püügiõiguse omanikele välja samuti püügivahendite piirarvudena. Seetõttu Peipsi, Lämmi- ja Pihkva järvel peatab Eestile eraldatud püügivoodi ammendumisel kalapüügi riik. Suuresti segapüügil põhinev kalasaak moodustub peamiselt räimest, ahvenast, kohast, lestast, latikast, haugist ja särjest. Peale kalapüügi toimub ka agariku varumine. Segmenti iseloomustab kohati liigne püügikoormus¹⁵², mis toob kaasa hulga piiranguid või püügi sulgemise piiratud ajavahemikul. Püüki takistavad ka looduslikud tingimused, nagu ilmastik ja jääkate

¹⁴⁶ Eesti Läänemere traallaevastiku püügivõimsuse analüüs. Eesti Mereinstituut 2012.

¹⁴⁷ Maaeluministerium. Kalalaeva register.

¹⁴⁸ Maaeluministerium. <https://www.agri.ee/et/eesmargid-tegevused/kalamajandus-ja-kutseline-kalapuuk/puugiandmed>.

¹⁴⁹ Statistikaamet.

¹⁵⁰ Maaeluministeriumi kutselise kalapüügi register (KIR) <https://kir.agri.ee/#/login>.

¹⁵¹ Maaeluministerium. Kalalaeva register.

¹⁵² Eesti riikliku kalanduse andmekogumisprogrammi täitmine ja analüüs, teadusvaatlejate paigutamine Eesti lipu all sõitvatele kalalaevadele ning teadussoovituste koostamine kalavarude haldamiseks aastatel 2015–2017. Lõpparuanne. Eesti Mereinstituut 2017.

ning piirkonniti arvukad hülge- ja kormoranasurkonnad, samuti looduskaitsest tulenevad püügipiirangud jm. Püügist saadav keskmine tulu rannapüügis on väike ning kalapüük ei ole püügiandmete kohaselt enamikule kaluritele ainuke sissetulekuallikas (nt 30% loa omanikest püüavad alla 200 kg kala aastas).¹⁵³ Läänemere traalpüügile ja kaugpüügile sarnast püügivõimsuse vähendamist ei ole ranna- ja sisevete püügil läbi viidud. Nii nagu teisteski segmentides, tagab ranna- ja sisevete püügis oskusteabe, traditsioonide edasikestmise ja konkurentsivõime ajaloolise püügiõiguse süsteem ehk püügiõigust on võimalik võõrandada ja pärandada. Väikesed püügikogused ja kala vähene väärindamine ei võimalda samas piisavaid sissetulekuid ning segmenti üldine investeerimisvõimekus on seetõttu madal. Toetatud struktuuridena tegutsevad kalurite esindusorganitena kalanduse kohalikud algatusrühmad kaheksas kalanduspiirkonnas (8). Kohalike arengustrateegiatega rakendamiseks on toetatud investeringuid nii rannakalurite jaoks kui ka varude säästlikuks kasutamiseks. Kohalikud algatusrühmad on osalenud kalavarude ja säästliku kalapüügi õigusloome väljatöötamisel ning see protsess jätkub.

264. Kutselise kalapüügi erinevates segmentides on ELi toetuste abil panustatud püügivahendite, kalasadamate, kala külmutamis- ja esmatöötlemise võimekuse parandamisse, kuid endiselt on teatud piirkondades vaja investeerida laevastiku uuendamisse ja infrastruktuuri ning kaasaegsetesse seadmetesse ja vahenditesse. Järjest suurenev loomse valgu vajadus maailmas tagab potentsiaalse turu Eesti kalatoodetele. Kõikides kutselise kalapüügi segmentides on suureks probleemiks, kuidas asendada tööturult lähitulevikus lahkuvaid töötajaid, sest enamiku kalanduse põhikutsealade puhul on vanemaealiste osatähtsus ligi 40%¹⁵⁴ ning sageli konkureerivad kalandussektori ettevõtted tööjõu osas rahvusvaheliselt. Kümnel viimasel aastal on rannakaluri kutseksami sooritanud 220 alla 29-aastast noort kalurit, suurem osa eksami sooritajatest on 30–49-aastased.¹⁵⁵
265. Harrastuspüügiga kui ühe vaba aja veetmise viisiga tegeles 2018. a ca 170 000 harrastuskalastajat¹⁵⁶. Nii suur harrastajate hulk muudab selle kõige populaarsemaks hobiks Eestis. Peamised püügiobjektid on ahven, haug, koha, särg ja teised kohalikud kalaliigid. Aastas välja püütavad kogused küündivad sõltuvalt aastast mitme tuhande tonnini.
266. Tänu lubatud mitmekesistele püügivahenditele (peamiselt erinevad õngpüünised) ning püüda lubatud liikide suurele arvule on kalastajatele loodud laialdased võimalused kalapüügiga tegelemiseks. Õigusaktidega on muuhulgas reguleeritud igaüheõigus ning veekogude ja kallasraja kasutamine, kuid kallasrajale juurdepääsu tagamine vajab suuremat tähelepanu. Veekogudele pääsemist on lihtsustanud ka väikesadamate arendamine – taastatud on kaisid, muule jm infrastruktuuri, sh rajatud slipe, kaikohti, olmehooneid jms. Tänu püügilubade elektroonilisele soetamisele ja aruandlusele on harrastuskalapüügi administreerimise koormus viidud miinimumini ning kõikidele on tagatud lihtne ja võrdne ligipääs harrastuspüügile. Mitmed harrastuspüügi huviobjektiks olevad varud kattuvad ranna ja sisevete kutselise kalapüügi huviobjektidega ning seetõttu on sageli keeruline leida varu kaitseks lahendusi ja kutseliste ning harrastajate huvide võrdne kaitse on tõsine administratiivne ülesanne, mis vajab lahendamist. Esindus- ja katusorganisatsioonidesse kuulub valdkonna populaarsust arvestades väga väike arv harrastajaid. Seetõttu on kalastusklubide kaasa rääkimise võimekus poliitika kujundamisel kesine ning majanduslik suhteliselt madal. Harrastuspüügist laekunud tasudest on suunatud vahendeid harrastuskalapüügiga seonduvate projektide toetamiseks SA Keskkonnainvesteeringute Keskuse kaudu. Toetatud on projekte alates uuringutest kuni kalapüügivõistluste, laagrite ja infrastruktuurini.¹⁵⁷ Vajadus sellise toetuse järele on arenevas sektoris suur.

¹⁵³ Maaeluministeriumi kutselise kalapüügi register (KIR) <https://kir.agri.ee/#/login>.

¹⁵⁴ Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: põllumajandus ja toiduainetööstus. OSKA raport, Kutsekoda, 2017.

¹⁵⁵ Kutseandja Kalurite Liidu andmetel.

¹⁵⁶ Eesti harrastuskalapüügi kvantitatiivuuring. Eesti Uuringukeskus OÜ, 2019.

¹⁵⁷ SA Keskkonnainvesteeringute Keskus.

Vesiviljelus ja bioloogilise ressursi töötlemine ning turustamine

267. Eestis on head eeldused (sh kalavarud, vee- ja maaressurss) kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmiseks. Kalapüük ja vesiviljelus on ühed efektiivsemad viisid toota loomset proteiini, seega ka potentsiaalne lahendus loomse valgu nõudluse kasvule. Kalandussektoris tegutsevatel ettevõtetel on pikaajalised traditsioonid, oskusteave ja kogemused ning on hakanud arendama ja kasutusele võtma uusi, kaasaegseimate tehnoloogiliste lahendustega töötlemisseadmeid ning keskkonnasõbralikke kasvatamise tehnoloogiaid. Kalakasvatuste põhjustatud lämmastikukoormus moodustab hinnanguliselt 0,06% ja fosforikoormus 0,24% kogu Eesti lämmastiku- ja fosforikoormusest.¹⁵⁸
268. Ajas on aktiveerunud ühistegevus, mille ilmekam näide on kalanduse tootjaorganisatsioonid, mida on Eestis kuus ning millele lisandub tootjaorganisatsioon koondav keskuhistu¹⁵⁹. Tootjaorganisatsioonidesse on koondunud püügi- ja vesiviljeluse valdkonna ettevõtjad, kelle eesmärk on omandada ühistegevusega püügil, kalakasvatusel, töötlemisel ja turustamisel suurem turujõud ja paremad läbirääkimise tingimused turgudel võrreldes üksiktegijatega. Tooraine koondamine tootmisetapil, st kalapüügil ja kalakasvatamisel, võimaldab ühtlasi tekitada mastaabisäästu ehk saada paremat hinda ja leida turge. Eesti vesiviljelussektorit iseloomustab suur killustatus mitme väikesemahulise toote ja tootmisviisi vahel, millest tulenev huvide lahknevus on osaliselt pärssinud tõhusat koostööviimet nii erialaliitustes kui ka tootjaorganisatsioonides. Ranna- ja siseveete kalanduses ei ole ühistegevus tootmises ja turustamises veel väga levinud.
269. Eesti vesiviljelusettevõtete potentsiaalset tootmisvõimsust on hinnatud väljamakstud projektitaotluste planeeritud võimsuste põhjal suuremaks kui 4000 tonni aastas¹⁶⁰, kuid tegelik tootmine on sellest umbes viiendik (u 1000 tonni¹⁶¹). Viimastel aastatel on tootmismahud hakanud aeglaselt järk-järgult kasvama, kuid veel ei suudeta tagada töötlejatele kvaliteetse tooraine stabiilset tarnet. Kalatööstuste toorainega varustus püütavate mageveeliste liikidega (koha, ahven) on hooajaline ja kohalikku toorainet ei jätku piisavalt, mistõttu on tootmisvõimsus sellistes tootmisbaasides alakasutatud.
270. Avamerekasvanduste rajamist Eestis piiravad ebasoodsad kliimatilised tingimused ja Läänemere keskkonnaseisund ning aeganõudev ja keeruline hoonestuslubade protsess. Kuna vesiviljelussektor¹⁶² on väike, ei ole Eesti vesiviljelussektorile spetsialiseerunud veterinaaridele ja konsulentidele piisavat turgu. Samas napib oskustööjõudu, sest sektorit iseloomustab nõudlik füüsiline töö ning keskmisest madalam palk (kalatöötlemises on see 90% Eesti keskmisest ja vesiviljeluses 53%¹⁶³).
271. Mageveekala töötlemisettevõtted fileerivad ning valmistavad kulinaariatoteid, samas kui kilu- ja räime peamiselt vaid külmutatakse. Kilu ja räime töödeldakse enamjaolt hästi toimivate tootjaorganisatsioonide rajatud kompaksetes külmhoonetes, kus nii töötlemisel kui ka toodete pakendamisel kasutatakse kaasaegsemaid tehnoloogilisi lahendusi. Innovatsiooni ja tootearendusse on kala ja vesiviljelustoodete tootmise ja töötlemisega tegelevad ettevõtjad investeerinud suhteliselt vähe.
272. ELis tarbijate nõudlus kalatoodete järele kasvab¹⁶⁴. 2014. aastal tarbiti elaniku kohta 25,5 kg kala¹⁶⁵. Eestis on kalatarbimine viimase kolme aastaga langenud, olles elaniku kohta kuni 15 kg aastas¹⁶⁶. Suuremates Eesti kaubanduskettides on kohaliku päritoluga kalatooted esindatud,

¹⁵⁸ Kalakasvatuste veesaaste arvestusmetoodika väljatöötamine – Aqua Consult Baltic OÜ 2012.

¹⁵⁹ Maaeluministeerium 2018: <https://www.agri.ee/et/eesti-kalapuugi-ja-vesiviljelussektori-tootjaorganisatsioonid>.

¹⁶⁰ Riigikontroll „Euroopa Kalandusfondi vesiviljelustoetuste mõju“ 2016.

¹⁶¹ Statistikaamet.

¹⁶² Vesiviljelussektori all peetakse silmas nii kala-, vähi-, vetika- kui ka karbikasvatamist.

¹⁶³ Statistikaamet, 2019

¹⁶⁴ EUMOFA (Euroopa Liidu kalapüügi- ja vesiviljelustoodete turu seirekeskus) 2014.

¹⁶⁵ EUMOFA „EU Fish market 2016“.

¹⁶⁶ Konjunktuuriinstituudi 20206. a küsitluse andmed.

konkureerides sageli importtoodetega, mille hinnad on odavamad. Eesti kalatoodete isevarustatuse tase oli 2019. aastal 435%. Kohalikku päritolu vesiviljelustoodete turustamise lühike tarneahel tagab toodangu värskuse ent toodangu kogumaht on küllaltki madal.

273. Eesti kalandussektoris tegutsevatel mikro- ja väikeettevõtjatel on olnud madal omafinantseeringuvõime. Samuti on finantsvahendid olnud sihtgrupile raskesti kättesaadavad. Nende turutõrgete leevendamiseks on Maaelu Edendamise Sihtasutuse kaudu võimaldatud võtta laenu.
274. Vesiviljeluses on vähesel määral hakatud katsetama uute kalaliikide kasvatamisega ning on tekkinud huvi ka vetikate ja karpide kasvatamise vastu.¹⁶⁷ Katsetatud on juba punavetik *Furcellaria lumbicalis* ja söödava rannakarbi *Mytilus edulis* kasvatamist Väinameres, Liivi lahes ja Läänemere avaosas. Nende puhul loodetakse leida Eesti tingimustesse sobiv tootmistehnoloogia. Vetikakasvatuse puhul on käimas esimesed innovatsiooniprojektid kasvatustehnoloogiate arendamiseks. Erasektori algatusel on käivitunud karbikasvatuse arendamine. Teistes Läänemere-äärsetes riikides on nähtud võimalust vähendada karbi ja vetikakasvatusega merekeskkonna eutrofeerumist.¹⁶⁸
275. Eesti kalatöötlemissektoris müüdi 2019. aastal üle 100 000 tonni Eesti päritolu kalatoodangut ligemale 148 miljoni euro väärtuses. Külmutatud kala ja vähiliste osatähtsus müügis oli 61% kogusest ning 23% väärtusest. Kalatööstused on selgelt suunatud ekspordile, milles Eesti päritolu kalatoodete osakaal kogumüügitulus oli 2019. aastal 74%. Eesti paikneb geograafiliselt Läänemere piirkonnas soodsas asukohas, mis loob eeldused kujuneda keskseks kilu ja räime rahvusvaheliseks logistikakeskuseks. Samas kogu kalatoodete ekspordist oli külmutatud kala osakaal u 60%, mistõttu on vajadus toodete mitmekesistamise ja tootearenduse järele. Kalatöötlejate peamine ekspordi mõjutaja on olnud Venemaa 2014. aasta augustis kehtestatud embargo. Seetõttu on alates 2014. aastast suurenenud kalatoodete eksport Ukrainasse. Oluliselt on kasvanud jahutatud kilu osakaal ekspordis, sihtriikideks on Soome ja Rootsi. Kilu- ja räimetoodetele on aktiivselt uusi turuväljundeid otsitud nii Aasiast, Põhja-Ameerikast kui ka Aafrikast.. Vesiviljelustoodangust eksporditi 2019. aastal välisriikidesse 1%.¹⁶⁹ Peamine vesiviljelustoodete ekspordi artikkel on olnud angerjas, mida on müüdüd Hollandi töötlejale. Väikestes kogustes on eksporditud ka tuurlasi ja jõevähki.¹⁷⁰

4.1.4 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

276. Riik saab kestliku kalanduse arengut suunata õigusaktidega (ELi ja riigisisestega), Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi meetmete, riigieelarve ning muude soovituslike ja vabatahtlike tegevuste kaudu, tuginedes mh ELi ühise kalanduspoliitika eesmärkidele.

Kalanduspoliitika keskkondlike eesmärkide täitmisega seotud sekkumised

277. Riigi kohustus on korraldada kalanduse valdkonna alustalaks olevate elusressursside kasutust ja kaitset viisil, mis tagab eeskätt nende jätkusuutlikkuse, rakendades kalavarude majandamise suhtes ökosüsteemipõhist lähenemisviisi, kuid samas võimaldab neid kasutada ka sotsiaalse ja majandusliku tulu saamise eesmärgil. Selleks on vaja teha teadus- ja taustauuringuid, mille alusel on võimalik kehtestada varudega tasakaalus olevad püügivõimalused ning asjakohased püügireeglid. Aktiivselt tuleb osaleda ELi otsustusprotsessis, et tagada piirkondlike eripäradega arvestamine ja nende integreerimine õigusloomesse ning valdkondlike ELi õigusaktide rakendamine. Varude jätkusuutlikuks kasutamiseks ning maksimaalse ühiskondliku ja majandusliku kasu saamiseks võetakse meetmed püügikoormuse optimeerimiseks. Vähendamaks kalandusest tulenevat mõju ökosüsteemile, tuleb toetada püügivahendite selektiivsuse suurendamist ja soovimatu kaaspüügi (sh mereimetajad ja

¹⁶⁷ Uute liikide kasvatamisel arvestatakse Nõukogu määruse (EÜ) nr 708/2007, 11. juuni 2007 kehtestatud nõudeid ja Looduskaitse seadust.

¹⁶⁸ Interreg BBG projekt – <https://www.submariner-network.eu/projects/balticbluegrowth>

¹⁶⁹ Statistikaamet 2020.

¹⁷⁰ Kalanduse teabekeskus „Kalakasvatus. Perspektiivsed kalaliigid“ 2015.

linnud) vähendamist. Samuti toetab ja korraldab riik koostöös sektoriga liigikaitse ja varude taastamise eesmärgil koelmute ja elupaikade taastamist, nende inventeerimist ja hooldamist, kalade rändeteede avamist ning kalade asustamist. Võõrliikide leviku tõkestamiseks jätkatakse nende asustamise keeluga ning looduses esinevate võõrliikide arvukuse piiramiseks soositakse merel võimalusel nende suuremat püüki ja kasutust ning siseveekogudes muid asjakohaseid meetmeid (nt. püügikeeld).

278. Harrastuskalapüük kui vaba aja veetmise viis on Eestis väga populaarne ning hõlmatud on väga suur hulk inimesi, mistõttu on oluline seda sektorit korrapäraselt suunata ja arendada. Peamine ülesanne saab olema harrastuskalapüügi kui avaliku teenuse kvaliteedi tõstmine ning harrastuspüügisektori kahjulike mõjude vähendamine keskkonnale. Selleks on kavas pakkuda jätkuvalt mitmekesisest harrastuspüügi võimalust (mitmekesised püügivahendid, viisid ja püütavad liigid) ning täiustada lubade soetamiseks ja andmeesituseks vajalikku tehnilist platvormi, tõstes selle kasutajamugavust. Riigil on plaanis toetada harrastuskalapüügile vajaliku infrastruktuuri rajamist (ligipääsutaristu) ning keskkonnanohiu alase informatsiooni andmist. Kavandatud tegevused aitavad tõsta harrastuskalapüügi kvaliteeti ning populaarsust ja vähendada keskkonnakasutusest tingitud mõjusid loodusele. Vaja on tagada harrastuspüüdjatele ligipääs avalikele veekogudele ning vältida harrastuskalapüügi ülereguleerimist. Samuti on plaanis tulevikku silmas pidades kasvatada harrastajate keskkonnateadlikkust. Ühe tegevusena soosib riik ka vabauhenduste laienemist ja tugevnemist harrastuskalastajate hulgas, täitmaks koostöös riigiga harrastuskalastuse arenguks vajalikke ülesandeid.
279. Terviklik kalanduspoliitika eeldab tõhusat seiret (nt imetajate ja lindude kaaspüük) ning järelevalvet ebaseadusliku kalapüügi ning seatud piirangutest ja tingimustest kinnipidamise üle. Selleks tuleb planeerida järelevalvet terviklikult ning seada selged eesmärgid ja tegevused nii rikkumiste vähendamiseks kui ka järelevalve tulemuslikkuse tõstmiseks. Lisaks preventiivsele avaliku hoiaku kujundamisele, tuleb kalanduse järelevalves maksimaalsel määral rakendada tänapäevaseid tehnilisi lahendusi. Esmajoones tuleb kogu kalandussektori andmevahetus (sh kalapüügiload ja püügiandmed) muuta elektrooniliseks, parandamaks operatiivset järelevalvet. Kalavarude säästlikuks kasutamiseks tuleb tagada ajakohane andmekogumine ja infosüsteemide areng. Väga oluline on piiratud ressursi tingimustes keskenduda olulisele. Sellest tulenevalt tuleb jätkata kalandusreeglite lihtsustamist ning vähendada rikkumismenetluste protsessile kuluvat aega. Eeldades, et avalikus sektoris töötavate inimeste arv tulevikus langeb, tuleb järelevalves teha tõhusamalt koostööd sektoriga suuremahulisemate tööde planeerimisel. Seda saab teha vabatahtlike kaasamisega palju inimtööjõudu nõudvatesse mahukatesse hoogtöodesse (nt kudejõgede valve) ja ka kalastajaskonna kaasamisega kalakaitsesse vihjetelefoni abil (naabrivalve).

Kalanduspoliitika majanduslike eesmärkide täitmisega seotud sekkumised

280. Kalanduse meetme eesmärkide täitmisel on oluline luua tingimused majanduslikult elujõulisemale ja konkurentsivõimelisemale vesiviljelus-, kalapüügi- ja kalatöötlemissektorile. Enim tähelepanu tuleb pöörata tootlikkuse tõstmisele ja lisandväärtuse kasvule; toote-, IKT- ja digilahenduste arengust tulenevatele võimalustele, kaasates senisest enam teaduspotsentsiaali. Lähtudes bioloogilise ressursi kestlikust kasutamisest, peab riik soodustama keskkonnasäästlikku tootmist ja töötlemist, toetades tootearendusliku ja tehnoloogilise võimekuse suurendamist kohalike ja seni kasutamata vee-elusressursside (sh töötlemisjääkide) efektiivsemal kasutamisel. Liikuda tuleb väärtusahelat pidi kõrgema lisandväärtusega toodete tootmise poole. Vee-elusressursi väärimiseks toetab riik uuenduslike tehnoloogiliste lahenduste (nt uusi arenguid võimaldavad tehnoloogiad, sh biotehnoloogia) väljatöötamist koostöös ettevõtete ning teadus- ja arendusasutustega, sh rahvusvaheliselt.

281. Kalanduse valdkonna jätkusuutlikkuse ja konkurentsivõime tagamise üks võtmetegur on ühistegevus ranna- ja sisevete püügis, traalpüügis ja vesiviljeluses. Riigi roll on toetada neid ühisinvesteeringuid ja algatusi, mis viivad selliste muutusteni sektoris, et saavutatakse mastaabisääst ja konkurentsieelised. Hea näide on siinkohal tootjaorganisatsioonid traalpüügis. Ranna- ja sisevete kalanduse edendamist on oluline jätkata kogukonna juhitud kohaliku arengu meetodi abil. Alt üles lähenemine on andnud häid tulemusi kalanduse valdkonna arendamisel ning edendab omavahelist koostööd ja ühistegevust nii sektori sees kui ka laiemalt kalanduspoliitika kujundamisel. Valdkonna ettevõtete omavahelise parema koostöö tagamiseks ja konkurentsivõime suurendamiseks on vaja jätkata teavitus-, koolitus- ja nõustamistegevustega Kalanduse Teabekeskuses.
282. Tööjõu vananemine, erialaspetsialistide ja oskustööjõu puudus ning kalanduse valdkonna vähene atraktiivsus noorte hulgas vajab sektori jätkusuutlikkuse tagamiseks terviklikku käsitlust: valdkonna positiivse kuvandi loomist, tõhusamat koostööd teadus- ja haridusasutuste, ettevõtete ja administratsiooni vahel õppekavade kaasajastamisel ja täiendusõppe korraldamisel, vajalike erialaspetsialistide koolitamisel ning konsulentide nõuande tagamisel. Oluline on aidata valdkonnas tegutsejatel kohaneda paremini sellega, mida toovad kaasa ühiskonnas (nt digitaalsete oskuste areng), sh kalandusvaldkonnas, aset leidvad muutused (nt väärtusahelas kõrgema lisandväärtuse loomisele orienteeritus) ning võimaldada sektoris töötajatel ja sektorisse sisenejatel asetleidvatele muudatustele paindlikult reageerida.
283. Merevesiviljeluse arendamine on oluline regionaalarengu meede, hoidmaks ja loomaks uusi töökohti maapiirkondades ning toomaks suurlinnadest väljapoole investeeringuid. Säästva merevesiviljeluse arendamisel peame soodustama ja toetama kaasaegsete ning innovaatiliste tehnoloogiate kasutamist, seejuures tuleb lähtuda põhimõttest, et arendused ei sea olulisel määral ohtu mereala hea seisundi saavutamist. Merealade planeerimise ja keskkonnanäppudest lähtudes loome võimalusi koostoimeliste lahenduste tekkeks (nt multitroofne vesiviljelus, vesiviljelus koostöös tuuleparkidega) või suletud toitainete ringluseks. Vetikate ja karpide kasvatamine võimaldaks ühelt poolt merest välja viia toitaineid (N, P)¹⁷¹ ning teiselt poolt anda kõrge lisandväärtus suure ekspordipotentsiaaliga vesiviljelustoodangule (nt *Furcellaria lumbricalis* – valgulised pigmendid, nanotselluloos). Merevesiviljeluse (kala-, vetikate- ja karpide kasvatuse) terviklikuks käsitlemiseks on senisest enam vaja teha koostööd erinevate ministriumide ja nende valitsemisala asutuste vahel, saavutamaks ühine arusaam ja kokkulepe uue valdkonna arenguks. Riigi sekkumine on vajalik temaatilise uuringuprogrammi algatamisel, mis süstemaatiliselt käsitleb uudseid vesiviljelusteemasid kogu selle väärtusahela ulatuses (kasvatamine, toorme väärimine, turustamine) ning tegema rahvusvahelist koostööd teema arendamisel. Sektori jätkusuutlikkuse tagamiseks tuleb toetada selliseid leevendusmeetmeid ja investeeringuid tehnoloogiasse, mis oleksid tulevikus majanduslikult tasuvad ega vajaks täiendavaid tegevustoetusi. Säästva merevesiviljeluse arendamise strateegiliseks eesmärgiks on viia avamere vesiviljeluse maht järgneva viie aasta jooksul 10 000 tonni juurdekasvuni aastas, lähtudes seejuures põhimõttest, et asustusmaterjal kasvatatakse ette eelkõige maismaa kalakasvatustes. Merevesiviljeluse arendamisel seatud strateegilise eesmärgi ja merealade hea seisundi saavutamise eesmärgi tagamiseks viiakse iga arendusprojekti puhul läbi üksikasjalik keskkonnamõjude hindamine.
284. Kalanduse meetme eesmärkide täitmisel on oluline luua tingimused majanduslikult elujõulisemale ja konkurentsivõimelisemale maismaa vesiviljeluse arengule. Enim tuleb tähelepanu pöörata tootlikkuse tõstmisele, toodangu mahu kasvule ja uute liikide kasvatusele ning teadus- ja

¹⁷¹ Interreg BBG projekt – üks merekarbi standardfarm (24 km köit, 4 ha pindalaga) eemaldab Läänemerest iga 2 aasta tagant 50-60 kg N ja 4 kg P ning info kaudselt näha ODSS portaalis – <http://www.sea.ee/bbg-odss/Map/MapMain> (TÜ EMI); TÜEMI - <http://docplayer.net/36420964-Kinnitumata-punavetikakoosluse-kunstliku-kultiveerimise-voimalik%ADkus-ning-selle-moju-vainamere-keskkonnaseisundile-lopparuanne.html> - näiteks: 1 ha suurune vetikafarm (agarik) eemaldaks Läänemerest aastaga 3,3-3,6 kg lämmastikku ja 0,33-0,66 kg fosforit.

arendustegevusele, et suuta rahuldada töötajate tooraine vajadust ning siseturu nõudlust. Konkurentsivõime tõstmiseks on vaja senisest enam tähelepanu pöörata toodangu väärindamisele ning kasvatustehnoloogiatele. Vesiviljelussektori kvaliteetse toodangu suurendamiseks on riigil sekkudes oluline lähtuda printsibist, mis tagab valdkonnas tegutsejate konkurentsivõime Läänemere piirkonnas ning hea keskkonnaseisundi säilimise tootmise intensiivistumisel. Toetades majanduslikult tasuvate keskkonnasõbralike ja energiasäästlike tehnoloogiate kasutuselevõttu ning soosides ressursside efektiivsemat kasutust (nt akvapoonika), aidatakse kaasa nende kohustuste täitmisele, mida Eesti riik on võtnud hea keskkonnaseisundi säilimise ja toitainete äravoolu vähendamisel.¹⁷² Vesiviljeluse tasakaalustatud arenguks peavad Maaeluministeeriumi ja Keskkonnaministeeriumi valitsemisalade asutused tegema senisest enam koostööd.

285. Kvaliteetse ja kõrge lisandväärtusega kala- ja vesiviljelustoodang, tarbijateadlikkuse kasv ja kalavarude kestlik majandamine loovad eeldused kala- ja vesiviljelustoodete tarbimise suurendamiseks. Riigi kohustus on panustada kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töhusasse ja läbipaistvasse siseturгу, aidates kaasa toodete turustamisel lühikese ja tarbijale ohutu toodete tarneahela (tootjalt tarbijale) arengutele, tarbijateadlikkuse kasvule (kala on tervislik) ning propageerides kala- ja vesiviljelustoodete tarbimist üldiselt. Sekkumiseks vajalike tegevuste rakendamine eeldab head koostööd erinevate ministeeriumide ja nende valitsemisalade asutuste vahel.
286. Jätkuva nõudluse rahuldamiseks kalapüügi- ja vesiviljelustoodete järele maailmas ja Eesti kalatoodete kõrge isevarustatuse taseme juures on oluline tagada kvaliteetne ja kõrge lisandväärtusega ja suure ekspordipotentsiaaliga toodang. Riigi sekkumine peab tagama võrdsed tingimused ELis turustatavatele kalapüügi- ja vesiviljelustoodetele ning soosima uute turgude leidmist, et vähendada võimalikke riske tänastel peamistel sihtturgudel ja leida toodetele uusi tarbijaid (nt Aasias ja Aafrikas).

Kalanduspoliitika sotsiaal-majanduslike eesmärkide täitmisega seotud sekkumised

287. Kalanduspoliitika sotsiaal-majanduslike eesmärkide täitmiseks on oluline edendada ranna- ja sisevetepüüki nii, et püügitegevusest sõltuvad kalurid saavutavad rahuldava elatustaseme ja nende investeerimissuutlikkus kasvab. Selleks peab riik sekkudes enim tähelepanu pöörama koostööle bioloogilise ressursi väärindamisel ja turustamisel. Samuti tuleb tähelepanu pöörata sissetulekute suurendamisele mitmekesistamise abil, võimaldades rannapiirkondades integratsiooni sinise majanduskasvu teiste valdkondadega (nt rannikuturism, merebiotehnoloogia, merevesiviljelus). Kuivõrd ranna- ja sisevetepüügis tegutsevad valdavalt mikroettevõtted, on nende investeerimissuutlikkuse suurendamiseks vaja veel sekkuda, andes tagastamatut abi. Selleks jätkab riik ranna- ja sisevete kalurite toetamist, rakendades kogukonna juhitud arengut (CLLD) kui meetodit. See võimaldab arvestada piirkondade erisustega nii püügitegevuses ja selleks vajalikus taristus, saagi väärindamises ja selleks vajalike koostöövormide (sh rahvusvahelise koostöö) elavdamises kui ka uudsete tegevuste rakendamisel sinise majanduskasvu¹⁷³ raames. Ranna- ja sisevete kalanduse ühtlase arengu paremaks tagamiseks on vaja teha jätkuvalt koordineerivat tööd Kalanduse Teabekeskuses. Kalapüügi optimaalseks korraldamiseks on Peipsi, Lämmi- ja Pihkva järvel üheks võimaluseks majanduslikult olulisemate kalaliikide püügivõimaluste jaotamisel püügivahendite piirarvu jaotamisele lisaks aastase lubatud saagi jaotamine väljapüügimahuna püügivahendite kohta.

¹⁷² HELCOM kohustused, raamdirektiividest tulenevad nõuded.

¹⁷³ https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/blue_growth_et.

5 Seosed teiste arengukavade ning horisontaalsete teemadega

Järgnev ülevaade „Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“ (PõKa 2030) seostest teiste arengukavade ning horisontaalsete teemadega koosneb kahest osast:

- Ülevaade neist põllumajanduse ja kalanduse valdkonnas olevatest arengudokumentidest, mille PõKa 2030 lõimib tervikuks riigieelarve strateegia (RES) raames (5.1).
- Ülevaade teistest riigi ja rahvusvahelise koostöö tasandi arengudokumentidest ning riigi horisontaalsetest strateegilise juhtimise teemadest, mille eesmärgid lõimuvad PõKa 2030 mõjueesmärkidega, sh PõKa 2030 tegevused aitavad kaasa nende saavutamisele (5.2).

5.1 Valdonna arengukavade lõimimine riigieelarvestrateegia raamistikus

Põllumajanduse, kalanduse, toidutööstuse ning maa- ja rannapiirkondade arenguga seotud riigi tegevused ning Euroopa Liidu vastavad arengusuunad olid varem kajastatud mitmetes eri tasemega Eesti Vabariigi arengudokumentides, mille PõKa 2030 seob RES tulemusvaldkonna „Põllumajandus ja kalandus“ ning tulemusvaldkonna „Regionaalareng ja maaelu“ maaelupoliitika mõistes ühtseks tervikuks. PõKa peatükkidesse 1-4 on sisendina lõimitud järgmiste arengudokumentide üldeesmärgid ja tegevussuunad:¹⁷⁴

- Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020¹⁷⁵
- Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi rakenduskava (EMKF) 2014–2020¹⁷⁶
- Eesti kalanduse strateegia 2014–2020
- Eesti vesiviljeluse sektori arengustrateegia 2014–2020
- Eesti toidu tutvustamise ja müügiesituse kava „Eesti toit 20152020“
- Eesti toidusektori ekspordi edendamise tegevuskava 2019–2022.
- Euroopa biomajanduse strateegia (Komisjoni teatis: „Kestlik biomajandus Euroopas: majanduse, ühiskonna ja keskkonna vaheliste sidemete tugevdamine“ 11.10.2018)
- Lääne-Eesti, Ida-Eesti ja Koiva vesikondade maaparandushoiukavad
- Eesti mahepõllumajanduse arengukava aastateks 2014–2020
- Eesti mahemajanduse tervikprogramm 2018–2021
- Eesti teraviljasektori arengukava aastateks 2014–2020
- Eesti aiandussektori arengukava aastateks 2015–2020
- Eesti lambakasvatuse sektori arengukava aastateks 2018–2023
- Eesti lihavesisektori visioonidokument 2016–2020
- Eesti piimanduse strateegia 2012–2020
- Koolikava rakendamise riiklik strateegia (2018)
- Eesti seemnemajanduse arengukava aastateks 2014–2020
- Harrastuspüügi arengukava 2010–2013 (perspektiiviga kuni 2018)
- Põllumajandussektoris kliimamuutuste leevendamise ja kliimamuutustega kohanemise tegevuskava 2012–2020
- Kliimapolitiika põhialused aastani 2050 ning Kliimamuutustega kohanemise arengukava aastani 2030
- Taimekaitsevahendite säästva kasutamise tegevuskava aastateks 2013–2017

¹⁷⁴ PõKa 2030 alaeesmärkidega seotud sektoriaselised arengukavad on kavas kujundada vastavate sektorite eestvõttel.

¹⁷⁵ Nii EL-i ühise põllumajanduspoliitika regulatsioonide kui ka ressursside vaates kõige mahukama Eesti maaelu arengukava 2014–2020 täitmise aruanded on Maaeluministeeriumi kodulehel <https://www.agri.ee/et/eesmargid-tegevused/eesti-maaelu-arengukava-mak-2014-2020/seire-ja-hindamine>. Põllumajandusuuringute Keskuse kodulehel on arengukava hindamise, keskkonnanalaste uuringute ja loomade heaolu meetmete hindamise aruanded <https://pmk.agri.ee/et/MAK-hindamine>.

¹⁷⁶ vt <https://www.agri.ee/et/eesmargid-tegevused/euroopa-merendus-ja-kalandusfond-emkf-2014-2020/seire-ja-hindamine>

- Eesti põllumajandus-, toidu- ja kalamajandusteaduse ning teadmussiirde arengukava aastateks 2015–2021
- Programm „Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine ja säilitamine aastatel 2014–2020“
- Riiklik programm „Sordiaretusprogramm aastatel 2009–2019“
- Programm „Põllumajanduslikud rakendusuuringud ja arendustegevus aastatel 2015–2021“
- Nitraaditundliku ala tegevuskava 2016–2020
- Eesti merestrateegia meetmekava (2020)
- Siirde-, poolsiirde- ja mageveeliste kalaliikide koelmualade taastamise programm 2017–2023 (perspektiiviga 2027)
- Kalakasvatuse tegevuskava 2017–2019 (perspektiiviga 2023)
- Mikroobide antibiootikumiresistentsuse vähendamise tegevuskava veterinaarmeditsiini valdkonnas (2019–2023)
- Euroopa Komisjoni „Toidutootmise ja põllumajanduse tulevik – teatis 2020. aasta järgse ühise põllumajanduspoliitika kohta“ (2017) ja „ELi eelarve: ühine põllumajanduspoliitika pärast 2020. aastat“ (2018)
- Euroopa Komisjoni ettepanek Euroopa merendus-, kalandus- ja vesiviljelusfondi (EMFAF) 2021–2027 määruse kohta (2018).
- Euroopa Komisjoni teatis „Strateegia „Talust taldrikule“ õiglase, tervisliku ja keskkonnahoidliku toidusüsteemi edendamiseks COM/2020/381final (2020).¹⁷⁷

Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 (PõKa 2030) ja Euroopa Komisjoni strateegia „Talust taldrikule“ seoste lühiülevaade

PõKa 2030 kooskõlastamise käigus tuli Euroopa Komisjon välja Euroopa Rohelise kokkuleppe ning mitme selle alla kuuluva algatusega, mis ka Eesti põllumajandust ja kalandust mõjutavad. Kõige olulisemad on siinjuurest strateegia *Talust taldrikule teatis* ning *Elurikkuse strateegia teatis*, mis mõlemad ilmusid 2020. aastal. Seal on toodud mitmeid põllumajandus- ja kalandussektoriga seonduvaid üleeuroopalisi eesmärke. Tegemist ei ole liikmesriikide poolt heaks kiidetud algatuste, vaid Euroopa Komisjoni visioonidokumendiga sellest, kuidas muuta toidusüsteeme kestlikumaks ning elurikkuse-sõbralikumaks. Eesti seisukohad nende algatuste suhtes on Vabariigi Valitsus heaks kiitnud, tuginedes muuhulgas PõKa 2030-s kokkulepitule. Et Euroopa Komisjon polnud PõKa 2030 eelnõu kooskõlastuste ajaks veel avaldanud strateegia *Talust taldrikule* teatise mõjuhinnangut, siis polnud otstarbekas kopeerida PõKa 2030-sse ka numbrilisi, veel läbirääkimiste faasis olevaid eesmärke. Siiski on Euroopa Komisjoni strateegiate ja PõKa 2030 printsiipide vahel selge sünergia.

Eesti on soovinud ning ka teised liikmesriigid ja Euroopa Komisjon on seda toetanud, et erinevate eesmärkide seadmisel arvestatakse liikmesriikides valitsevat olukorda ning juba tehtud edusamme.

Talust taldrikule katab kogu toiduahela, seosed PõKa 2030-ga on kajastatud järgnevalt:

Kestliku toidutootmise printsiibid on kirjeldatud PõKa 2030 peatükis 2.2.3 ning lähevad täielikult kokku ka strateegia *Talust taldrikule* teatises kirjeldatud lähenemisega.

Innovatsiooniga seonduvat on süsteemselt käsitletud PõKa 2030 teaduse, innovatsiooni ja arenduse peatükis (3.7) nagu ka digitaliseerimise ja andmete teemat, ning biomajanduslike eelduste tähtsus on toodud sissejuhatavas osas (ptk 2.2.1), mis biomajandust käsitleb.

Muldadega seonduv, taimekaitsevahendid ning väetised on toodud PõKa 2030 peatükis 3.1 (täiendavalt ka ptk 3.4.1), kus on ära näidatud põllumajanduskeskkonna ja elurikkuse seisukohast võtmetähtsusega näitajad. Peamiselt on soovitud teatud trendide paranemist ning negatiivsete leidude vähenemist kontrollide tulemustes. Samuti on peatükis 3.1. käsitletud kasvuhoonegaasidega seonduvat. Suurt

¹⁷⁷ Strateegia „Talust taldrikule“ (2020) koostati PõKa 2030 eelnõu Riigikogu arutelude etapil ja Maaeluministeeriumi hinnangute kohaselt on selle eesmärgid PõKa 2030 mõjuesmärkidega kooskõlalised (vt PõKa 2030 ptk 1 lk 5, 7 ja 10).

tähelepanu on pööratud andmetega seonduvale ning tihedamale seirele, et tuvastada kitsaskohti, samuti teadlikkuse tõstmisele, mis on aluseks integreeritud lahendustele ja säästvamale abiainete kasutamisele. Eesti probleem ei ole seesuguste ainete suur ülekasutus, vaid parem teadlikkus sellest, kuidas efektiivselt ning elurikkust säästvalt loodusega kooskõlas toimetada, tagades samas mullaviljakuse. Ka uued tehnoloogiad on peatükis 3.1. käsitlust leidnud. Sarnaseid seisukohti on väljendatud ka Vabariigi Valitsuse Talust taldrikule strateegia seisukohtades.

PõKa 2030 loomade heaolu ja loomatervise tegevussuunas (ptk 3.2) on seatud eesmärgiks antibiootikumide kasutamise märkimisväärne vähenemine, mis on kooskõlas ka Talust taldrikule strateegias tooduga. Loomade heaolu tagamine muuhulgas läbi kvaliteedikavade ning taimekahjustajate vältimine vastab samuti teatise vaimule.

Põllumajanduse sisendid on PõKa 2030 peatükis 3.4, kus on käsitletud nii Eesti oludesse paremini sobivaid sorte ja tõugusid kui ka põllumajandusmaa kasutamist ja maahooldust (nt kuivenduses).

Mahetootmist on potentsiaaliga tootmisviisina käsitletud PõKa 2030 peatükis 3.5, kus mõõdikutes on esile toodud just tarbimisega seonduv, mis aitaks Eesti suurt mahemaa osakaalu ka tootmistugevuseks pöörata. Samas peatükis on toodud ka toidujulgeolek, mida tagab kõige paremini kaasav mitmekesine tootmine. Samuti on peatükis 3.5 käsitletud kaubanduse ja ekspordiga seonduvat. Rahvusvahelise kaubanduse keskkonnasõbralikumaks muutmine on laiem teema Välisministeeriumi tegevuskavades ja seetõttu on see PõKa 2030-s eraldi kajastamist leidnud üksnes ptk-is 5.2.7 (PõKa 2030 seosed ÜRO ja Eesti säästva arengu eesmärkidega, sh koostöö Välisministeeriumiga).

Tarbija tervist toetavaid valikuid on PõKa 2030-s kirjeldatud toiduohutuse tegevussuunas (ptk 3.3). Peamine rõhk on toidu märgistamisel ja tarbijate harimisel, rõhutatud on ka toidupettuste teemat. Siin on olulisi kokkupuutepunkte ka Sotsiaalministeeriumi haldusala tegevustega.

Toidu raiskamise ja kadude vähendamise seonduvaid tegevusi kirjeldatakse PõKa 2030 peatükis 3.5 (üldisemalt PõKa 2030 ja Eesti säästva arengu eesmärkide seoste ptk-is 5.2.7). Peatükis 3.5 leiab kajastamist ka maksustamisega seonduv.

PõKa 2030 peatükis 4.1 on tervelt pool mahust pühendatud kalanduse kestlikkusele ning keskkonnateemadele, sealjuures on käsitus märksa laialdasem ja põhjalikum kui strateegias „Talust taldrikule“.

Seega on kokkuvõtvalt PõKa 2030-s käsitletud kõik olulisemad ELi strateegia „Talust taldrikule“ seisukohad ning dokumentide vahel ei esine vastuolusid.

5.2 PõKa 2030 seosed teiste Eesti Vabariigi ja rahvusvaheliste arengudokumentidega

Põllumajanduse, kalanduse, toidutööstuse, toiduohutuse ja maaelu arengu valdkondi hõlmav PõKa 2030 panustab kaheksa tegevussuuna kaudu ka teistesse riigieelarve strateegiaga seotud valdkondlike ja valdkondade vaheliste arengukavade eesmärkide saavutamisse. Eeldame, et paljud Eesti Vabariigi senised arengueesmärgid (sh kultuuri-, sotsiaal-, majandus-, keskkonna-, regionaal- ja julgeolekupoliitikad) olemuslikult ei muutu ja kanduvad uude finantsperioodi. Seetõttu on järgneva ülevaate keskmes on küsimus, **kuidas PõKa 2030 tegevussuunad saavad kaasa aidata riigi teiste arengukavade olemuslike mõjueesmärkide saavutamisele ning milline on PõKa roll Eesti arengukavade vahelises tööjaotuses.**¹⁷⁸ PõKa

¹⁷⁸ Alapeatükk 5.2 hõlmab 21.08.2019 seisuga Vabariigi Valitsuse ja Riigikantselei kodulehel olevate strateegiadokumentide eesmärkide ja PõKa 2030 seoste analüütilist kaardistust. Kontekst: Eesti Vabariigi paljude arengukavade kehtivus lõpeb 2020. aastal, osa mõjueesmärke jääb saavutamata ja nende taotlemine jätkub Eesti 2035 ning uuenevate valdkonnaarengukavade (sh PõKa 2030) kaasabil. Maaeluministeerium täpsustab PõKa 2030 vahehindamise käigus (2024) koostöös teiste ministeeriumide ja Riigikantseleiga nende juhitud arengukavadest tulenevaid riigi mõjueesmärke, mis kanduvad aastani 2030 ja edasi. Järgnev seoste kaardistus on kokkuvõtte PõKa 2030 seletuskirjas esitatud põhjalikumast ülevaatest, sh viited (vt lisa: ptk VII).

2030 ja teiste arengukavade mõjuesmärkide seoste ülevaade on esitatud vastavalt „Mõjude hindamise meetodika“ (2012) mõjukategoriatele, millest esimene hõlmab riigi sotsiaal-demograafilisi arenguprobleeme ning inimeste heaoluga seotud mõjuesmärke.

5.2.1 Eesti sotsiaal-demograafilised väljakutsed ja mõjuesmärgid

Rahvastiku tervis ning tervishoiu ja toiduohutuse süsteemid

Rahvastiku tervise valdkonna strateegilise juhtimise kesksed dokumendid on „Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030“ ning riigieelarve strateegia järgmise perioodi valdkondade ülene arengukava „Eesti 2035“ ühes selle strateegilise sihiga „Eestis elavad arukad, tegusad ja tervist hoidvad inimesed,“ mille üldine mõjuesmärk on inimeste *tervena elatud eluiga*. PõKa 2030 kõik tegevussuunad ja eriti 3. aitavad kaasa selle eesmärgi saavutamisele. „Rahvastiku tervise arengukava aastani 2030“ keskse põhimõtte *tervis igas poliitikas* kohaselt peab riigis iga poliitika rakendamisel arvestama ka selle mõju tervisele. Antud kontekstis on PõKa 2030 kõrgeima taseme eesmärk *puhas toit*. Lisaks on PõKa 2030 toiduvaldkond seotud säästva arengu nelja eesmärgiga (vt PõKa 2030 ptk-id 1, 3.3 ja 5.2.7).

Mitmed rahvastiku tervise ja avalike teenuste kvaliteedi probleemid puudutavad hajaasustusega piirkondades ühtaegu nii võrdsete võimaluste, regionaalarengu kui ka riigivalitsemise teemasid.

Sidus ühiskond, inimeste heaolu, arukad külad ja rahvastiku kasvu eeldused

„Eesti 2035“ inimeste võrdsema kohtlemise ja sidusa ühiskonna edendamise strateegiline siht „Eesti ühiskond on hooliv, koostöömeelne ja avatud“ on seotud PõKa 2030 tegevussuundadega põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja toiduainetööstuse ettevõtluskeskkonna kujundamise, toiduohutuse tagamise, teadmussiirde ning maa- ja rannapiirkondade elukvaliteedi edendamise kaudu. PõKa 2030 aitab kaasa ka „Heaolu arengukava 2016–2023“ eesmärkide saavutamisele tööhõive, teadmussiirde, majandusliku toimetuleku, puhta keskkonna ja toidu ning maa- ja ranna-piirkondades sotsiaalsete võrgustike toetamise kaudu PõKa 2030 tegevussuundades 6 ja 7.

Ühiskonna sidususe ja heaolu eesmärkide saavutamine on eelduseks „Rahvastikupoliitika põhialused 2035“ ning „Laste ja perede arengukava 2012–2020“ ühiskonna kestlikkusega seotud mõjuesmärkide taotlemisele. Laste ja perede arengukava on suunatud „kõigile Eesti riigi pinnal elavatele lastele ja peredele, et nad saaksid kasvada ja elada turvalises ning inimsõbralikus elukeskkonnas.“ Peaesmärk on laste ja perede elukvaliteedi ning kindlustunde tõstmine, et soodustada laste sündi. PõKa 2030 keskmes on maa- ja rannakogukondade heaolu. Samas üks kõiki kooliealiste lastega peresid puudutav PõKa 2030 programmi tasandi tegevus on **koolitoidu kava**, mis aitab kaasa noorte tervislike toitumisharjumuste kujundamisele, koolide ja toidusektori ettevõtete koostööle ning samuti sotsiaalse ebavõrdsuse leevendamisele.

Rahvastiku vähenemise, vananemise ja linnastumise suundumuste tõttu väärib esiletõmmist PõKa 2030 tegevussuuna 6 eesmärkide seos „Noortevaldkonna arengukava 2014–2020“ **üldeesmärgiga**: „noorel on avarad võimalused arenguks ja eneseteostuseks, mis toetab sidusa ja loova ühiskonna kujunemist“. PõKa 2030 noortele suunatud kavade sihtrühm on suurem, hõlmates kuni 40 aastasi lastega peresid (vt PõKa 2030 ptk 3.6 ja lisa ptk VII).

Teadus- ja arendustöö, teadmispõhine poliitika, haridus ja innovatsioon

Sotsiaalse heaolu ja kestliku arengu eeldused nii linna- kui maapiirkondades on haridus, teadmised ja innovatsioon. Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia 2014–2020 „Teadmispõhine Eesti“, „Eesti elukestva õppe strateegia 2020“, „Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035“ ja „Eesti teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ja ettevõtluse arengukava 2021–2035“ (eelnõud) eesmärkide saavutamisele PõKa 2030 tegevussuundade 1–6 ja 8 raames aitab kaasa PõKa tegevussuund 7. Aastal 2019 on selge, et „Teadmispõhise Eesti“ sihtmärke tuleb 'ajas edasi tõsta' ja leida tõhusaid meetmeid nendeni jõudmiseks, sh 'Eesti ühiskonnas teadustöö tulemuste ja teadmiste kiire ning paindlik

„jõuda selleni, et Eesti ettevõtjad teeniksid rohkem tulu kõrge lisandväärtusega toodete ja teenuste eest.“ (vt ka PõKa 2030 ptk 3.5, 5.2.4 ja 5.2.7).

Biomajandussektorite, taristu ja transpordi kohanemine kliimamuutustega

Prognoositud kliimamuutused puudutavad biomajanduse primaarsektoreid ka taristu ja transpordi kaudu. „Eesti kliima 2100“ stsenaariumide kohaselt 'sagenevad Eestis üleujutused ja põuaperioodid, suureneb kaldaerosioon ja kaldarajatised satuvad ohtu, lisaks peab olema valmis suuremateks tormikahjustusteks. Samuti on mõjutatud jää- ja lumikatte kestus ning merevee ja siseveekogude tase. Seega, peame valmistuma sagedasemateks metsapõlenguteks, tormideks ja üleujutusteks ning uute taimerahjuri ja võõrliikide tulekuks. Kliimamuutustel võib olla ka positiivseid tagajärgi - näiteks pikeneb suveturismi hooaeg, suureneb tuuleenergia maht, kasvatada saab uusi põllukultuure ning suurenevad öko- ja IT-innovatsiooni võimalused.'

Samuti aitavad PõKa 2030 tegevussuunad 1-8 kaasa kõigi „Kliimamuutustega kohanemise arengukava aastani 2030“ alaeesmärkide saavutamisele (vt PõKa 2030 lisa ptk VII).

„Transpordi arengukava 2014–2020“ üldeesmärgi kohaselt 'Eesti transpordisüsteem võimaldab inimeste ja kaupade liikumist kättesaadaval, mugaval, kiirel, ohutul ja kestval moel'. Eesmärgi saavutamist mõõdetakse kasutajate rahulolu indeksiga. Et Eesti majandus on suunatud ekspordile, siis vajavad ettevõtted häid välisühendusi nii sisendkaupade impordiks kui oma toodete ekspordiks. Eesti asukohast tingituna on siin oluline meretranspordi roll, samas maa- ja rannapiirkondade 'hõreasustus tingib selle, et üleriigilise liikuvuse tagamisel on teedel ja maanteetranspordil kande roll. Riigisisese kaubaveo ning seega ettevõtluse ja konkurentsi-võime seisukohalt on maanteetransport asendamatu'. PõKa 2030 tegevussuundade 4–6 ja 8 eesmärkide saavutamise üks eeldusi on, et 'maanteeühendused Eesti erinevate piirkondade ja asulate vahel oleksid mugavad, ohutud, ühiskonnale vastuvõetavate kuludega.'

Energiamajanduspoliitika

„Energiamajanduse arengukava aastani 2030“ üldeesmärgiks on tagada tarbijatele turupõhise hinna ning kättesaadavusega energiavarustus, panustades Eesti majanduskliima ja keskkonnaseisundi parendamisse ning pikaajalise konkurentsivõime kasvu. Arengukava koondab energiakasutusega seotud tegevusi, sh 'Biokütuste kasutuse pikaajalises perspektiivis aastani 2050 on planeeritud elektri- ja soojuste tootmist vastavalt metsade juurdekasvule. Biometaani jt alternatiivsete mootorkütuste kasutus kasvab. Täpsustatakse bioressursi kasutusvõimalusi mootorkütuste tootmiseks.' „Eesti taastuvenergia tegevuskava aastani 2020“ rõhutab, et 'Energeetilise tooraine varud Euroopas on napid ning nafta ja gaasi osas kasvab Euroopa Liidu sõltuvus impordist kiiresti... praeguselt umbes 50 protsendilt aastaks 2030 65 protsendini.' PõKa 2030 tegevussuundade 4-7 ja 8 eesmärkide kontekstis on oluline energiamajanduse ja biomajanduse seoste täpsem kaardistamine, sh toidusektoris biometaani jm energiatootmise võimalused energiasõltuvuse ja -hinna vähendamiseks.

„Eesti riiklik energia- ja kliimakava aastani 2030“ annab ülevaate Eesti kliimamuutuste leevendamise ja energiamajanduse seostest, kus Eesti pikaajaline eesmärk on minna üle vähese süsinikuheitega majandusele. Aastaks 2050 on Eesti sihiks KHG heidet vähendada ligi 80 protsenti võrreldes 1990. a tasemega (seosed PõKa 2030 tegevussuundadega 1, 4, 5, 7 ja 8).

Infoühiskond, tehnoloogiad, e-kaubandus ja ettevõtete konkurentsivõime

„Eesti infopoliitika arengukava 2020“ visiooni kohaselt 'Eestis kasutatakse maksimaalselt info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) võimalusi, et nutikate lahenduste abil tõsta inimeste elukvaliteeti ja tööhõivet, tagada Eesti kultuuriruumi elujõulisus, suurendada majanduses tootlikkust ning tõsta avaliku halduse tõhusust.' Infopoliitika kõrgemaks sihiks on toetada majanduse konkurentsivõime, inimeste heaolu ja riigivalitsemise tõhususe tõusu. „Eesti 2035“ IKT ja majanduskeskkonna muutuste kaardistuses rõhutatakse, et 'Uued tehnoloogiad ja IT-platvormid (sotsiaalmeedia, avaandmed, pilvetechnoloogiad,

suurandmed, tehisintellekt jne) muudavad ettevõtete struktuuri ja toimimist' Samuti, et 'tehnoloogia kiire areng ja tarbimis-käitumise muutused on toonud platvormimajanduse kiire kasvu ja vajaduse Eesti ettevõtetus- ja õiguskeskkonna paremaks kohandamiseks uute ärimudelitega.' Arenguruumi on ka e-kaubanduses, kus Eesti on 'EL-i keskmisel tasemel'. Toidusektori ja maaturismi toodete e-kaubanduse võimalused on PõKa 2030 tegevussuundade 1, 3, 5, 6, 7 ja 8 teema.

Turismipoliitika ja Eesti toidu ning maa- ja rannapiirkondade kuvand

Turismivaldkond lõimub kõigi PõKa 2030 tegevussuundadega 1–8 ja seosed on vastastikused. **„Eesti riiklik turismiarenduskava 2014-2020“ üldeesmärk** on 'tagada Eesti konkurentsivõime ja rahvusvaheline atraktiivsus turismisihthohana. Strateegilisteks tegevussuundadeks on Eesti kui reisisihti tuntuse suurendamine, turismiinfo juhtimine, turismitoodete arenduse juhtimine, arenguvõimaluste seire, rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiatraktsioonide arendus, rahvusvaheliste sündmuste toetamine ja piirkondlike turismitoodete arendamine.' Samuti rõhutatakse, et 'turismisektori jätkusuutliku arengu eelduseks on säästva turismi põhimõtete rakendamine.' See lõimub PõKa 2030 tegevussuundadega 1, 2, 3, 5, 6 ja 8, mis aitavad otseselt kaasa turismi arengukava kahe mõjueesmärgi saavutamisele, sh: a) 'Kogu Eesti rannik on elava liiklusega atraktiivne mereturismi piirkond'; b) 'Eesti erinevatel piirkondadel on välja arendatud neile iseloomulikud turismitooted, mis loovad eeldused koha külastamiseks ja pikendavad nii sise- kui välisküllastaja viibimist piirkonnas'. Turismiarendus kasvatab Eesti toidusektori ekspordivõimalusi ning tõstab tööhõivet maa- ja rannapiirkondades.

Merenduspoliitika

„Eesti merenduspoliitika 2012–2020“ on tihedalt seotud PõKa 2030 tegevussuundade 6, 7 ja eriti 8 eesmärkidega, mis hõlmavad maa- ja rannapiirkonna arengut, teadmussiiret ja kestlikku kalandust, sh näiteks kalalaevandusvaldkonna konkurentsivõimet ja rannaäärse elukeskkonna ning väikesadamatega seotud turism. Mitu Eesti merenduspoliitika ja PõKa 2030 suunda on sarnased. Merenduspoliitika kaks prioriteeti ('ettevõtetuskeskkond on ettevõtjasõbralik ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline' ja 'rannaäärne elu- ja külastuskeskkond on atraktiivne, soodustades mereturismi ja kohaliku ettevõtluse arengut ning merekultuuripärandit kantakse edasi') eeldavad head koostööd PõKa 2030 tegevussuundade 3, 5, 6, 7 ja eriti 8 juhtidega.

Metsanduspoliitika

Põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja mitmed agroökoloogia teemad on nii biomajanduse kui keskkonnakaitse kaudu tihedalt metsandusega seotud. **„Eesti metsanduse arengukava aastani 2020“ üldeesmärgiks** on „metsade tootlikkuse ja elujõulisuse ning mitmekesise ja tõhusa kasutamise tagamine.“ Uue **„Metsanduse arengukava aastani 2030“** koostamise ettepanekus on rõhutatud eesmärki 'tagada metsade sotsiaalselt tasakaalustatud ökoloogiline ja majanduslik jätkusuutlikkus, arvestades kultuurilisi aspekte, võimalikke kliimamuutusi ja globaalseid arenguid eeskätt majanduses ja tehnoloogilises innovatsioonis.' Olulised EL-i ning Eesti põllumajandus- ja metsanduspoliitikate ühisteemad on võõrliikide ja invasiivsete matsakahjustajate negatiivse mõju vähendamine; Pariisi kliimaleppe kohustused; looduslikult liigirikaste metsade kui Eesti maastike eripära hoidmine koostoimes vahelduva põllumajandusmaa ja -keskkonna hoidmisega (PõKa 2030 tegevussuund 1, 2, 6 ja 7) ning maapiirkondade tööhõivesse panustamine ja taristute arendus (PõKa 2030 tegevussuund 4-6).

5.2.3 Loodus- ja elukeskkonnaalased mõjueesmärgid

„Eesti 2035“ muutuste kaardistuses on looduskeskkonda maismaal ning vees, bioloogilist mitmekesisust, ökosüsteeme ja kliimat, sh 'Põllumajandussektoris tuleb kombineerida toiduga kindlustatuse ja kliimamuutuste leevendamise eesmärgid, vähendades kasvuhoonegaaside heidet põllumajandustoodangu väärtuse kohta. Samal ajal heite vähendamisega tuleb mõelda ka süsiniku muldadesse, metsadesse ja rabadesse sidumise suurendamisele... Bioloogilise mitmekesisuse vähenemist peetakse kliimamuutuste ja muldade degradeerumise kõrval suurimaks maailma ähvardavaks keskkonnoahuks ning kõik need on

omavahel tihedalt seotud.' Eelnimetatud väljakutsetega on otseselt seotud PõKa 2030 tegevussuunad 1, 2, 4, 7 ja 8.

„Eesti keskkonnanstrateegia aastani 2030“ juhindub Eesti säästva arengu riikliku strateegia „Säästev Eesti 21“ põhimõtetest. Selle **eesmärk** on 'määratleda pikaajalised arengusuunad looduskeskkonna hea seisundi hoidmiseks, lähtudes samas keskkonnavaldkonna seostest majandus- ja sotsiaalvaldkonnaga ning nende mõjudest ümbritsevale looduskeskkonnale ja inimesele'. Strateegia rakendamist toetab **„Eesti looduskaitse arengukava aastani 2020“**, mille kolm **eesmärki** (a) 'Inimesed tunnevad, väärtustavad ning hoiavad loodust ja oskavad oma teadmisi igapäevaelus rakendada'; b) 'Liikide ja elupaikade soodne seisund ja maastike mitmekesisus on tagatud, elupaigad toimivad ühtse ökoloogilise võrgustikuna'; c) 'Loodus-varade pikaajaline püsimine on tagatud, nende kasutamisel arvestatakse ökosüsteemse lähenemise põhimõtteid.) on seotud eelkõige PõKa 2030 tegevussuundadega 1, 2, 4, 5 ja 8). PõKa 2030 eesmärgid on seotud ka **„Euroopa Liidu bioloogilise mitmekesisuse strateegiaga aastani 2020“**, mis lõimib elurikkuse hoidmise valdkondlike poliitikasuundade kujundamise ja elluviimisega. Inimese heaolu seisukohast on elurikkus hädavajalik pakkudes teenuseid, millel püsivad majandussüsteemid ja ühiskonnad. Näiteks ökosüsteemi teenused tolmeldamiseks, kliima iseregulatsiooniks, mulla viljakuseks ning toidu, kütuse, kiu ja ravimite tootmiseks.

„Euroopa maastikukonventsioon“ on suunatud maastike kaitse, korralduse ja planeerimise ning sellealase koostöö edendamisele, sest maastikel on suur tähtsus kultuuri, sotsiaalse heaolu, ökoloogia ja majanduse seisukohalt. Konventsioon käsitleb põllumajandusmaastikke, mis moodustavad Eesti pindalast ligi kolmandiku ning kõikidel selle valdkonna otsustel ja tegevustel on rohkemal või vähemal määral mõju maastikule (PõKa tegevussuunad 1 ja 5-7).

PõKa 2030 eesmärkidega on tihedalt seotud **„Kliimapolitiika põhialused aastani 2050“** ja **„Kliimamuutustega kohanemise arengukava aastani 2030,“** mille **peaesmärk** on 'suurendada riigi, regionaalse ja kohaliku tasandi valmidust ja võimet kliimamuutuste mõjuga kohanemiseks.' **PõKa 2030 tegevussuunad on seotud enamasti mitme olulise valdkonnaga** – nt väärtusliku põllumajandusmaa ja muldade kaitse puudutab nii maakasutust ja planeerimist, looduskeskkonda, biomajandust, ühiskonna teadlikkust kui ka taristut ja ehitisi (vt lisa pt VII).

„Maapõuepolitiika põhialused aastani 2050“ eesmärk on 'tagada maapõueressursside teaduspõhine, riigi majanduskasvule ja ressursitõhususele suunatud keskkonnahoidlik ning inimeste tervist säilitav haldamine ja kasutus. Samas on oluline vähendada sõltuvust taastumatutest loodusvaradest'. Maapõuepolitiika on seotud põllumajandusmaade veerežiimi ja mullastiku kui loodusvara kaitsega maapõuevarade kaevandamise planeerimisel (vt lisa ptk VII).

„Riigi jäätmekava 2014–2020“ kohaselt on EL-i ja Eesti keskkonnapoliitika põhieesmärk 'keskkonna ja inimese tervise kaitse'. Selleks tuleb vältida ja vähendada jäätmete tekitamise ja käitlemise ebasoodsat mõju ning suurendada ressurside kasutamise tõhusust viisil, mis: a) ei ohusta vett, õhku, pinnast, taimi ega loomi; b) ei põhjusta müra- ega lõhnaärringuid; ja c) ei kahjusta paikkonda ega erihuvi pakkuvaid paiku'. Riigi jäätmekava põhimõtete rakendamine puudutab otseselt PõKa 2030 tegevussuundi 1, 2, 4, 5 ja 8.

Lisaks nimetatud keskkonnavaldkonna arengukavadele on PõKa 2030 eesmärkidega seotud paljud EL-i regulatsioonid ja ÜRO/Eesti säästva arengu tegevuskavad (vt ka PõKa ptk 5.2.7).

5.2.4 Regionaalpolitiika mõjueesmärgid

Kõik PõKa 2030 tegevussuunad on seotud positiivsete regionaalsete mõjude taotlemisega. Keskne on siin tegevussuund 6 „Maa- ja rannapiirkonna areng,“ mis aitab kaasa **„Eesti 2035“, „Eesti 2030+“, „Eesti ruumilise arengu visioon aastaks 2030“** jt eesmärkide saavutamisele. **„Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020“** **üldeesmärk** on: 'Oma eripäradele tuginedes panustab iga piirkond Eesti kui terviku konkurentsivõime kasvule, saades omakorda osa sellega kaasnevatest hüvedest... Inimestele on igas toimepiirkonnas

kättesaadavad head töökohad, kvaliteetsed teenused ja mitmekülgseid tegevusi võimaldav meeldiv elukeskkond.' „Eesti 2035“ strateegilise sihi „Eesti on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond“ avaliku ruumi ja taristu alane kaardistus rõhutab, et 'vajadustele vastav ruum ja taristu aitab parandada inimeste heaolu ja piirkonna konkurentsivõimet. Järjest enam hakatakse töö- ja elukoha valikul väärtustama kvaliteetset elukeskkonda.' Planeeringutes soovitatakse arvestada ühiskonna vajaduste ja kliimamuutustega, sh 'pidevate muutustega kohandamise pikaajalist plaani vajavad nii kahaneva ja vananeva elanikkonnaga piirkonnad kui ka kasvavad ja noorenevad piirkonnad... Kohanev planeerimine riigi ja kohalikul tasandil aitab tagada teenuste pakkumise, majandus- ja elutegevuse kõigis Eesti piirkondades' (vt lisa ptk VII).¹⁸⁰

5.2.5 Siseturvalisuse, julgeoleku ja rahvusvahelise koostöö mõjueesmärgid

PõKa 2030 tegevussuundades laiapõhjalise riigikaitsega seotud alategevustes on elanike puhta toidu ja joogiveega kindlustatust mõistetud julgeolekualase baasvajadusena. „Eesti julgeolekupoliitika alused“ (2017) kohaselt on julgeolekupoliitika eesmärk kindlustada Eesti riigi iseseisvus ja sõltumatus, rahva ja riigi kestmine, territoriaalne terviklikkus, põhiseaduslik kord ja elanikkonna turvalisus. Eesti julgeolekupoliitika põhineb avaral julgeolekukäsitusel, mis hõlmab kõiki julgeolekut mõjutavaid suundumusi ja julgeoleku kindlustamiseks olulisi valdkondi, sh puhta toidu ja joogi varustuskindluse tagamist hädaolukorras, mis on seotud kõigi PõKa 2030 tegevussuundadega, eriti suundadega 3, 5, 6 ja 8.

„Riigikaitse arengukava 2017-2026“ eesmärk on 'ennetada ja maandada riigikaitsega seotud ohtusid ja pingeid, luua usutavat heidutust sõjalise agressori vastu, arendada riigi iseseisvat kaitsevõimet, suurendada riigi suutlikkust lahendada riigikaitselisi kriise ja konflikte, suurendada ühiskonna sidusust ning tagada valmisolek seista vastu infosõjale.' Eesmärgi saavutamiseks on erinevad arendustegevused, millest PõKa 2030 on seotud eelkõige 'riigi ja ühiskonna toimepidevuse kindlustamise' ning 'tsiviilsektori toetuse korraldamise' tegevustega.

„Eesti siseturvalisuse arengukava 2015–2020“ üldeesmärk on tagada, et 'Eesti inimesed tunneksid, et nad elavad vabas ja turvalises ühiskonnas, kus igaühe väärtus, kaasatus ja panus kogukonna turvalisusesse loovad ühe turvalisima riigi Euroopas. Rõhutatakse, et 'turvalisuse tagamine on terviklik ning nõuab paljude asutuste ja inimeste ühist panust', mõistes et 'õnnetuse korral on kahju inimeste elule, varale või loodusele juba tekkinud, mõistlikum on õnnetusi ennetada.' PõKa 2030 valdkonnas seonduvad võimalike ohtudega inimeste elule ja tervisele kõik keskkonnaga seotud toidu koostise ja käitlemise ohud ja samuti inimeste tööohutus. Teiseks, turvalisus on üks inimeste baasvajadus ja arengueeldus - PõKa 2030 tegevussuund 6 panustab turvaliste kogukondade eesmärki. „Siseturvalisuse arengukava 2020–2030“ (eelnoõ) arutelus tõstatab Maaeluministerium veel mitmeid PõKa 2030 tegevussuundadega seotud riske, mis haakuvad eri juhtimistasandite vastutusega riskiühiskonna raamistikus, sh a) toiduohutuse eest vastutav amet kuulub olemuslikult elanike esmaabi tagamisega tegelevate siseturvalisusasutuste hulka; b) inimeste esmavajadustega (sh toit, jook, õhk) seotud riskide analüüsi võimekuslüngad, sh toiduterrorismi ohud (vt lisa ptk VII).

Siseturvalisuspoliitika ja kriminaalpoliitika koostööalale jääb Eesti arengukavade süsteemis

„Korruptsioonivastane strateegia 2013–2020“: 'eesmärgiks on edendada teadlikkust korruptsioonist, suurendada otsuste ja tegevuste läbipaistvust ning arendada uurimisasutuste võimekust ja hoida ära julgeolekut ohustavat korruptsiooni'. See seondub PõKa 2030 raames koostatud programmide ning strateegiakavade haldamise, rahastusotsuste läbipaistvuse ja riskijuhtimisega (ptk 7), sh PõKa 2030 rakendusasutuste ametiisikute teadlikkuse tagamine.

¹⁸⁰ Maaeluministeriumi ja Rahandusministeriumi regionaalarengu üksused nõustuvad Eesti Leader Liikumise ja Külaliikumine Kodukant seisukohaga, et PõKa 2030 peaks pakkuma terviklikku vaadet maapiirkondade ning -majanduse arenguvõimalustele, mis arvestab ÜPP ja Cork 2.0 deklaratsioonis „Parem elu maapiirkondades“ esitatud arengusuundi (vt ptk-id 2.2.4 ja 5.2.7).

PõKa 2030 rahvusvahelise koostöö alaste mõjude hindamine on seotud paljude EL-i, OECD, ÜRO, NATO jt riikidevaheliste kokkulepetega, mida hõlmab osaliselt „**Välispoliitika arengukava 2030.**” Selle kohaselt 'Eesti välispoliitika **eesmärk** on meie riigi iseseisvuse kestmise tagamine, Eesti riiklike huvide mõjus esindamine, kaitsmine ja edendamine rahvusvahelisel areenil. See väljendub Eesti tuntuse ja kaasatuse suurendamises maailmas, riigi julgeoleku ja kodanike kaitse tagamises, meie ettevõtjatele paremate võimaluste loomises globaalses konkurentsisis ning demokraatia, inimõiguste, õigusriigi põhimõtete ja majandusvabaduste edendamises.' Välispoliitika arengueesmärgi ja „**Eesti arengukoostöö põhimõtete**” elluviimisega on eelkõige seotud PõKa 2030 tegevussuunad 1, 3, 5, 6, 7 ja 8.

5.2.6 Riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuste tegevuse mõjueesmärgid

„**Eesti 2035**” strateegilise sihiga *Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik* seotud muutuste vajadus keskendub kolmele alateemale, mis on kõik seotud PõKa 2030 koostamise ja elluviimise tulemuslikkuse näitajatega, sh:

- 1) **Poliitika kujundamine ja elluviimine on inimkeskne.** Valdkonnaülest probleemide kaasaval lahendamisel on suund teadmispõhisele ja ettevaatavale poliitikakujundamisele. Muutustega kohanemisel on **eesmärgiks** suurendada efektiivsust, vähendada ülemäära administrerimist (nt tugistruktuuride ühendamine), tõhustada bürokratlikke protsesse, vähendada ametkondade vahelist dubleerimist, õigusloome mahtu ja riigi regulatsioone. Eesti läheb üle tegevuspõhisele eelarvestamisele.
- 2) **Avalike teenuste osutamine, uuendusmeelsus ja innovatsioon.** Avalike teenuste tase on nii ministriumide võrdluses kui ka regionaalselt ebaühtlane. Haldusreformi laiem **eesmärk** ühtlustada Eesti piirkondlikku arengut, et ära hoida ääremaastumise süvenemist ning kohandada avalike teenuste osutamist rahvastiku vähenemise ja linnastumisega suurendades kohalike omavalitsuste toimimise tõhusust. E-teenuste baasinfrastruktuur (x-tee, ID-kaart, jm) on hästi arenenud, kuid e-teenuste pakkumise tase on ebaühtlane, eriti hajaasustusega piirkondades. Teenuste kättesaadavuse, kvaliteedi ja kasutajasõbralikkuse suurendamisel mängib üha olulisemat rolli avaliku sektori innovatsiooni algatuste levik (PõKa 2030 ptk 3.7).
- 3) **Demokraatia kvaliteet.** Eesti demokraatia kvaliteeti hinnatakse rahvusvaheliselt suhteliselt kõrgelt, kuid enamasti head üldhinnangut varjutab nõrk osalusdemokraatia hoiakute levik, kaasamiskompetentside vähesus ning kodanikuühiskonna poliitikakujundamises osaluse ebaühtlus. PõKa 2030 raames aitab demokraatia kvaliteedi edendamisele kaasa tegevussuund 6, mille arenguprobleemide kaardistamises osalenud partnerid puudutasid aruteludes ka „**Eesti 2035**” riigivalitsemisega seotud arenguvajadusi, sh: a) kodanike võimestamine ja osalemine valitsemises; b) 'silotornid' ja liigne sisebürokratia; c) integreeritud, kasutajale kohandatud teenuste disain; d) tasakaalustatud regionaalareng; e) õigus- ja maksukeskkonna muutumisvõimelisus, läbipaistvus ja etteplaneeritus; f) talendisõbraliku keskkonna loomine. PõKa 2030 üks talendipoliitika suundi on '**Noored maale!**' (vt ptk 2.2.4 ja 3.6).

5.2.7 ÜRO ja Eesti säästva arengu eesmärgid

ÜRO tippkohtumisel 2015. aastal seati ülemaailmsed säästva arengu eesmärgid ja võeti vastu tegevuskava „**Muudame maailma: säästva arengu tegevuskava aastaks 2030**”, kus on 17 ülemaailmset säästva arengu eesmärki ja 169 alaeesmärki. Ülemaailmsed eesmärgid kehtivad kõikidele riikidele. Eesti Vabariigi Säästva arengu komisjon kinnitas 2017. aastal Eesti jaoks asjakohased säästva arengu näitajad ja nende saavutamist seirab Riigikantselei koostöös erinevate partneritega. Eestis lisati Põhiseaduse preambula ja strateegia „Säästev Eesti 21” alusel 17-le ÜRO säästva arengu ühiseesmärgile 18. eesmärk: *Eesti kultuuri elujõulisus*. Järgnevas tabelis on lühidalt kirjeldatud säästva arengu eesmärkide kaupa, millised PõKa 2030 tegevussuunad aitavad kaasa nende 18 säästva arengu eesmärgi saavutamisele.

ÜRO ja Eesti säästva arengu üldeesmärgid 2030	PõKa 2030 eesmärgid ja tegevussuunad, mis toetavad ÜRO ja Eesti säästva arengu üld- ja alaeesmärkide saavutamist
<p>1. Majanduslik toimetulek: kaotada kõikjal vaesus mis tahes kujul.</p>	<p>PõKa suunad 1–8 (ptk 3.1-3.7; 4.1) toetavad vaesusriskis perede vähenemist soodustades rahvatervist (suunad 1-4), maakasutust ja teadussiiret (4, 7), ettevõtlust ja tööhõivet (5, 6, 8), samuti kogukondi Eesti maa- ja rannapiirkondades (6) ja teadmussiirde (7) kaudu ka mujal maailmas (vt p. 5.2.5: arengukoostöö).</p>
<p>2. Toiduga kindlustatus: kaotada nälg, saavutada toiduga kindlustatus ja parem toitumine ning toetada säästvat põllumajandust.</p>	<p>PõKa 2030 suunad 1-8 aitavad otseselt kaasa 2. üldeesmärgi saavutamisele Eesti kontekstis, sh: suunad 1-5, 7 ja 8 aitavad tagada ohutu ja piisava toidu; suunad 4-8 põllumajanduse tootlikkuse ja ÜRO tasandil esile toodud väikeste toidutootjate (sh peretalud, kalurid) sissetulekute tõstmise tagades nende juurdepääsu maale, teadmistele ning finantsteenustele; suunad 1–7 tagavad mullastiku kaitse, mahepõllumajanduse toodangu kasvu ning taimekaitsevahendite ja väetiste kasutamise järelevalve; suunad 4 ja 7 kliimamuutustega arvestava taime- ja tõuaretuse, sh kohalike taimesortide ja põlistõugude geneetilise mitmekesisuse kaitse; ning suunad 5-8 toetavad arengukoostöö meetmeid, nt koolitused ja messid (vt ptk 5.2.5).</p>
<p>3. Tervis ja heaolu: tagada kõigile vanuserühmadele hea tervis ja heaolu.</p>	<p>PõKa 2030 suuna 3 (toiduohutus) põhieesmärk on vähendada toiduga seotud riske inimeste elule ja tervisele, sh tagada toiduohutuse riiklik järelevalve, tarbijate teadlikkuse tõstmine, terviseriskide varase hoiatamise võimekus jms; suunad 1-5, 7 ja 8 aitavad koostöös vähendada ohtlikest kemikaalidest ning saastunud veest, pinnasest, söödast ja toidust põhjustatud surmasid ja haigestumisi; suund 6 hõlmab riigi uute poliitikate ja seaduste mõjude hindamist maapiirkonnale, sh tervishoiu teenused (<i>rural proofing</i>), ja suund 7 teadusuuringuid ja toiduga seotud teadussiiret. Säästva arengu 3. üldeesmärgi saavutamisse panustavad ka koolitoidu kavad (suunad 3, 5 ja 8; vt järgmine).</p>
<p>4. Kvaliteetne haridus: tagada kõikidele kaasav ja kvaliteetne haridus ning elukestva õppe võimalused.</p>	<p>PõKa 2030 tegevussuund 6 hõlmab maa- ja rannapiirkondade haridusteenuste hindamist (<i>rural proofing</i>) jm kohalike kogukondade arengumeetmeid; suund 7 (teadus, innovatsioon, teadussiire) on seotud ettevõtjate kvalifikatsiooni tõstmise ja elukestva õppega; suunad 1-5 ja 8 panustavad tasuta koolitoidu kavadesse vähendades laste sotsiaalset ebavõrdu ja edendades laste vaimset heaolu ning tervislikke toitumisharjumusi (sh teadmised säästvast toidutootmisest); kõik PõKa 2030 suunad 1-8 panustavad ka arengukoostöö koolituskavadesse (vt p. 5.2.5).</p>
<p>5. Sooline võrdõiguslikkus: saavutada sooline võrdõiguslikkus ning suurendada naiste ja tütarlaste mõjuvõimu.</p>	<p>Seosed PõKa 2030 suundadega 5-8, sh suund 6: riigi poliitikate, õigusaktide ja projektide mõjude hindamise käigus saab soolise võrdõiguslikkuse teemasid hinnata ning regulatsioonide või projektide kaudu vajadusel juhtida (nt väärtustada tasustamata kodutöid ja hooldamist tagades avalikud teenused, taristu ja sotsiaalkaitse; toetada naiste võrdväärset osalemist poliitikat mõjutavate otsuste tegemises, jm). Ka PõKa 2030 suuna 7 raames saab uurida näiteks palgalõhet PõKa sektorites või tööjaotust maapiirkondade traditsioonilistes tegevustes ning seejärel kaaluda koos kogukondadega uute algatuste vajadust.</p>
<p>6. Puhas vesi ja sanitaaria: tagada kõikidele joogivesi ja kanalisatsioon ning veevarude säästev majandamine.</p>	<p>Säästva arengu 6. üldeesmärk ja alaeesmärgid (sh vähendada ohtlike kemikaalide keskkonda viimist; taastada veega seotud ökosüsteeme, tagada magevee säästlik kasutus) on seotud kõigi PõKa 2030 tegevussuundadega, sh: a) taimekaitsevahendite ja väetiste jääkide kontroll põhjavees, kaevudes ning turustatud toidus/jookides (suunad 1-4); b) veekaitsega seotud keskkonna- ja ettevõtlustoetused (4, 5 ja 8); c) taristud (4-8, nt poldrid, maaparandus, kalandus- ja vesiviljelusrajatised); ja d) kohalike kogukondade osaluse tugevdamine veevaru halduses (suund 6).</p>

ÜRO ja Eesti säästva arengu üldeesmärgid 2030	PõKa 2030 eesmärgid ja tegevussuunad, mis toetavad ÜRO ja Eesti säästva arengu üld- ja alaeesmärkide saavutamist
<p>7. Jätkusuutlik energia: tagada taskukohane, usaldusväärne, säästev ja kaasaegne energia kõikidele.</p>	<p>PõKa 2030 suunad 4, 5, 7 ja 8 on seotud jätkusuutliku energiapoliitika eesmärkidega, sh suund 7 (teadus, innovatsioon, teadussiire) annab hoogu biometaani, põhu, vee ja tuule energiatootmise ning -kasutamise uurimisele biomajanduse primaarsektorites ning maa- ja rannapiirkondade <i>tarkades küilades</i>, et suurendada taastuvenergia osakaalu ja energiatõhusust ning tugevdada puhta energia alaseid teadusuuringuid, tehnoloogiaid ja teadussiiret (vt ka ptk 5.2.2).</p>
<p>8. Tööhõive ja majanduskasv: toetada jätkusuutlikku, kaasavat ja säästvat majandusarengut ning tagada kõikidele inimestele inimväärne töö.</p>	<p>Seosed eelkõige PõKa 2030 tegevussuundadega 5–8, mis mõjutavad otseselt toidusektori ettevõtetega seotud tööhõivet ja majanduskasvu nii linnades kui maal, samas suund 6 keskendub maa- ja rannapiirkonna toidusektori, turismisektori jt ettevõtetele. PõKa 2030 suundade eesmärgid ühtivad 8. üldeesmärgi viie alaeesmärgiga: a) tõsta ettevõtete tootlikkust tehnoloogiauuenduse, mitmekesistamise ja innovatsiooni abil; b) kasvatada naiste, noorte ja puudega isikute tööhõivet; c) kaitsta töötajate õigusi ja tagada turvaline töökeskkond; d) kujundada säästvat turismi poliitikat, et luua töökohti ning tutvustada kohalikku kultuuri ja tooteid; e) ergutada maa- ja rannapiirkondades panga-, kindlustus- ja finantsteenuste turgu.</p>
<p>9. Tööstus, uuendus ja taristu: ehitada vastupidav taristu, toetada kaasavat ja säästvat industrialiseerimist ning innovatsiooni.</p>	<p>PõKa 2030 suunad 1-8 aitavad toidusektoris ning maa- ja rannapiirkondades kaasa 9. üldeesmärgi alaeesmärkide saavutamisele, sh: a) arendada välja kvaliteetne säästlik taristu (suunad 4, 5 ja 8, nt maaparandus, sadamad); b) suurendada tööstuse osakaalu tööhõives ning teha soodsad laenukättesaadavaks ka väikestele tööstustele, et aidata neid väärtusahelatesse ja turgudele (suunad 5, 6 ja 8); c) ergutada teadusarendusuuringuid ja innovatsiooni, et suurendada biomajanduses tehnoloogilist suutlikkust, teadusarendustöötajate arvu ja teadusarenduskulutusi (suund 7).</p>
<p>10. Ebavõrdsus: vähendada ebavõrdsust nii riikide sees kui ka nende vahel.</p>	<p>PõKa 2030 suunad 5-8 leevendavad sotsiaal-majanduslikku ning regionaalset ebavõrdsust Eestis aidates kaasa säästva arengu 10. üldeesmärgi kahe alaeesmärgi saavutamisele: a) vähendada majanduslikku kihistumist, et sissetulekute skaalal alumise 40% sissetulekud tõuseks kiiremini (suunad 5-8); b) tagada võrdsed võimalused ja suurendada kõigi inimeste mõjuvõimu sõltumata nende vanusest, soost, päritolust, elukohast, puudest, rassist, rahvusest, jõukusest ja usutunnistusest (suunad 5-8 ja ptk 5.2.6).</p>
<p>11. Jätkusuutlikud linnad, asulad ja taristud: muuta linnad ja asulad kaasavaks, turvaliseks, vastupidavaks ja säästvaks.</p>	<p>Säästva arengu 11. üldeesmärgi saavutamisele aitab kaasa eelkõige PõKa 2030 tegevussuund 6 (maa- ja rannapiirkonna areng), mis toetab järgmiste alaeesmärkide saavutamist maaelu vaates: a) muuta linnad ja asulad kaasavaks, turvaliseks, vastupidavaks ja säästvaks, sh tagada kõigile piisav, turvaline ja taskukohane eluase ning kaasajastada räämas agulid/asulad, sh toetada kohalikest materjalidest säästvate hoonete ehitust; b) tagada turvalised, säästvad ja taskukohased transpordisüsteemid ja soodustada ühistransporti ebasoodsates oludes rühmadele; c) kultuuri- ja looduspärandi kaitse; d) toetada häid majandus-, sotsiaal- ja keskkonnasuhteid linna-, äärelinna- ja maapiirkonna vahel tugevdades riiklikku ja piirkondlikku arengu planeerimist; f) suurendada linnade ja asulate arvu, kus kaasamine, ressursi-tõhusus, kliimamuutustega kohanemine ja valmisolek loodus-õnnetusteks on heal tasemel (vt ka ptk-id 2.2.4 ja 5.2.4).</p>

ÜRO ja Eesti säästva arengu üldeesmärgid 2030	PõKa 2030 eesmärgid ja tegevussuunad, mis toetavad ÜRO ja Eesti säästva arengu üld- ja alaeesmärkide saavutamist
<p>12. Säästev tootmine ja tarbimine: tagada säästev tarbimine ja tootmine.</p>	<p>PõKa 2030 tegevussuunad aitavad kaasa mitme alaeesmärgi saavutamisele, sh: a) rakendada säästva tarbimise ja tootmise programme, et vähendada kadusid toidutootmis- ja tarneahelas (nt saagikoristus) ning jäätmeteket; b) saavutada kemikaalide ja kõikide jäätmete ohutu käitlemine kogu nende elutsüklis, et vähendada nende sattumist õhku, vette ja pinnasesse; c) stimuleerida ettevõtteid säästvalt tegutsema, sh aruandlus (suunad 5-8); d) tagada inimeste teadlikkus säästvast arengust ning loodusega kooskõllalisest eluviisist (suunad 1-3, 6-7). PõKa 2030 sihtrühmade teavituse eest vastutab Maaeluministeerium koostöös Keskkonnaministeeriumi jt partneritega (vt lisa ptk XI); arengukoostöö teemasid koordineerib Välisministeerium.</p>
<p>13. Kliimamuutused: võtta kiiresti meetmeid kliimamuutuste ja nende mõjuga võitlemiseks.</p>	<p>'Kliimamuutustega kohanemise arengukava aastani 2030' teemad on PõKa 2030 tegevussuundades 1, 2, 4, 7 ja 8, sh kliimamuutustega seotud teadusarendustöö, elanike teadlikkuse ja varase hoiatamise süsteemid (vt ka ptk-id 2.2.3, 5.2.2, 5.2.3).</p>
<p>14. Ookeanid ja mereressursid: kaitsta ja kasutada säästvalt ookeane, meresid ja mere elusressursse, et saavutada säästev areng.</p>	<p>PõKa 2030 tegevussuunad, eelkõige 7 (teadus) ja 8 (kalandus) panustavad 14. üldeesmärgi alaeesmärkide saavutamisse, sh: a) vähendada mere saastamist, sh maal toimuva tegevuse tagajärjel (suunad 1, 2, 4-8); b) saavutada mere- ja rannikuökosüsteemide säästev haldamine ja kaitse, lõpetada ebaseaduslik kalapüük (1, 7, 8); c) kaotada tootmise ülevõimsust ja ülepüüki soodustavad kalandustoetused (8); d) arendada teaduslikke teadmisi ja meretehnoloogiat (7-8); ning f) tagada käsitööstuslikele kaluritele juurdepääs mereressurssidele ja turgudele (suund 8).</p>
<p>15. Maa ökosüsteemid: kaitsta ja taastada maismaa ökosüsteeme, propageerida nende säästvat kasutamist; majandada metsi säästvalt, võidelda kõrbestumisega ning peatada pinnase halvenemine ja bioloogilise mitmekesisuse hävimine.</p>	<p>15. üldeesmärgi saavutamisele aitavad Eestis kaasa PõKa 2030 tegevussuunad 1-7 järgmiste alaeesmärkide juures: a) tagada maismaaökosüsteemide ja sisemaa mageveeökosüsteemide ja ökosüsteemiteenuste kaitse, taastamine ja säästev kasutamine; sh 'taastada rikitud maa ja püüelda maailma poole, kus maad ei rikuta'; b) vähendada looduslike elupaikade seisundi ja bioloogilise mitmekesisuse halvenemist; c) toetada geneetiliste ressursside kasutamisest tuleneva kasu õiglast jaotust; d) vältida ja vähendada sissetungivate võõrliikide mõju; e) lisada ökosüsteemi ja bioloogilise mitmekesisuse mõisted arengukavadesse ning leida lisaraha ökosüsteemide kaitseks ja säästvaks kasutamiseks (vt ka ptk-id 1, 2.2.3, 5.2.2, 5.2.3 ja 8).</p>
<p>16. Rahumeelsed ja kaasavad institutsioonid: toetada rahumeelseid ja kaasavaid ühiskondi.</p>	<p>16. üldeesmärk on seotud PõKa 2030 horisontaalsete riigivalitsemise teemadega (ptk-id 1-2, 5.2) ning suundadega 6 (sh maa- ja rannakogukondade areng), 7 (sh teadussiire) ja samuti 5 ja 8 (sh eksport). PõKa 2030 panustab järgmiste ala-eesmärkide saavutamisse: a) kõigil valitsemise tasanditel tuleb luua tõhusad, vastutustundlikud ja kaasavad institutsioonid; b) levitada õigusriigi põhimõtteid; tagada isikute ja ettevõtete õiguskaitse ning üldsuse juurdepääs teabele; c) väliskaubanduse meetmete raames anda arenguabi riikide rahumeelse ülesehituse ja kootöösuhete toetamiseks (vt ptk 5.2.5: arengukoostöö).</p>
<p>17. Ülemaailmne koostöö: tugevdada tegevuskava meetodeid ja taaselustada säästva arengu partnerlus.</p>	<p>PõKa 2030 horisontaalsed riigivalitsemise ja säästva arengu ning kaubandusega seotud välissuhete teemad eeldavad selget tööjaotust teiste ministeeriumidega. PõKa 2030 panustab säästva arengu 17. üldeesmärgi saavutamisse Maaeluministeeriumi, Keskkonnaministeeriumi, Riigikantselei ja Välisministeeriumi koostöö kaudu (vt ka PõKa 2030 ptk-id 1, 5.1, 5.2.2 ja 5.2.5).</p>

ÜRO ja Eesti säästva arengu
üldeesmärgid 2030

PõKa 2030 eesmärgid ja tegevussuunad, mis toetavad ÜRO ja Eesti säästva
arengu üld- ja alaeesmärkide saavutamist

18. Eesti kultuuriruumi elujõulisus:
tugevdada Eesti kui rahvusriigi
järjepidevuse ja elujõu eeldusi
kultuuri kaudu.

Tugevad seosed PõKa 2030 suundadega, keskselt suund 6 („Maa- ja
rannapiirkonna areng“); vt ka ptk 5.2.1: kultuuri-, keele- ning spordipoliitika
ja ptk 5.2.4: regionaalpoliitika, mis hõlmavad Eesti säästva arengu
kultuuriruumi elujõulisuse mõõdikutes vähest käsitlemist leidnud väärtuste,
elulaadide, kohalike identiteetide, esivanemate pärimuse, toidukultuuri jms
maa- ja rannakogukondade vaimse elujõu teemasid.

6 Arengukava elluviimise juhtimine, seire ja mõjude järelhindamine

Põllumajanduse ja kalanduse valdkondliku arengukava aastani 2030 kinnitab Vabariigi Valitsus, kes esitab selle enne kinnitamist Riigikogule arutamiseks.¹⁸¹

Arengukava elluviimine

Arengukava elluviimist juhivad Maaeluministeerium (MeM) ja Keskkonnaministeerium (KeM). Selleks koostatakse kaks PõKa 2030 alaeesmärkidest lähtuvat programmi, mis vaadatakse üle igal aastal, et tagada kooskõla muutuva väliskeskkonna ja riigieelarve strateegiaga (RES). Programmid on kooskõlas nelja aastase RESi perioodi ja aastase eelarvega. Programmis määratakse PõKa 2030 alaeesmärkide saavutamisele suunatud meetmed, tegevused, teenused, mõõdikud ja rahastamiskava. Programmi kinnitab minister.

Arengukava koostamiseks, elluviimise seireks ja uuendamiseks on moodustatud maaeluministri käskkirjaga nõuandva õigusega juhtkomisjon, millesse kuuluvad ministeeriumide, riigikantselei ja arengukava teemavaldkondadega seotud ettevõtete ning vabaihenduste organisatsioonide esindajad (vt PõKa 2030 lisa, pt XI).

Arengukava aruandlus

Arengukava täitmise kohta koostab MeM koostöös KeM-iga igal aastal tulemusaruande. Tulemusaruandes kirjeldatakse arengukava ja selle programmide elluviimiseks kokkulepitud tegevuste tulemus- ja mõjumõõdikute abil arengukava eesmärkide saavutamise ulatust ning analüüsitakse olulisemaid edusamme ja lahendamist vajavaid probleeme.

Tulemusaruannet tutvustatakse enne Vabariigi Valitsusele esitamist arengukava juhtkomisjonile. Juhtkomisjoni ülesanne on jälgida PõKa 2030-s seatud eesmärkide saavutamise taset ning teha ettepanekuid arengukava tõhustamiseks, st rakendamiseks vajalike meetmete, tegevuste, teenuste ja eelarvehindade planeerimiseks. Samuti arutada ja hinnata ekspertide kaasabil valdkonna olukorda, analüüsida riiklike meetmete tulemuslikkust, mõjusust, asjakohasust ja kulutõhusust ning teha ettepanekuid uuringute korraldamiseks.

Arengukava vahe- ja järelhindamine

Arengukava tulemus- ja mõjueesmärkide saavutamist, ülesannete täitmist, meetmete tõhusust ja strateegilisi riske hinnatakse vastavalt arengukava seirete ning vahe- ja järelhindamise kavale. Esimese perioodi tulemusi hinnatakse põhjalikult 2024. aasta vahehindamise raames. Vahehindamise aruanne esitatakse arengukava juhtkomisjonile, Vabariigi Valitsusele ning Riigikogu maaelukomisjonile 2024/2025 (vajadusel koos arengukava või indeksitega seotud mõjueesmärkide saavutustaseme hindamise meetoodika korrigeerimise ettepanekutega).

PõKa 2030 vahe- ja järelhindamise käigus selgitatakse mitmesuguste mõõdikute alusel, kui tõhusalt, tulemuslikult ja õigeaegselt on PõKa 2030 sekkumisi rakendatud. Hindamine jaguneb kolme hindamisviisi vahel: kulutõhusus, mõju ja edenemine. Kulutõhususe puhul arvutatakse saavutatud tulemus kasutatud rahaliste vahendite kohta. Mõju leidmisel arvutatakse muutus, mille PõKa 2030 tegevused on kaasa toonud. Edenemise hindamine tähendab, et võrreldakse arengukavas esitatud mõõdikute sihttasemete saavutamist kasutatud aja ja eelarvega. Kuivõrd sekkumised on nii sisuliselt, mõjult kui ka nende kohta saadaolevate andmete poolest erinevad, siis sõltub hindamisviiside rakendatavus konkreetsetest sekkumistest. PõKa vahe- ja järelhindamises taotletakse PõKa 2030 ning ÜPP ja EMKVF-i strateegiakavade

¹⁸¹ Vastavalt riigieelarve seaduse §20-le.

2021-2027 seiretegevuste harmoniseerimist, vältides tegevuste dubleerimist. Konkreetsete mõõdikute valik eeldab teadmist PõKa 2030 mõjueesmärkide raames teostatavate tegevuste kohta.¹⁸²

Arengukava elluviimisega seotud riskid

Arengukava elluviimisega kaasnevad riskid on seotud nii sise- kui väliskeskonnast tulenevate võimalike takistustega, mis võivad märkimisväärselt mõjutada arengukavas püstitatud visiooni ja eesmärkide saavutamist. Olulisemad riskid, mille maandamisele tuleb arengukava elluviimisel tähelepanu pöörata, on järgmised:¹⁸³

Planeerimiskrisk. Planeerimise kvaliteedi tagamisel on oluline jälgida, et planeerimiseks kasutatavad sisendid oleksid kvaliteetsed, asja- ja ajakohased ning piisavad, planeerimisprotsessi metoodika oleks kokkulepitud ja asjakohane, kavandatavate protsesside ja tegevuste lõpptulemus oleks eesmärgistatud, vahehindamised planeeritud, vahehindamise tulemused analüüsitud ning korrigeerivad tegevused kavandatud. Maandamaks riski, et arengukava programmitasandil esinevad planeerimisprotsessis vead, on arengukava elluviimisel oluline hinnata planeerimisprotsessi sisendite kvaliteeti ja piisavust (tõendus põhine informatsioon jms), püstitada tegevussuundade sekkumistele asjakohased eesmärgid ning leppida kokku prioriteetides, millele keskenduda esmajärjekorras ja mida arvestada finantsressursside planeerimisel ja võimalikul korrigeerimisel. Planeerimisfaasis tehtud vead/ebatäpsused kanduvad edasi rakendusfaasi, sh võib tekkida vajadus lisaressursside järele, mistõttu on oluline planeerimiskriisi maandada.

Väliskeskonna risk (sh koostöö). Planeerimiskriisi maandamisel on oluline arvestada ka asjaolu, et kuna PõKa 2030 tasandil on sekkumised kavandatud riigi tasandil, siis tuleb tagada, et eesmärgid iga täidesaatva organisatsiooni vaates on seotud vastavate asutuste tegevustega, sh on oluline, et tootjate esindus- ja erialaorganisatsioonid mõistaksid piisavalt oma ülesandeid ja vastutust või loodaks tegevusvaldkonnapõhised arengu- ja tegevuskavad. Juhul, kui tegevusvaldkonnad (piimatootmine, teraviljakasvatuse, seakasvatuse jne) püstitavad eesmärgid, mis ei ühti PõKa 2030 eesmärkidega, siis võib PõKa 2030 üldeesmärgi täitmisega olla probleeme. Antud riski maandamiseks on oluline kogu sektori koostöö.

Finantsrisk. Arengukavas püstitatud eesmärkide saavutamiseks kasutatavad ressursid jagunevad riigieelarve ning Euroopa Liidu fondide vahel. Et arengukavas välja toodud mõjueesmärgid edukalt saavutada on äärmiselt oluline tagada, et Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava aastateks 2021–2027 ja EMKVF 2021–2027 koostamisel lähtutakse arengukavas välja toodud tegevussuundade 1–8 ja horisontaalsete arendusteemade (ptk 2) prioriteetidest.

Laiapõhjaliseks riskide juhtimiseks on MeM-is loodud valitsemisalaülene riskijuhtimise raamistik, mille alusel on võimalik veenduda, et riskide käsitlemisel on arvestatud kõikide MeM-i tegevusvaldkondadega. Riskijuhtimise eesmärk on välja selgitada eesmärkide saavutamist ohustavad asjaolud, et tagada asutuse edukas toimimine, vähendada võimalikke tagasilööke ning ohjata ja suunata tulevikusündmusi. Riskijuhtimine annab võimaluse vigu ennetada ja realiseerunud probleemide põhjuseid analüüsides leida neile lahendusi.

MeM-i valitsemisalas toimub riskide juhtimine pidevalt. Riskide hindamise käigus määratletakse riskid tegevusvaldkondade lõikes, antakse hinnang riskide realiseerumise tõenäosusele ja mõjule ning planeeritakse maandamistegevused. Kokkuvõtlikult annab riskide juhtimine võimaluse luua väärtust ning seda kaitsta, mis omakorda parandab tulemuslikkust, soodustab võimaluste selgumist ning toetab eesmärkide saavutamist.

¹⁸² Viira, A.-H. et al 2019. Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 mõjude eelhindamine. Lõpparuanne. Eesti Maaülikool, lk 149 (vt ka PõKa 2030 seletuskirja lk 24-44, ptk VIII: arengukava mõjud).

¹⁸³ Ibid, lk 128-129. PõKa 2030 elluviimisega seotud strateegiliste riskide tuvastamisel lähtuti Rahandusministeeriumi juhendist „Riskijuhtimine – juhendmaterjal täidesaatva riigivõimu asutustele“ (2013).

7 Arengukava maksumuse prognoos

Arengukava elluviimist rahastatakse riigieelarvest, tagades selle kooskõla riigieelarve strateegiaga (RES). Arengukava eeldatav kogumaksumus aastatel 2020–2030 on ~4,7 miljardit eurot. Täpsem maksumuse prognoos koostatakse iga aasta riigieelarve planeerimise käigus.

Põllumajanduse ja kalanduse arengukava aastani 2030 viiakse ellu kahe programmi alusel. Mõlemas programmis esitatakse alaeesmärkide saavutamiseks kavandatud meetmed ja tegevused koos mõõdikute ja tegevuste (sh teenuste) rahastamiskavaga. Programmide rahastamiskavad kavandatakse Maaeluministeeriumi (MeM) ja Keskkonnaministeeriumi (KeM) valitsemisalade eelarvemudelites. Programmid koostatakse nelja aastase vaatega ning neid uuendatakse igal aastal rulluval põhimõttel, lisades ühe aasta, seega arengukava kinnitamise hetkeks koostatakse programmid aastateks 2021–2024.

2022–2027 eelarvevahendid on indikatiivsed ja selguvad eeldatavasti 2021. aastal Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) ning Euroopa Liidu merendus-, kalandus- ja vesiviljelusfondi (EMKVF) uue programmiperioodi 2021/2022-2027 regulatsioonide ja ressursside läbirääkimiste käigus. 2028–2030 vahemikus on esitatud 2027. aastale võrdne number, kuna nii kaugemale ei ole võimalik täpsemalt rahalisi vahendeid prognoosida.¹⁸⁴

Järgnevas kaheosalises tabelis on esimesel rohekal real PõKa 2030 esimese alaeesmärgiga seotud tegevusuundade 1-7 (ptk-id 3.1-3.7) eelarveprognoosid ning teisel ja kolmandal sinakal real teise alaeesmärgiga (tegevussuund 8, ptk 4.1) seotud eelarveprognoosid.

	2020	2021	2022	2023	2024
MeM	401 244 457	404 393 971	468 693 150	406 822 732	400 099 752
MeM	23 801 466	28 443 224	32 577 360	26 068 834	16 954 463
KeM	5 319 191	5 913 584	5 000 000	5 000 000	5 000 000

	2025	2026	2027	2028	2029	2030
MeM	368 879 454	373 825 717	373 825 717	373 825 717	373 825 717	373 825 717
MeM	22 430 932	22 825 150	23 121 172	23 121 172	23 121 172	23 121 172
KeM	5 000 000	5 000 000	5 000 000	5 000 000	5 000 000	5 000 000

¹⁸⁴ PõKa 2030 maksumuse täpsem prognoos valmib koostöös Keskkonnaministeeriumi ja Rahandusministeeriumiga pärast Euroopa Liidu uue eelarveperioodi regulatsioonide ning ressurssijaotuse kinnitamist.

8 PõKa 2030 olulisemad mõisted ja lühendid

Üldmõisted

Biomajandus on taastuva biomassi tootmine ja muutmine peamiselt toidu-, sööda- jt biotoodeteks ning bioenergiaks. Biomajandus hõlmab põllumajandust, metsandust, kalandust, toidu-, kiu- ja paberitööstust ning osaliselt keemia-, biotehnoloogia- ja energiatööstust (COM(2012) 60 fin). PõKa 2030 hõlmab kõiki biomajanduse primaarsektoreid, v.a metsandus (vt PõKa 2030 ptk 2.2.1 ja 5.2.2).

Elurikkus ehk bioloogiline mitmekesisus - elusorganismide mitmekesisus nii maismaa kui veeökosüsteemides, sisaldades ka liigisest, liikide vahelist ja ökosüsteemide vahelist mitmekesisust; liikide ja nende elupaikade mitmekesisus (Looduskaitse arengukava, LKA 2014–20).

Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) eesmärk on tõsta põllumajanduse tootlikkust ja kindlustada põllumajandusega tegeleva rahvastikuosa rahuldav elatustase, stabiliseerida turge, tagada pidev toiduainetega varustamine ja mõistlikud tarbijahinnad. ÜPP meetmed on aja jooksul mõnevõrra muutunud. Kui algselt oli rõhk eelkõige põllumajandustootmise toetamisel, siis reformide käigus on hakatud pöörama rohkem tähelepanu ka maaelu ja keskkonna jätkusuutlikkuse tagamise küsimustele. Tänapäeva ÜPP meetmed on jagatud kahte sambasse: I sammu hõlmab otsetoetusi ja turukorraldusmeetmeid, II samba meetmed toetavad maaelu arengut (Viira, A.-H. *et al* (2017) „Ühise põllumajanduspoliitika tulevikuanalüüs. Lõpparuanne“ EMÜ, EKI jt).

Euroopa Liidu Ühise Kalanduspoliitika (ÜKP) eesmärk on tagada, et kalandus ja vesiviljelus oleksid keskkonnaalasel, majanduslikult ja sotsiaalselt jätkusuutlikud ning ELi kodanikele tervisliku toidu allikaks. Eesmärk on tugevdada kalatööstust ja tagada kalapüügiga tegelevatele kogukondadele rahuldav elatustase. Poliitika hõlmab kalanduse jätkusuutlikkuse tagamiseks ja merekeskkonna kahjustamise ennetamiseks kalapüügieeskirju (regulatsioonid), ametiasutuste võimekust eeskirjade jõustamiseks ning rikkujate karistamiseks (kalanduskontroll); kalalaevastiku suuruse jälgimist; rahaliste vahendeid ja tehnilist abi (Euroopa Kalandusfond); osalemist rahvusvaheliste kalandusorganisatsioonide ja ELi mittekuuluvate riikide läbirääkimistel; tootjate, töötajate ja turustajate nõustamist toodete eest õiglase hinna saamisel ning selle tagamine, et tarbijad saaksid usaldada nende mereandide kvaliteeti, mida nad söövad (turg); vesiviljelussektori arengu toetamist; ning teadusuuringute ja andmekorje rahastamine, et tagada poliitikaotsustele kindel alus (teadusuuringud ja andmete kogumine) (Kalanduse Teabekeskus).

Heaolu mõistame arengukavas kui inimeste materiaalsete, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldatust, millega kaasnevad võimalused ennast teostada, oma püüdlusi ja eesmärke saavutada („Säästev Eesti 21“). Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) heaolu mudeli järgi sõltub heaolu samaaegselt nii sotsiaalelust, majandusest kui ka keskkonnast ning kujuneb paljude tegurite koosmõjul, sh elukvaliteedi näitajad (tervis, töö- ja pereelu tasakaal, haridus ja oskused, kogukondlikud sidemed, kodanikualgatus, elukeskkonna kvaliteet, isiklik turvalisus jm), materiaalsed elutingimused (sh sissetulek, jõukus, töökohad, eluase, auto jm) ning ühiskonna inim-, loodus-, majandus- ja sotsiaalsete varade kestlikkus ajas. Laiemas vaates kujundavad inimeste ja ühiskonna heaolu seega ühel või teisel viisil kõik eluvaldkonnad ning neid suunavad poliitikad (allikas: Heaolu arengukava 2016–2023; vt ka OECD (2017) 'How's Life in Estonia?').

Kliimamuutuste mõju kohanemine - kliimamuutustest põhjustatud riskide maandamine ja tegevusraamistik, et suurendada nii ühiskonna kui ökosüsteemide valmisolekut ja vastupanuvõimet kliimamuutustele („Kliimamuutustega kohanemise arengukava 2030“).

Loodusvarad - inimkonna olemasoluks ning majanduse ja kultuuri edendamiseks tarvilikud keskkonnakomponendid: maavarad, **muld**, tuule- ja päikeseenergia, õhk, vesi, organismid ning nende kooslused jm, ka ökoloogilised olud – kliima. (LKA 2014-20).

Loomade heaolu tagamise all mõistetakse arengukavas loomade kaitset inimese sellise tegevuse või tegevusetuse eest, mis ohustab või võib ohustada loomade tervist või heaolu. Loomade heaolu saab määratleda käitumise, füsioloogiliste vajaduste rahuldamise, stressitaseme ja tervisliku seisundi kaudu. Loomi kui aistmisvõimelisi olendeid ei tohi kasvatada, hoida ega kohelda viisil, mis viiks nende hukkamiseni, tekitaks neile valu või põhjustaks neile vaimseid või füüsilisi kannatusi (MeM).

Maaelu arengu poliitika üldeesmärk EL-is on kaasa aidata maapiirkondade jätkusuutliku arengu eelduste kujundamisele, sh tööhõive, heaolu ja majanduskasv. Poliitikat kaasrahastatakse Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondist ja piirkondlikest või riiklikest vahenditest. Euroopa Komisjon on koos liikmesriikidega seadnud maaelu arengu poliitikas **kolm peaesmärki**: a) põllumajanduse konkurentsivõime edendamine; b) loodusvarade säästev majandamine ja kliima-meetmed; ja c) maapiirkondade majanduse ja kogukondade tasakaalustatud territoriaalse arengu saavutamine, sh tööhõive loomine ja säilitamine. Neist peaesmärkidest lähtuvad **kuus prioriteeti**: a) teadmussiirde soodustamine põllumajanduses, metsanduses ja maapiirkondades; b) kõigi põllu-majandusvormide konkurentsivõime ja põllumajandusettevõtete elujõulisuse suurendamine; c) toiduainete tarneahela korralduse ja riskijuhtimise edendamine põllumajanduses; d) põllumajanduse ja metsandusega seotud ökosüsteemide taastamine, säilitamine ja parandamine; e) ressursside tõhusa kasutamise edendamine ning vähese CO₂-heittega ja kliimamuutuste suhtes vastupidavale majandusele ülemineku toetamine põllumajandus-, toidu- ja metsandussektoris; e) sotsiaalse kaasatuse, vaesuse vähendamise ja majandusliku arengu edendamine maapiirkondades (allikas: Euroopa Parlament: „Ühise põllumajanduspoliitika teine samm: maaelu arengu poliitika“ 10.03.2019).

Maapiirkond – maaliseks asustuspiirkonnaks loetakse asula, kus rahvastikutihedus on väiksem kui 200 inimest ruutkilomeetri kohta, või tihedama asustusega piirkond, mille rahvaarv jääb alla 5000 elaniku ruutkilomeetri kohta (vt Statistikaamet 2018; ref. Viira, A.-H. et al 2019: 32).

Maastik - keskkonna osa, nagu seda tajuvad inimesed ja mille olemuse määravad loodustegurite ja inimtegevuse mõjud ning koosmõjud (LKA 2014-2020).

Noortena käsitletakse PõKa 2030 tegevussuundades ja Euroopa liidu ÜPP strateegiakavas 16-40 aastasi inimesi (vt ptk 3.6).

Riskijuhtimise all mõistetakse asutuse riskide suhtes ette võetavaid kooskõlastatud tegevusi ehk asutuse riskide tuvastamise, hindamise, haldamise ja seire pidevat protsessi, mille eesmärgiks on toetada eesmärkide saavutamist ('Riskijuhtimine. Juhendmaterjal täidesaatva riigivõimu asutustele' – RaM 2013). Riskijuhtimise eesmärk on viia asutuse tegevusega kaasnevad riskid juhtkonnale aktsepteeritava tasemeni. Tõhus riskijuhtimine suurendab juhtkonna kindlustunnet, et asutuse eesmärgid saavutatakse (vt ka PõKa 2030 p. 5.2.5 ja ptk 6).

Risk on võimalik oht, et mingi sündmus, tegevus või tegevusetus võib põhjustada tervistkahjustavat mõju, vara või maine kaotuse ning mõjutada eesmärkide saavutamist või tulemuslikku saavutamist (Riskijuhtimine. RaM 2013). PõKa 2030 eri tegevussuundades võidakse riske erinevalt määratleda – näiteks tegevussuunas 3 („Toiduohutus“) lähtub riski mõiste EL-i toiduseadusest 178/2002: „risk - ohutegurist tuleneva tervistkahjustava toime tõenäosus ning raskusaste.“ ja „oht – toidu või sööda bioloogiline, keemiline või füüsikaline mõjur või seisund, mis võib avaldada kahjulikku mõju tervisele.“ Samas tegevussuunas 5 keskendutakse riskijuhtimises pigem sissetulekute stabiliseerimisele, et sekkumistele, mis kindlustavad tootjate sissetulekud turu- ja tootmisriskide vastu.

Tervis - Maailma Terviseorganisatsioon defineerib tervist kui füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisundit. Kvaliteetne elu, sh tervena elatud elu, on nii üksikisikule kui ka ühiskonnale üheks suurimaks väärtuseks. Oluline on säästa võimalikult palju elusid ja tagada, et inimesed saaksid võimalikult kaua ilma oluliste tervisepiiranguteta elada (RTA 2009–2020).

Toit - töödeldud, osaliselt töödeldud või töötlemata aine või toode, mis on mõeldud inimestele tarvitamiseks või mille puhul põhjendatult eeldatakse, et seda tarvitavad inimesed (EL toiduseadus 178/2002).

Toiduainetööstusena on arengukavas käsitletud toiduainete ja joogitootmise ettevõtteid (Eesti majanduse tegevusalade klassifikaator 2008 – C10, C11).

Toidusektorina on käsitletud põllumajandussektorit (Eesti majanduse tegevusalade klassifikaator 2008 A01) koos toiduainetööstusega (C10, C11).

Teadmistepõhisus (ka tõenduspõhisus ja teaduspõhisus) põllumajandus-, kalandus-, toidutööstus- ja maaelupoliitika teostamine lähtub tõendatud teabest ehk PõKa 2030 sekkumised (arengumeetmed, õigusaktid, teenused jm) peavad põhinema seisukohtadel, mida toetavad teadusuuringute tulemused ning usaldusväärne regulatiivsete mõjude analüüs (MeM).

Ühistu ja ühistegevus. Ühistu on autonoomne liikmete ühendus, kes vabatahtlikult on tulnud kokku ühiste majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks läbi ühiselt omatud ja demokraatlikult juhitud ettevõtte. Ühistegevuseks nimetatakse sellist inimeste omavahelist koostööd, mis on suunatud ühise tegevuse kaudu kõigi ühistöös osalenute vajaduste rahuldamisele (J.Leetsar „Ühistegevuse alused ja põhimõtted XXI sajandiks. III.vihik.“ ETKL ja EÜL 2001, lk 9-10).

Spetsiifilised mõisted

Suhtelise vaesuse määr on inimeste osakaal, kelle sissetulekute tase jääb allapoole suhtelise vaesuse piiri, milleks on Euroopa Liidus kokku lepitud metoodika kohaselt 60% leibkonna-liikmete aasta ekvivalentnetosissetuleku mediaanist. (Eesti 2035)

Piirkond on asustus- või haldusüksustest koosnev kohaliku või regionaalse ulatusega funktsionaalsel või sarnasuslikul alusel piiritletud territoorium, mille täpsem ulatus sõltub piiritlemise aluseks olevatest konkreetsetest tunnustest. Samastub terminiga „regioon“, mida on kasutatud sagedamini suurema ja terviklikuma piirkonna kontekstis (vt järgmine).

Piirkonnaspetsiifiline arengueeldus on kindel majanduslik tegevusvaldkond, looduslik, kultuurilis-ajalooline või inimkapitali teadmus-oskuslik pärand, milles mõnel konkreetsetel piirkonnal on enamiku muude piirkondadega võrreldes suhteline konkurentsieelis või suurem arenguvõime (Regioaalarengu strateegia 2014-20).

Paikkond on väikseim territoriaalne ühik, mida iseloomustab ajalooliselt välja kujunenud terviklik struktuur ja territoriaalne/kogukondlik samastumine. Maakondade sotsiaalse infrastruktuuri teemaplaneeringud lähtuvad paikkondadest. Seetõttu on paikkonna tasemest lähtutud ka ühistranspordi planeerimisel (Transpordi arengukava 2014-20).

Looduslik rohumaa - väikese saagiga püsirohumaa tavaliselt madala kvaliteediga pinnasel, nt mägisel maal, mille kvaliteeti ei ole tavaliselt väetamise, harimise, uuesti külvamise või kuivendamise teel parandatud. Neid alasid saab tavaliselt kasutada ainult ekstensiivseks karjatamiseks; tavaliselt neid kas ei niideta või niidetakse ekstensiivselt ning seal ei saa loomi karjatada suure tihedusega (MeM 2019).

Püsirohumaa - maa, mida kasutatakse rohu või muude rohttaimede looduslikuks kasvatamiseks (isekülvi teel) või harimiseks (külvamise teel) ning mis ei ole põllumajandusettevõtte külvikorruga hõlmatud viie aasta jooksul või kauem (MeM 2019).

Kutseline kalapüük - kutseline kalapüük tähendab kalapüüki kaluri või kalalaeva püügiloa alusel, kasutades kutselise püügi vahendeid (õngejadad, nakkepüünised, lõkspüünised, kurnpüünised ja traalpüünised) (Kalanduse Teabekeskus: <http://www.kalateave.ee/et/>).

Harrastuspüük - harrastuslik kalapüük on hobitegevus, mille võib jagada tinglikult kolmeks: harrastuspüügiõiguse alusel ja kalastuskaardi alusel toimuvaks püügiks ning õngepüügiks.

Kalanduse tootjaorganisatsioonid - kalandustoodete tootjaid koondavad ühendid kelle eesmärk on parandada oma liikmete toodangu turustustingimusi ning edendada kestlikku püüki ja vesiviljelust (Kalanduse Teabekeskus).

Multitroofne vesiviljelus - kalade, limuste ja vetikate kasvatamine koos (eeskätt meres), nii et kalakasvatusest tuleneva saaste tarvitavad ära teised organismid. Sel moel saadakse lisatoodangut ja puhtam vesi (Kalanduse Teabekeskus).

Akvapoonika - kalade ja taimede ühiskasvatamine suletud süsteemis, kus kalakasvatusest väljuv toitainerikas vesi suunatakse taimeistandusse väetisena ja pärast puhastumist tagasi kalakasvandusse (Kalanduse Teabekeskus).

Sinine majanduskasv - sinine majanduskasv on pikaajaline strateegia, et toetada säästvat majanduskasvu mere- ja merendussektoris tervikuna (Kalanduse Teabekeskus).

Kalavarude maksimaalne jätkusuutlik saagikus – suurim saak, mida võib kalavarust määramata aja jooksul välja püüda, seadmata seejuures ohtu varude looduslikku taastootmisvõimet (LKA 2014-20).

Mõõdikute definitsioonid on PõKa 2030 mõõdikute lisandmaterjalis.

Lühendid

AMR – mikroobide resistentsus

CLLD – kogukonna poolt juhitud kohalik areng, *Community Led Local Development*

CMEF – Ühine seire ja hindamise raamistik, *Common monitoring and evaluation framework*

EIP – Euroopa innovatsioonipartnerlus

EKF – Euroopa Kalandusfond

EL – Euroopa Liit

EMKF – Euroopa Merendus- ja Kalandusfond

EMÜ – Eesti Maaülikool

ESA – Eesti Statistikaamet

ETKI – Eesti Taimekasvatuse Instituut

FAME – Kalanduse ja vesiviljeluse seire ja hindamine

FAO – ÜRO Toidu- ja Põllumajandusorganisatsioon

GMO – geneetiliselt muundatud organism

HELCOM – Helsingi komisjon (Läänemere merekeskkonna kaitse komisjon)

IKT – Informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogiad

ITQ – individuaalne ülekantav kvoot

KeM – Keskkonnaministerium

KHG – Kasvuhoonegaasid

KIK – Sihtasutus Keskkonnainvesteeringute Keskus

KOV – Kohalik omavalitsus

KSM – Keskkonnasõbraliku majandamise toetus
LEADER – EL programm, et edendada kohalikku elu maapiirkonnas läbi kohaliku tasandi koostöö
LULUCF – maakasutuse, maakasutuse muutuse ja metsanduse sektorid (lüh. EL-i poliitikates)
MAK – Eesti maaelu arengukava
MAPP – Osalusmeetod programmide ja projektide mõju hindamiseks
MeM – Maaeluministeerium
MES – Maaelu Edendamise Sihtasutus
MKM – Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium
NAFO – Loode-Atlandi Kalandusorganisatsioon, *Northwest Atlantic Fisheries Organization*
NTA – Nitraaditundlik ala
OECD – Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon
PMK – Põllumajandusuuringute Keskus
PRIA – Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet
PTA – Põllumajandus- ja Toiduamet (moodustati 2020.aastal)
RES – riigi eelarvestrateegia
SAK – Sigade Aafrika Katk
SKP – Sisemajanduse koguprodukt
SMART kriteeriumid – põhimõtted, millele peavad vastama arengukava eesmärgid ja mõõdikud
SWOT analüüs – valdkonna tugevusi, nõrkusi, võimalusi ja ohte kaardistav analüüs
TAI – Teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon
TKM – Toiduga kokkupuutuvad materjalid
VTL – Veterinaar- ja toidulaboratoorium
WTO – Maailma Kaubandusorganisatsioon, *World Trade Organization*
ÜKP – EL ühine kalanduspoliitika
ÜPP – EL ühine põllumajanduspoliitika.

Lisad

„Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“ (PõKa 2030) lisa (PõKa 2030 seletuskiri, 90 lk) ja seonduvad lisandmaterjalid, sh a) kommenteeritud mõõdikute tabel (18 lk); b) mõjude eelhindamise aruanne (165 lk); c) keskkonnamõju strateegilise hindamise aruanne (141 lk) avaldatakse koos arengukavaga Maaeluministeeriumi kodulehel (www.agri.ee)